

ત્રીજા ધોરણની સંક્ષેપ નોટ

જેની અંદર ત્રીજી શ્રેણીના અર્થ, વિષય, કવિતાના
અર્થ, ડિક્શરિયન, વ્યાકરણ, દેશી શ્લોકોના
લેખાં, કોષ્ટકો, ધાતો, વગેરેના સમ્યક્
બુજાવ, અને પદાર્થપાઠ
આપેલા છે.

સ્ત્રી ઉપાધી પ્રસિદ્ધ ડૉક્ટર,
મણિલાલ મૂળજીભાઈ ઉપાધ્યાય.
બુકસેલર, પેટલાદ (પ્રાંત ગુજરાત.)

આવૃત્તિ : ૧ી.

પ્રદ ૩૦૦૦

સંવત ૧૯૩૬.

સને ૧૯૨૦

કીમત ૦-૧-૦.

રાજગીત.

શ્રી પ્રભુ આપો દીર્ઘ આયુ, શ્રી સયાજી મહારાજ નૃપતિને,
શાન્તિ ઘાતા એ નૃપતું સુરાત્ર્ય જગતમાં અચલ રહો,
કીર્તિવંત વિશ્વમાં થલે.

ભાવ્યશાળી નૃપતિ સદાએ મણાજે, હે વિશ્વાધીપતિ,
આરોગ્ય નૃપતિને આર્ક આપજો. સૌખ્યમાં,
સર્વદા એ ભૂપતિ વસો, શત્રુઓ સા નાશ પામજો,
અચલ અમલ ન્યાય થકી નિજ પ્રજા.

પ્રતિદિન પ્રતિપાલન નૃપ કરજો.

નીતિમાન, શુર્જસધીપતિ, અમર તપો, વિજો !

સંપતિ, સંતતી, સન્મતી, સત્કૃતિ, એ એ ભૂપને આપજો.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૃતિસંગ્રહ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૮૨૫ શ્રીમાંક

પુસ્તકનું નામ ૪૧૫૫૨૦૧૦ નો

વિષય ૪૪૦૦

ત્રીજા ધોરણની સંક્ષેપ નોટ

જેની અંદર ત્રીજી ચોપડીના અર્થ, ભોધ, કવિતાના
અર્થ, ડિક્શન, વ્યાકરણ, દેશી હિસાબનાં
લેખાં, કોષ્ટકો, ધાતો, વડોદરા રાજ્યની
ભૂગોળ, અને પદાર્થપાઠ
આવેલા છે.

રચી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,
મણિલાલ મુળજીભાઈ ઉપાધ્યાય.
બુકસેલર, પેટલાદ (પ્રાંત વડોદરા.)

આવૃત્તિ ૪ થી.

પ્રત ૩૦૦૦

સંવત ૧૯૭૬.

સને ૧૯૨૦

કીમત ૦—૧—૦.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી ડોપીરાઈટ સંગ્રહ

સર્વે હક સ્વાધિન રાખ્યા છે.

શ્રી " જાગ્યોડવ " પ્રીત્વીજ પ્રેસમાં નેશનલ ટેવલર દ્વારા છાપ્યું
ખાલીયા-અમદાવાદ.

પ્રસ્તાવના.

વડાદરા રાજ્યના હાલમાં ચાલતા નવા પીરણોમાં દાખલ કરેલા વિષયો વિદ્યાર્થીઓને જરા કઠિન લાગતા નજાય છે. ભુદા ભુદા વિષયોનું યાન એકજ પુસ્તકમાંથી પછીજ સહેલાઈથી વિદ્યાર્થીઓને મળી શકે તે હેતુથી આ નોટ પ્રગટ કરવામાં આવી છે.

પદાર્થપાઠનો વિષય નાની વયના બાળકોને સમજાવેા મુશ્કેલ છે. કુમળમાં મમજમાં આ મહન વિષય સહેલાઈથી ઉતરી શકે, તેમજ વાંચન, કવિતા, વ્યાકરણ, ભૂગોળ, લેખાં વગેરે વિષયો બહુજ સરળતાથી સમજાય તેવી ખાસ યોજના અનુભવી સીનીયર શિક્ષકોની દેખરેખ નીચે આ નોટમાં કરેલી છે. ત્રીજી ઓપડીના પાઠના કઠણ સમજાના અર્થ તેમજ આખા પાઠના સાર આ નોટમાં આપેલા છે. કયી કવિતાની સમજુતી અર્થ સાથે એવી તો ઉત્તમ પદ્ધતિથી મોકલેલી છે કે બાળકો સહેલાઈથી તેનું વિવરણ કરી શકે.

પુસ્તકનો બહોળો ફેલાવો થવા માટે કાંમત પ્રમાણમાં પછીજ જોાઈ રાખી છે. આશા છે કે આ નાનકડું પુસ્તક સર્વ વિદ્યાર્થીઓને ખાસ મદદગાર થઈ પડશે.

પેટલાદ.	}	મહિલાલ મુળજીભાઈ ઉપાધ્યાય
તા. ૧-૨-૨૦		હુમ્સેધર—પેટલાદ.

ગુજરાતી ત્રીજી શાપડીના અર્થ.

ભાગ ૧ લો.

પાઠ ૧ લો.

આનંદ=ખુશી.

દોશિઆરી=ખખરદારી.

અધિકારી=કુપરી.

વર્ષન=વિગતવાર કહેવું તે; બ્યાન

તોળવા=તોળવા.

પોપટીકું=કેપલક; સમજાવમરતું

મૂળાક્ષર=મૂળના અક્ષર, સ્વર ને

બ્યંજન

ખારાક્ષરી=ખાર અક્ષરની દાર; પદ

રમુછ=ગમત આપનારી.

લાખ=સાચો.

ભેડાક્ષર=ભેડેલા અક્ષર.

શાન=સમજા.

ભેમ=લાચક,

હકીકત=વાત

સરસ=સારી; મનને પસંદ પડે એવી

ક્રમંચડી=દોશથી

ચિત્રો=ચિત્રામણ; છબી

ભોખ=શિખામણ

ખારીક=ઝીણી

મુક્ષખલો=સરખામણી

મૂઝાળ=પૂર્વીનો ઝેલો.

માફીતી=ખખર

રસોલી=ગમત બરેલી; આનંદ

ચાપ એવી.

સાદી=મહેલી

નમુનાબનકલ

નજર કરો=ખ્યાન આપો; વિચારો.

સામાન્ય=સાધારણ; રાજ વપરા-

કર્મા આવતી

મુજા=ખાસીયત

રોડો=માલ; ચીજ

છેતરાશો=કમાશો

ખ્યાન=ચિત્ત; મન

ખતેજ ખાતીકરવી=પોતે જ તપાસી

જોવું

છિતાવજો આખા ન પાકે=ચૂંકી તારીફ

કરવાથી કામ ચાપ નહો.

સાર—૧. અણુવાર્મા ઉતાવળ
કરવી નહીં ૨. જે વાત વાંચવામાં
આવે તે ખરી વાત છે કે ખોટી
તેની જાણે માહિતી મેળવવી.

પાઠ ૨ જો. ભાગ ૧ લો.

સિવાય=વગર

આહારણી=માળખોષ.

જુના=પહેલાંના.

સિપી=ભાષા.

પંડિતો=વિદ્વાન; પછું અણેલા.

અંક=ખાંડકા,

ધોરણુ=નવમ; રીત

વિસર્ગ=કંઠક હકારનો ઉચ્ચાર

આપ એવું ચિન્હ; અક્ષરની

જોડે એ દપકાં મુકવાં તે.

પાઠ ૨ જો. ભાગ ૨ જો.

અણુકતુ=અણુપટલું.

વિદ્યાભ્યાસ=અણુવું તે

નીપજે=થાય.

લઢીઓ=સારા અક્ષરથી લખનાર

લપટાવું=ફસાઈ પડવું

આલસ=લોભ.

નર્પા=નિરોગી; રોગ વગરના.

કાક=કોળ; અભોભ.

જાતે=પોતે

અદ્વા=અરોસો; વિશ્વાસ.

ઉલ્લોચ=મહેનત.

એન=અણુ; નિરાંત.

ફકક=સહેલાણી; ઉભ; વરણાગીઓ.

ખાલી=નકામો, ફાકટ.

અસલ=આમળ; અગાઉ.

મેળવી=સરખાવી

પાઠ ૩ જો.

ટકુ=નાનો ઘોડો.

હકકતો=પુરેપુરો.

કળિયુગ=પરાગ વખત.

ખગર=ચૌકું; કાટ.

જુમ=કાંક.

જુલિ=અકલ.

સરમાધ=સજવાધ.

આવક=જેનું ધર્મ માનનાર.

ખમે=ખાધે

તોફાન=મસ્તી.

દોરે=સગામ પકડીને આમળ ચાલે

છતે=છતમાં; હોવાપછું.

ફરી ગઈ=નકારા વિચાર પેદા થયા.

ખરે અપોરે=મધ્યાનહ કાળે.

રાખના કુવરે જેવા=ભાગ.

હિંમડે=ચલાવે

ખર્ચુ પાન=ધરડો; વૃદ્ધ

જોસખાંધ=જોરથી; સપાટાખાંધ

સંધ=જનનાળુ લેખિતું ટોળું.

પાતડી=હથા વમરના; નિર્ધન

ભાર=વજન; જોખો.

વીખરાઇ જશે=વેરાઈ જશે.

જવાબ=ઉત્તર.

વખતસર=મરાખર વખતે

પૂલ=નદી કે ખાડી પરથી જવા

આવવાનો રસ્તો

શીકે મોઢે=વીલે મોઢે; દીલગીર ચહેરે

પસ્તાયા=દિલગીર થયા.

સલાહ=વિચાર; મન.

હથા=હાલત; રિયતિ.

સારે—આપશુદ્ધિએ જય

જયકાર, પરશુદ્ધિએ પ્રથમકાર,

માટે આપણી પોતાની શુદ્ધિ પ્ર-

માણે ચાલવું. પણ આપણી શુદ્ધિ

ખરે રસ્તે દોરવે છે કે ખોટું તેનો

વિચાર કરવો.

પાક ૪ થો.

નરસિંહ ચૌદસ=રૈસાખ શુદ્ધી ૧૪

જાંઘર=ખમ્મનો

વાણી=ચમન; જોલ.

પેદા=ઉત્પન્ન,

માફું=ખોડું

ઓ પુરવ=મણી પણીઆણી

દશરજાકિત=પરમેશ્વરનું જામન.

ગાળત=ચુમાવતાં; કાઢતાં

રૂપ=દેખાવ; શૌભા; પ્રુપસુરતી,

શુજરી ગયા=મરી ગયા, રત્ન-

વાસી થયા.

છેરવા=મોટા કરવા

માપર આવી પડયું=માને માથે પડયું

સલાહ=વિચાર

મદદ કરે=આશરો આપે

અસર=લાગણી

પરગણુ=પરોપકારી

નીવડયો=નીકળ્યો

અભ્યાસ=મદ્દાવરો

શિક્ષક=મહેતાજી; ગુરૂ

માનીતો=વહાલો; પ્યારો

નાની મોટી=સહેલી અધરી

હાથે=ચાહે

સાદિ=આખલો

પાછડી=પટ્ટી; અપ્રાણી

અંતઃકરણ=મન; દીલ

એકદમ=આગિંતી.

ફેટો=માથે બાંધવાનું લુગડું

ધા=જાખમ

પાટો=લુગડાનો ચીરો

વખાણુ=રત્નિતિ, સારું કહેલું તે
જીવતો ઘેર આવત નહિ=મરીજીત

વૈદ=દેશી ડાકતર

શુદ્ધિ=જ્ઞાન

આશ્ચર્ય=નવાઈ

પરમલુપણુ=પરોપકાર, પારખાનું

બહુ કરવાનો યુજ્ય

પાઠ ૫ શ્લો.

ઉમર=વરસ; વય

અજરાન=અરણ્યપોષણ

પ્રીતિ=હેત; પ્યાર

દયાથી ઉભરાઈ આંચું=પણીજ

દયા આવી

મરવા પડેલી=મુવા જેવી, ખાઈ ગયેલી

ખાકા પડ્યાં=કુવા પડ્યા

ખડ=ધાસ

જીવ આંચો=શુદ્ધિ આવી

આશીષ=સારી કુવા; આશીર્વાદ

પુત્રેસો=કળી ગયેલો

કરિ=કિનારે

કુખતો=લુકતો

કુટુંબના=વંશના

આપખંધ=દોરતદાર

ઉભરાઈ=જલકાઈ

જ ગલી=કાઠી ખાનાર

કૂપા=મહેરખાની

ઉધો=બવજો

ટંખાવી=લટકાવી

પાડ=ઉપકાર; યુજ્ય

કનામ=ભેટ; બક્ષીસ

ચોખાવ=અટકાવ

ખાડું=ગીચ

કમ્પ=કુ:ખ

સહીસલામત=સુખેથી, જોખમ કે

અકસણ વગર

વિવાહ=લગ્ન

સામેલ=દાખલ

શુભ=રાહ

સાર—આપણે કરેલ માણુ-

સના ઉપર ઉપકાર કરતાં રહેલું,

જેથી કમ્પર આપણા ઉપર ખુશી

થશે અને આપણું બહુ કરશે.

પાઠ ૬ ઠેક

અદસ=વાનખી, ખરા

આમડી=આનગી

મકાન=ઠમારત

પૈસાદાર=પૈસાવાળો; તાલેવંત

દાસ=સ્થિતિ; દસા

નસીબદાર=આગ્યશાળી

ફાવતો ગયો=જામર્મી આવતો ગયો

કીમતી=મૂલ્યવાન; બહુ કીમતના

પરેણી=દાગીના

પડાવ્યા=કરાવ્યા

દોલન=પૂંછ

ખરીદા=વેચાતા લીધા

આખર=કીર્તિ

મરણ પચારી પર પડ્યા=મરવા

પડ્યા

મરણ=મોત; કાળ

મિલકત=પૂંછ દોલત

ભાગ=હિસ્સો; વહેંચણ

વર્તીશું=ચાલીશું

ગ્રીએભાગ=તણ ભાગમનો એક

ભાગ

અર્ધભાગ=મે ભાગમનો એક

ભાગ

નવગો ભાગ=નવ ભાગમનો એક

ભાગ

કચુલાત=ચમન

દલાડો પાણી=મરણ પાછળનો

અર્થ

તોડ=ફેંસલો; નીકાલ

દિવાન=પ્રધાન; વજર

ખખર=ગળથું; માલમ

વાહવાહ=વખાણ; શાપાસો આ-

પરી

કાસાર=ચાવ

પાઠ ૭ મો.

પોળ=ભેરી

સુરોમિત=દેખાવડા

અટકાવો=રોકવો; ખાળ્યો

નજવી=નકામી; માલ વગરની

ટેવ=ખાત

પહેલેથી=અમાલિયી

પાપી=ફુટ

સળ=સિદ્ધા

આસપાસ=આજુબાજુ

આકાશ=ગગન

અંતર=મન

આભાસ=અજવાળું; તેજ

ચાસ=ખેતરમાં ફેળે ખેડેલા લીંટા
 પાસ=પાસે, નજીક
 વિશ્વર્પત=દુનીઆનો ધણી; પરમેશ્વર
 વાસ=મુખમાં; રહેઠાણ
 ભોંયમાં=જમીનમાં
 ભોંયરે=ભોંયરામાં
 ધડીએ=રચીએ; કરીએ
 ધાટ=વિચાર
 જમતનો તાત=દુનીઆનો આપ;
 પરમેશ્વર
 ખોળીએ=શોધીએ
 કણી=રજકણ; ક્ષીણમાં ક્ષીણો ભાગ
 જમકર્તા=દુનીઆનો ખનાવનાર;
 પરમેશ્વર
 વિના=વગર
 ક્ષણું=અમથું; ખાલી
 કામ=કેઠાણું
 સાર—પરમેશ્વર સર્વ ઠેકાણે છે,
 માટે આપણે ખોટા કામ કરતાં
 ખીલું નોઈએ.

પાક ૮ મો

સ્તુતિ=વખાણ
 વિશ્વસ્વામી=દુનીઆનો ધણી; હંશ્વર
 શીશ=માથું

નામી=નમાવી
 શીશ નામી=માથું નમાવી; પડે
 લાગી
 આપણ=દુઃખ
 ઉમારો=અચાવો; તારો
 દીનાનાથ=મરીજનો ધણી; પરમેશ્વર
 આધાર=આશરો; ટેકા; મદદ
 માત=મા; માતા
 તાત=આપ; પિતા
 સદા=હંમેશાં; દરરોજ
 પાળનાર=પોષણ કરનાર
 રાંક=મરીજ
 અઘાન=સમજણ વગરની; અણ-
 સમજ
 પ્રાણી=જીવ
 તુંથી=તારાથી
 અગ્નણી=અપમા વગરની
 ન અગ્નણી=અગ્નણીતી છે
 હામા=મારી
 વાંકવુ-હો; તકસીર
 મતિ=મુદ્ધિ; અકલ
 છેક=ધણીજ
 ધારો=મનમાં લાવો
 કુટુંબી=કુટુંબના

જનો=માણસો

સારા=નિરોધી; તંદુરસ્ત

શક્તિ=મજબૂત

શક્તિ=મજબૂત

દાસ=સેવક; ચાકર

નિવારો=દૂર કરો; મટાડો

પાઠ ૯ શ્લો.

દસ=નાનાં પ્રાણી પોતાને રહેવા

માટે બોધમાં જે બાકા પડે છે તે

પંજમાં=દાવમાં; સપાટમાં

સપડાઓ=પકડાઓ, ઝાડાઓ

સાબરતી=વાદ આવતી

દાસ=ચાકર

દસતો દતો=મજબૂત કરતો દતો

બેવડો=અમૂલ્ય

મલાવાલા=આજીજી; કરમરીને

કહેવું તે

આરત=આપદા; દુઃખ

સેવક=ચાકર; દાસ

જીવત્તદાન=મોક્ષનો જીવ બચાવવો

મગફરી=રોષી; પતરાજી

મર્વ=અભિમાન

વન=જંગલ; વગડો

સિદ્ધારી=સિદ્ધાર કરનાર

મજ=રશ્મિ

ફાફા=ખોટી મહેનત; બાકા

જુટાબું=નીકળાબું

અકળાયો=અશરાયો

જુમો=ધાંટા

બદલો=સાદું; અવેજ

વાળવાનો=આપવાનો

મહારાજ=મોટા રાજા

ફિકર=ચિંતા

મતરી=કરડી

જુટો ચયો=મોક્ષો ચયો

અત્યારે=હમણાં; હાલ

તરણા સરખું=તરખણા જેવું; ન

જીવું; નકામું

બેર=મજબૂત

મર્વ=અભિમાન

સાર=મોખાએ પણ અભિમાન

કરવું નહિ.

પાઠ ૧૦ શ્લો.

સિદ્ધપુર=સરસ્વતી નદીના કાંઠા

પરતું એક શહેર

ફેરી ફરી=કરીને જુટક વેચી

ગુજરાન=નિર્વાહ; ગુજરા

ધરાક=માલ લેનાર

પરચુરણ=લુદી લુદી જાતના

ફેરી=વેચવા માટે ફરવું તે

જાખ=આખર

જાખ બંધાઈ=અરેસો પડ્યો

કરાબ્યા=નકો છીધા

અમાણ્ય=વહેવારમાં સાચો

અમાણ્યક રહેતો=ખરી રીતે ચાલતો

મોહનમાળા=મોટામાં પહેરવાની

સોનાની માળા

પોલીસ=રૈયતનું રક્ષણ કરનાર

માણ્યસો

પોલીસચાલું=ચેટ

ફરજ=જરૂર; અગત્ય

કમાયો=પેદા કર્યું

ફુકાન=માલ વેચવાનું ઢેઢાણું

સર કર્યો=ચાલુ કર્યો

જુદ=ખરડો

જાવ=કાંમત; મૂલ

ઝાશી=મંગા નદી પરનું એક જા-

ત્રાનું કહેર

આમલ=મલાવાલા; તાણ

ખેલેરા=ઝાડો ને ઉલટી ચાપ તે રામ

વિધવા=જેનો પણી મરી ગયો

હોય તે સ્ત્રી

ધન્ય=શાખાશ

સાર=મોઢનું પણ દરામનું

લેવાની કદિ ઇચ્છા રાખવી નહિ

જો આપણે મોઢનું દરામનું સમજે

તો તેથી આપણી પાસે હોય તે

પણ જાય.

પાક ૧૧ મો.

ફગો=કપટ

ફચલી=ગમતી

પામે=મળે

લણે=કાપે

દુરંગ=જેલ; કેદખાનું

નાદ=રેવ; છંદ આદત

જાપતો=ચોકસી; તજવીજ

લાગ=દાવ

ધનવાન=પૈસાદાર; શ્રીમંત

વિકટ=ખિદામણું

રાહ=વાટ

ચોક્કાદારો=ચોક્કી કરનાર

ફબ્ય=નાણું

લુટી=ખુંચવી

પાળ=કોરણ

મીઠાઈ=મજાનું ખાવાનું; ખરશી પેંચ

વગેરે

સુખે—નીરતિ

નસીબ=આમ

કદાચ=મુખડીએ

બેઠયું=મેળયું

તાકયું=પાયું; ઇચ્છયું

મકદાં=મુકદાં, મરી મયેલાં પ્રાણીએ

ગીધ=ફાડી ખાનાઈ મોટું પક્ષી

મગર=પાણીમાં રહેનાઈ પ્રાણી

સાર=આપણે કોઈનું શું

ઇચ્છયું નહિ પણ બહુ ઇચ્છયું

કે જોયો ઇશ્વર આપણું બહુ કરે-

પાઠ ૧૨ મો.

મંધર્ય=ગરૈવાની એક જાત; સ્વ-

ર્જના માનારા

સહન યયું=અમાયું

લાગણી=અસર

મળયળા=જાતી ભરાઈ આવેથી

નરમ થયેલા

આફતો=અકસ્માતો

કગતું=અસતું; જામતું

કોપ=ગુરસો

વર્તણુંક=રીતભાત; માલમતમત

ઉપાય=પ્રલાભ

ફોસલાવી=સમજાવી; પટાવી

ભુગાર=ભુગટું

ભુલમ કયો=જાણરાઈ કરી

ફચી=પસંદ પડતી; ગમતી

નીચ=દુષ્ટ; પાપી

નીચપણું=દુષ્ટતા

આનંદ=ખુશાલી; મન

કંઈ બાકી રાખતો નથી=બહુજ

કરે છે

અપકાર=અવગુણ; શુંકે કરવું તે

સાર=કોઈ આપણું શુંકે

કરે તોપણ આપણે તેનું બહુજ

કરવું. અવગુણને બદલે ગુણ કર-

વાની ટેવ રાખવી, જોયો ઇશ્વર

આપણા ઉપર રાજી રહે

પાઠ ૧૩ મો.

બકિત=મજન

ખડખોટું=ચાજખી ગેરવાજખી

પ્રજા=રજવત

રાજકાજ=રાજકારભાર

કારભારી=પ્રમ કરનાર અધિકારી

ચતુર=કાલા; કાન્યા

સરખા=મરામત

ફૂકમ=આજ્ઞા

જાનીમાની=મોલ્યા વગર

ખરેખરી=સાચી

કહાપણ=સાચુપણ; ચતુરાઈ

ખારખી=ઓળખી

અદસ=ખરા; વાજખી

કચેરી=દરબાર

અચા=ચાત; ચિત્તાર

સાક્ષી=સાહેબ

અધરૂં=વસતું; કહેણ

અચરજ=નવાઈ, અચ્ચો

હક=માવડી

મળેપડુ=ખેટો હક મરાવનાર

જુરા=નારા

સાર=ખીભની વસ્તુ ખોટું

બોલી પોતાની કરી લેવાની ટેવ
રાખવી નહિ.

પાઠ ૧૪ ચા.

ચૂકરચ=કુટુંબ કખીલાવાળો સારી

રિયનીનો માણસ

છપાડી=કુંચડી

લંચડે=પત્રે ખોડવાળો

ખાન=ચિત

કહાખી=કહીપણ

જાધી=મેળવી

કહડીને=પથ્થીજ સખત

નિસાસો=અસોસ

અચાખીઓ=અકરખી; કમનસીબ

કરમાઈ મધું=રીકું પડી મધું

કરમાધું=કુકમ કર્યો

ટેકા=આધાર; આશરો

હેડે=નીચે

કાવમ=હાથે

તંચી=તંમાલ, ખોટ

મટી=કુર થઈ; ટળી

સાર=ખાપણી ખધી ઉદ્વિગ્ધ
સાજી છે માટે હથરનો પાઠ માનવો
અને તેનો સારો ઉપયોગ કરવો.

પાઠ ૧૫ ચા.

રંચીન=રંચેલો

સુશોભિત=સોભાયામાન

પીરસી=ચૂરી

માન્યાવગર=કષ્ટાત કર્યા વગર

મરકરી=મજાક, કહેણ

નોતરું=જમવાનું કહેણ

ખજરો=જરાક ઉડો અને પહોળા

થાળ=મોટી થાળી

ચપચપ=તપકપ

ખાખી=ખાંપણ; ખોડ; કસર

આવ=હેત; ખાર

ભોળા=પાપ વગરના ખુશા દીલના

આતર=ગરદાસ

સાદું=મદ્યો

મેા મલકારી=મનમાં ફરતી

સ્વાદે=સહેજતથી

કરમાયું=સજવાયું

સાર-આપણે કોઈની મરકરી
કરવી નહિ, જો આપણે કોઈની
મરકરી કરીએ, તો તે આપણી
જલ્લ કરે.

પાઠ ૧૬ મેા.

જન્ય=સાચું

સ્ત્રે=રહે

ઉત્પત્તિ=પ્રકાશ

વિશ્વપતિ=પરમેશ્વર

જાતનું=સત્યનું

ચિત્ત=મન

ચિંતન=ધ્યાન, મનન

વાચક=શબ્દ, વચન

નિશ્ચય=નકી, નીરવાર

ઉચ્ચરણ=મેલણ

અસત્ય=ખોટું

અશયી=આશયી

અજ્ઞાન=પ્રાપ્તિ; પ્રકાશિત

અમે=દુનિઆમાં

૧૬=કાંડ

વિશ્વાળ=મોટું

ગુણકારી=દાપદાકારી

રણ=પારણામ, છેવટ

આશય=મદ્દ

અંતર્યે=અંતરમાં

પરિતાપ=દુઃખ

આશત=દુઃખ વીટાંબણા

પ્રગટે=દેખાય

છળ=હુમ્મો, કપટી

દુષ્ટમાતિ=નકારી છુદ્ધિ

હૃદ=નાશ પામે, જતો રહે

એવમનનાવ; કારણ

છુપાઈ જશે=દંકાઈ જશે

છેવટ=આખરે, પરિણામે

વાદળ=આભલું

છુપશે=દંકશે, દખાઈ જશે

દીપશે=પ્રકાસશે

ફરીને=બીજી વાર

આંચ=નુકમ ન

વદી=મેલી, ઉચરી

કલેસ=દુઃખ

અનેક=વણા

હરે=દુર કરે, મટાડે

સમું=સરખું, બરાબર

અન્ય=અન્ય

ખરે=નિશ્ચયે, નક્કી

અતિ=પણ, બહુ

રીઝરી=ખુશી થશે

ધર્મ=કર્તવ્ય, ફરજ

સ્વર્ગ=કૈલાસ, દેવોનું રહેઠાણ

રીઝો=ખુશી થાઓ

પાઠ ૧૭ મે.

મુખાર=રૂઝમારું

તંજુ=કુમડાનું ઉપાડી લેવાનું એવું
ધર

ભરવાડ=પૈદા ચારનાર

પાકાં=છો અને છટ્ટી ચણેલાં

નેસ=રબારી અને ભરવાડને રહે-

વાની કુંપડાવાળી જગા

વખાણુ=તારીફ

રિવાજ=ધારો; નિયમ

વર્તમાનપત્ર=આજના વખતની હ-

ક્રીકત બનાવનાર કાગળ

આકાંડો=પાંડવાળી ખુરશી ધાટની

પાટલી

સપાટ=સરખી

મીલનસાર=મળતાવડા

કરી=પરોણામત

પરોણો=મહેમાન

ભારી=ભોજનરૂપ

પૂજે છે=સેવા કરે છે

આમડીઆ=આમાર, આમડાનો ધણે

કરનાર

વિદ્યાર્થી=વિદ્યા બજુનાર

મદદ=મદાયત

સાર-જે વસ્તુની જરૂર થોડી

છે તેની પછવાડેઓછા ખરચ કરવો

અને તેના ઉપયોગ પરોપકારમાં

કરવો.

પાઠ ૧૮ મે.

સ્વચ્છ=ચોક્કસ

રડારોડ=કુમ પાડી રડવું તે

શબ્દમારી=પહેરાવી

વાળુ=રાતનું બોજન

છિદ્રો=કાણાં

મેલ=મરો

મીઠણી=મીઠાશવાળો

લુચી=તોડી

તમાસો=મેલ, રમત

સ્વરૂપવાન=દેખાવડો, શોબીતો

વરખ=સોના રૂપાનાં કારેજ જેવાં

પતળાં પતરાં

ચોટાડયા=વળગાડયા.

પચારી=ખીજાતું.

બેભાન=શુદ્ધિ વગરનો.

પડોશબ્ધ=પાસેના ઘરની રહેનાર.

કરકરૂં=ખડખડકું.

કંઠાળો=ચીતળી; સુગ.

પસરે=ફેંચાય.

બાંધ ચપાચાં=પુરાણ જવાચી

તુકસાન=દારાન.

બિનાશ=ભેજ.

ચોટી=વળગી.

પુરી નાંખ છે=દાંડી દે છે.

ખુણું=કિચાડાં.

મુખ્ય મતલબ=મૂળ હેતુ.

પાર પડતી નથી=ગર આવતી નથી

ચોળીને=મસગીને

કાપનારી=દૂર કરનારી.

હાપદો=કામ.

સાર—માણસે હાથેમાં નહાતું,
ઘરીર શોભાવવાને કાન, નાક
વાંચાવવા નહિ; કારણકે જો તેમ
કરવાની જરૂરત હોય તો તે પર-
મેશ્વર આપનાર.

પાઠ ૧૬ શા.

આપ બાંકુ=આપ બેન.

ધરણી=દાગીના

પાક=પેદાશ

અઘાટ=વણીપણના હક સાથે

વિદ્વાન=પંડીત

પસંદ પડી=મગી

ઉલોગી=મહેનતુ

સહેજ=જરા

ઉપજ્ય=પેદાશ

પરખરચ=રોટલા ખરચ

દુકાળ=મોંઘવારી; નકારો વખત

જારી=અગત્ય

કરકસર=ખપ જેટલું વાપરવું તે

ચાં=કડાવાળો દેમડો

સોના મહોરો=સોનાના સિક્કા

આમલ=તાણ; કાલાવાલા

ચુકાદો=ફેંસશે

નિશ્ચય=ફેંસશે; ચુકાદો

સાર—પ્રમાણિકપણે આલ-
વાચી લોકોમાં આગર વધે છે અને
અશ્વર ખુશી થાય, માટે પ્રમાણિક-
પણે આલવું.

પાઠ ૨૦ શા.

વિષયો=માગતો

લાંચીઆ=લાંચ લેનારા

મનોહર=દેખાવડા
 ઝુલે=ડાલે
 ચુરસો=કોપ; રીસ
 વાસો=પીક; ખરડો
 માનીતો=વહાલો
 દિલ્લી=જમના નદીના કાંઠાપરનું
 એક શહેર
 પ્રખ્યાત=નામીયો
 પરાક્રમી=શૂરો
 શોખીન=પૈશવી
 મોં ઉતરી ગયાં=ઉદાસ થયાં
 ખજાનચી=ખજાનાનો ઉપરી; ત્રિ-
 ગ્ગેરીનો ઉપરી
 નામદાર=પ્રખ્યાત; પંકાવલો
 હક=હક; આપમત
 આજીજી=કાલાવાલા
 ફટકા=નેતર ને આજીજીના અપાઘ
 બાગીદાર=આગીજીઓ
 પુણવંત=મોટો માલિક
 કરત=કણુત
 હજુરમાં=રૂબરૂમાં; આગળ
 સાર—પોતાના ખરા હકનું
 હોય તેથી વધારે લેવાની છામ
 કોઈએ રાખતી નહિ.

પાઠ ૨૧ મેલ

માઈ=ખરાબ
 હલકો=ગુસ્સો
 તોફાની=મસ્તીખોર
 કાચર=ઢોરાન
 આંટી=કામ દમ નિશાની કરી
 ચર્ચો=ખાઈ પી મસ્ત થયો
 ફાટયો=જખરો થયો; ફાલ્યો
 માતેલા=ખાઈ પો જખરા થયેલા
 જખરો=જોરેરાવર
 અલીશી=આ ઠેકાણેથી
 દૂર જા=જાયો ખસ
 નખખા=કમજોર
 હાથ ચલાવવો=મારવું
 થટતો=લામક
 પલક=જરાવારુ ક્ષણ
 કચરી=ચમટી
 મુક્તિ=તદખીર; કળા
 નસકોરો=નાકનાં બે કાણું
 ચટકા=કંખ
 તોખાતોખા=કાચર કાચર
 પોકારવી=કરાવી; વીતાડી
 કુલાઈ ગયો=મગર થયો

અહો=અરે

અભિમાની=અહંકારી

ઉતાડું=કાઢું

ફસાયો=સપડાયો

ફાફાં=ખોટી મહેનત; વલખાં

હલકા મનનો=નીચ વિચારનો

નમ્ર=મરીખ; દીન.

સાર--કદી કોઇએ અહંકાર કરવો નહિ અહંકારી માણસો ધારે કે મારા જેવો કોઇ નથી પણ તેના માયાનો કોઇ હોયજ.

પાઠ ૨૨ મી.

મિત્ર=દોસ્તદાર; બાઇબધ

પુસ્તકાલય=કાપડેરી

ચિત્રો=કાગીઝો

જુતાંત=રેવાલ

બહાર પડ્યું=ખસેર થયું

બાળપણુ=નાનપણ

બાળવાળંગ=બાળવા લાપક

બસે=ખુશીથી

ધાર=બણી

છનામ=બેટ; બહોશ

કુદાર્ડ=સાકડાં કાપવાનું હથિયાર

કરમાઈ=શ્રીમજાઈ

કુરસો=ચીઠ; કોષ

ધમકાવ્યા=ધમકી આપી

ખગર=ખલુ; માહિતગારી

દિલ્હીરી=અફસોસ

કળી=ખીલ્યા વગરનું કુલ

ફેરી=સફેદ રંગનું

લક્ષણુ=ગુણ; ટેવ

પારણામાંથી=પોટીઆમાંથી

ઉંચા=ઉંમર; સરખ

અધિકારી=અમલદાર

પંકાયો=રખણુયો

સાર--સાચાનું ફળ અંતે સાફ જ છે. સાચું બોલવાથી સામે માણસ ગુસ્સે થતો નથી, પણ ઉલટો આપણા ઉપર ચાઢના રાખે છે, માટે હંમેશાં સાચું બોલવાની ટેવ રાખવી.

પાઠ ૨૩ મી.

ઉમરાવ=ખગોર; શ્રીમંત

સિકાર કરવો=જનાવરોને તાડીને

ગોળો મારવી તે

આસમ=વિશ્વતિ; વિસામો

ફરીર=પાંખ; મૌસા

બંદગી=માર્જના

સુલતાન=મુસલમાન પાદશાહ
 તરસ=પાસ; શેષ
 નામદાર=નામીઆ; પ્રખ્યાત
 અહેસાન=પાઠ; આભાર
 ખોરાક=ખાવાનું
 હાજર કરે છું=રજતું કરે છું
 ડોલચું=ડોલ જેવું નાનું વાસણ
 જાવચી=હોંસચી
 શાંત=કંડો
 વિનંતી=નમનતાદથી કહેવું તે
 જાગીર=ઇનામમાં મળેલી જમીન
 સાન=સમજ; અક્ષ
 અદેશો=શક; વહેમ
 અવેરખાનાનો=કીમતી રત્નોનો
 ઉપરી=અધિકારી; સરદાર
 અદેખાઈ=ઉર્ષા
 ઇલાજ=ઉપાય
 કાંભેરવા=ખોટું સમજાવવા
 કિખારી=બીખ માગનાર
 ઇર્ષાખોર=અદેખા; ઝેરીલા
 સંભારે છું=વાદ કરે છું
 રિયતિ=દાવત; દશા
 ભેટયો=જાતી સાથે દાખ્યો
 પ્રધાન=વજીર

દેશનિઘાલ=દેશપાર; દેશખદાર કાઢી
 મૂકવું તે

સાર=માણસની ચઢતી પડતી
 જીભવડે યાવ છે, જો આપણે નમ-
 નતાઈ વાપરીએ તો સામાનો
 પ્યાર મેળવીએ, માટે ઇર્ષા ઊડી
 નખરવજાવ રાખવો કે જેથી ઉ-
 મરાવોના જેવો હાથ યાવ નહિ.

પાઠ ૨૪ મા.

પંચ=પાંચ કે તેથી વધારે માણ-
 સનું ટોળું

વાદવિવાદ=રકઝક; તકરાર

દરખાર=કચેરી

નાર=માદા

મણના=મણનરી; જુજ, કદર

વલ્લવલ્લે=દળવળે; વલ્લખાં મારે

પય=દૂધ

વશાદાર=વિધાસુ

તનતોડીતે=ધાતું રેતડું કરીને

માન=આગર

સેવા=ચાકરી

માનવી=માણસ

ઉપાડે=ઉંચકે

ભાર=ભોળો; વજન.

મધુર્ગ'ધી=મધુના માપથી.

બેળ=વજન; તોલા.

ખીન=વગર; વિના.

તન=શરીર

નીમક=મીઠું; લુચ.

હવાલ કર્ણુ=મલો વાળી આપું.

હાર=પરાજય; હારણ તે

માલિક=પણી

રસ્તો કાપું=મુસાફરી કરે

પીઠ=વાસો; ગરડો

રવાર=થોડા પર બેસી ફરનાર

દરકાર=પરવા; ગરબ

માર્ગ કાપવા=રસ્તો ઓછો કરવા

સફર=સાંખી મુસાફરી

મુજ=મારો

જળ કળે=પાણીને મારે

જીવ લાંબે છે=મારી નાંબે છે

કુર=ધાતકી; દયા વગરનો

અંબાડી=હાથીપર બેસવાની બેઠક ફેરાબો

દીપે=શોભે; સારો દેખાય

શ્રેષ્ઠ=સૌથી સરસ; સિત્તમ

પશુ=ચોપગાં જનવર

સરદાર=મોટો; ઉપરી

નિર્દોષી=વાંક વગરનો; નિરપરાધી

તલ=જરાજોડલો; થોડો

નાસ=ખીક, બમ

તોપ=તોપણ

તલપે છે=તાકે છે; પારે છે

માસ=ગ્રેસ

કસાર્ક=ચંડાળ

કર=હાથ

હર જનુ'હું=કપાઈ જઈ'હું

કુલ=પણી; તમામ

બોજ=ભોજ

વાહન=માડી વગેરે

વ્યાપાર=વેપાર

બડી=થોડો વખત; ચોવિસ મિનીટ

કરાર=વિશ્વાતી; આરામ

ખર=ગધેડો

જળ=હાથી

આસા=બરેસો; વિશ્વાસ

આસાપર અચકાય=બરેસાપર રહે

ખલક=જગત; આલમ; દુનિયા

દડે=સિદ્ધા કરે

પીકતાં=દુઃખ દેતાં

કીરતાર=પરમેશ્વર; જનાવનાર

સાર—આપણાં પાળેલાં જ-
નાવરો પાસે જળ ઉપરાંત કામ
કરાવવું નહિ, પેટપુર ખાવાનું
આપવું અને તેમના ઉપર દયા
જાખવી.

પાઠ ૨૫ મો.

અમળજે=અકસતથી; ન જાણવામાં
સર્વગુણે=સારા ગુણવાળા
કષ્ટભાત=વચન; કરાર કરાવ
ધક્કા=હઠસેલાં.

આરસા=આયતો; મોં જોવાની
મોટી ખાપ

કુટી મગો=માંગી મગો

બોલમાં=બોલ નહિ.

કચર=વાંક, ગુન્હો

જાણે અમળજે=જાણતાં ન જાણતાં
માનવી=કષ્ટ કરવી

નારાજ=નાખુશ

દોષ=વાંક, ગુન્હો; તકરીર

સંતાકવા=હુપાવવા

સદન કરે=ખરું, વેડું

ન. રકું=નીકળે; ચાપ

સાર—ગુન્હો કષ્ટ કરવાથી
પરમેશ્વર ખુશ થાય છે, અને
આપણા મનને બીક રહેતી નથી

પાઠ ૨૬ મો.

ગુથેલી=જળ દીધેલી

લાયક=પોગ્ય

બાળાઓ=ઠોકરીઓ; બાળકીઓ

ઢોસે ઢોસે=કમંગથી

કન્યા=કુંવારી ઠોકરી

સીવણુ=સીવવાનું કામ

રંગબેરંગી=તરેહ તરેહના રંગના

મળપટા=મળે બાંધવાના પટા

લેખાં=મોઢે મણવાના દિસાગ

પાટ=આકાર

મદ્યંન=સંમદસ્થાન

સાદડી=મટાઈ

ચિત્રકામ=ચીતરવાનું કામ

તક્ષીન=મશગુલ, લીન; એકચિત

વિષય=બાબત

ખુખી=મગ્ન

જેળવાય=કસાય

સંખ્યા=નંબર

મહેતીજી=કન્યાશાળાની વડી ઓ
શિક્ષક

ગુણી=ગુણવાન

શિક્ષકો=આસિરટો

વર્તે=ચાલે

વિવેક=સદાપણ; સદુપાઈ
સલાહસંપન્નએક વિચાર, દગી-
મળીને ચાલવું તે

સાર-હોડીએને કાણાવવાથી
તેમની વ્યક્તિ ખીંચે છે, વિવેકીને
સદુપાઈ થાય છે; મારે હોડી-
એને કાણાવવી જોઈએ.

પાઠ ૨૭ મી.

સંપ્રદ=સંપ્રદાય; એકું કરવું તે

દરકત=નકચણ

દબ્બ=પૈસા

કુદરતનું=દેવશક્તિનું

અવલોકન=પારીક તપાસ; પારીને
જોવું તે

રાજધાની=રાજગાદીનું સરેર; પાટ

નગર; રાજા જે સરેરમાં ર-

હેતા હોય તે સરેર

પ્રમારતો=હંમી ખાંધણીનાં ધરો

કિલ્લો=ગઢ

રચના=જનાવટ, ગોઠવણ

ખાંધણી=ખાંધાક્રમ

ખાનગી=પોતાની

સળી=સડી, છવાત પડી

કુકરો=રેતી; એકબીજાને પોએ

પ્રથમ

જંજી=દમગે

સવાલ=પ્રશ્ન

અગત્યની=અરૂરની

આગગાડી=દેવતા અને પાણીના

બળથી ચાલનારી ગાડી

આગગોટ=દેવતા અને પાણીના

બળથી ચાલનારૂં મોટું વહાણ

સાધન=વસ્તુઓ; સાહોત્પ

અચરનવાર=ચરાહરતી

જંતુ=છવડાં

સંઘાત=મેળાપ

પુષ્કળી=ધણું, બહુ

સાર-પૈસા બચાવ્યા હોય તે

ધકપરના વખતમાં તથા આરતના

વખતમાં ખપ લાગે છે મારે દરેક

માણસે પૈસાને સંપ્રદ કરવો

જોઈએ. વચ્ચત અને પૈસા નકામો

ગુમાવવો નહિ.

પાઠ ૨૮ મી.

પરજ=મુસાફર લોકોને મફત પાણી

પાવાનું ઠેકાણું

અળગટ મારતા=માનિયા; અળગતા

વારાહરતી=એક પછી એક

કઠિઆરા=શાકડા ફાકનાર, શાકડા

કાળીને વેચનાર

ધર્માદા=દાનમાં આપી દીધેલું

મનોહર=રમણીય, મનને ખુશ કરે
એવું

ખરો તડકો=સખત તાપ

દશમો જાગ=દશ જાગમનિ એક

જાગ, દશાંશ

આશીર્વાદ=આશીશ, દુવા

ઉપયોગ=વપરાશ

ટાળવામાં=મટાડવામાં; દુર કરવામાં
શીતળ=કંઠી; ટાઢી.

સારે-જે કાંઈ કમાવું તેમાંથી

થોડો જામ પણ ધર્મના કામમાં

ખરચવો. ધર્મેજય અનેપાપે ક્ષય

પાઠ ૨૬ મે.

હિપાડયો=ઉચ્ચયો

મરચી=કુકડી

વળગ્યો=જાગ્યો, બાજ્યો

આગર=ધર્મજત

શેખસહી=ખોટાવિચાર; કરનાર

તરંગ=ખોટા વિચાર; મનના ખુદા

તર્ક=મનસુખા; વિચાર

તર્ક હીઠવે=મનસુખા કરે.

પાર=છેડા; અંત

દસવી=નકી કરી

પાડવો=થી બરવાતું માટીનું વાસણ

કુણાવી=હવાવી

કપડો=ગુન્હાના બદલામાં કડવા

સખદ કહેવા તે

ધર જાગ્યું=ધરખાર વગરનો થઈ

ગયો

ગાળી નાખ્યા=ગુમાવ્યા

માફક=પેટે; રીતે

ચેતવ્યો=ખબર આપી

સારે-આપણા ધર્મા સંબંધીજ

વિચારો કરવા. એકદમ પૈસાદાર

થઈ જવાનો વિચાર કરવો નહિ.

પાઠ ૩૦ મે.

ઉઠાવવા=ચંચાવવા

સુઠાવ=મેલાવ

મદદ=સહાય

છેક=તફાવ

ફરીથી કરો=બીજી વાર કરો. મ-

તલબ કે હારોછેક સારું કામ

પૂરું ન થાય ત્યાં સુધી ફરી

ફરીને કરવું

પતંગ=કનકવા

નારાજ=ના ખુશ; નાકિમેક

ચકાવવા=કેકાવવા

સપાટા=કપાટા

વાતો ખંધ થયો=રિશર થયો; વાતો

અટકી ગયો

ઝોયું ખાઈ=કંધો થઈ

કાપર થવું=કંટાળવું

પ્રયાસ=અજમાયસ; મહેનત

આસમાન=આકાશ

વાંટવા=સપેટવા

સારે-શર કરેલું કામ પૂરું ન
કરીએ તો કરેલી મહેનત નકામી
જાય અને લોકમાં મળક થાય,
માટે હરોમણ કામના આરંભ
કરતાં પહેલાં વિચાર કરવો કે એ
કરવું વાજબી છે કે નહિ અને
વાજબી હોય તોજ આરંભ કરવો
અને આરંભ કર્યો તો તે કામ
પૂરું કરવુંજ જોઈએ, વચ્ચેથી અ-
ધૂરં મુકી છોડી દેવું નહિ. જે
માણસ એ પ્રમાણે નથી કરતો તે
ખામોશો કહેવાય છે.

પાકે ૩૧ મો,

તરવર=મોઢું ઝાડ

ઝુલાવે=દિયોળે, હથાવે

પાન=પાંદડાં, પતરાં

માન=માથન

ખ્યાન ધરતાં=જયરને સંભારતાં

કલોસ=ચેનખાશ, આનંદ, મમ્મ

પડદો=આંતરો

ખોલે=ઉધાડે કરે

ચણનાં=વીણી ખાતાં

ચૂસે છે=શોષે છે

ફરસ=ફલમની રસ

ખાટે=ઓવારે, આરે, કાંઠે

જળખાટે=નદી કે તળાવને કાંઠે

નિજ=પોતાને

પોદે=સૂએ

માળ=માળો

જપતાં=શાંત થતાં

મગસો=પરોડીએ, સવારે

ધાય=દોડે

વનફળ=વનમાંનાં ફળ

ભગીસાતના=સારી તરેલના

વિધ વિધ=લુટી લુટી જાના

દીનાનાથ=મરીજનો ધણી; પરમેશ્વર

નિર્મળ=ચોક્કસ; મેલ વગરનું

કરે=નીરતે બેસે

હાલી=હરાલી; હાલી

મેળવાય છે=પેલા કરાય છે

રાજઅધિકાર=રાજસત્તા

વહતામે

વિપત્તિ=દુઃખ આરત

વેરાઈ જાય=જતા રહે

ચિંતવ્યા=માર્ગ

અપાર=અણખ

પમાય છે=મેળવાય છે, પેલા કરાય છે

સાર=એ તેવું કંઈક કામ

હોય પણ ઉધોગી માણસને તે અમરું નથી. ઉધમ કરવાથી જે જોઈએ તે મળે છે, માટે ઉધમ કરવો જોઈએ.

પાઠ ૩૨ મો.

સેવા=ચાકરી

વંશપરંપરા=ઠોકરાનાં ઠોકરાં; પેઢી

દર પેઢી

હમજતા=મહાતા

બરેસિઆં=વંશાસ

મહેનત=મજુરી

બદલામાં=સાટામાં, અવેજમાં

બોમવટો=ઉપભોગ, વાપર

સાતી=દળ

લાડ=વહાલ

ઉછરેલો=મેટો ચએલો

હંચા પ્રકારની=મારો પાક ઉતરે

એવી, હળદુપ

પ્રકાર=ગત, વર્ગ

સાથી=મદદમાર, બેટીને માટે રા-
જેલો નોકર

પુંછ=દોલત

અર્થ=મતવળ, સાર

હહેલી=મેકક

મેલ=મેલ, વરસાદ

નગર=તપાસ; દેખરેખ

ખાત્રી=બરેસો, પરતીજ

સાર=આપણા કામનો બરેસો
નોકરો પર રાખવો નહિ; પણ નો-
કર બરાબર રીતે કામ કરે છે કે
નહિ તેની તપાસ રાખવી

પાઠ ૩૩ મો.

પીઘવ=દુઃખી થાય

રાગ=દરદ, ખિમારી

નીરોગી=રોગ વગરના આરોગ્ય;

તંદુરસ્ત

બીનાશ=ભેજ

મેલુ=મંદુ

અકલી=પીનળ કે લોહાની પેચ.

વાળી નળી,

બેનપણી=મહીઅર

મંદવાડ=રોગ, બીમારી

મંદકી=મંદવાડ

ખુણેખેચરેથી=ખુણામાંથી

પાથરણું=ખિજાતુ

આસ=દમ

વડે=થી

ખુણા=ઉત્તાડાં

દોળી=રેડી

ઝીણો તાવ=હાડનો તાવ

લકવો=એક જાતનો રોગ, એથી

સરીરનો કોષ જાગ જુકો

પડી જાય છે

જાગર=સંકાસ

ખાળ=મેલુ પાણી જવાની નીક

મેરી=નીક; ગટર

ઝાડીઝુડી=વાળી ઝાપડી

દુર્ગંધ=અદ્ભો; નકારી વાસ

તદન=ખીલકુલ

ખુણી રીતે=સમજ પડે એવી રીતે

સાર-ધર, વાડા, અગિયું તથા

બીજ દરેક યાજ યોજખી રા-

ખતી, કોષ પશુ રીતે મંદકી થવા

દેવી નહિ.

પાકે કહ મો.

અણસમજુ=સમજ વગરનો, મૂર્ખ

શોક=દસગીરી

કરાવ=નિશ્ચય

ઉંચા=સારા

પ્રાણ=જીવ

ફદા=ધરડા

પાટવીપુત્ર=મેટો છોકરો

સમાચાર=ખબર

અદેખાઈ=ઝેર

ઉથાપશે=સોપશે, જાંમ કરશે,

ફેરવશે

સંદેહ=શક, વડેમ

વરતાન=માગેલું આપવું તે

લેણાં=માગતાં

વનવાસ=જંગલમાં રહેવું તે

હકે=જદ, જક. મમત

ધિકાર=તિરસ્કાર, દિટકાર

દેહ મુકધો=મગધ પામ્યો

સાર=“સોળત તેવી અસર”

હંમેશાં સારાની સોળત કરવી;
કામ કરતાં પહેલાં તેનું શું ફળ
આવશે, એ જાણતો વિચાર ક-
રવો કે જેથી પાછળથી પરતાણું
પડે નહિ.

પાઠ ૩૫ મિ.

જળકારા=અમકારા

દરકાર=પરવા, ગરજ

સ્થિર=દાહ્યા વગર

ખેલ=રમત

અસરત=શરીર કસવું તે

ગુજરાન=નિર્વાહ; ગુજરા; પોષણ

શરણાઈ=પીપી

નટ=ખેલ કરનાર; ખેલાડી

અંગકસરત=શરીરની ફેળવણી

અમકે છે=જળકે છે

શ્યામાશ્વ=ધન્ય

જીવની દરકાર કરતા નથી=મોતની

બોલે રાખતા નથી

સફાઈ=સંભાળ

અમતકારવાળા=અચરજ પમાડે

એવા

નજરબંધી=અડુ; જોનારની આં-

ખને જુલાવામાં નાંખવી.

પુત્રીદાર=વખાણવા લાયક; અમ-
તકારી

સાર=અંગકસરતથી શરીર

કસાય છે, માટે નાનપણથીજ કસ-
રત કરવાની ટેવ રાખવી

પાઠ ૩૬ મિ.

મીઠમનહતુ=વૈશ્યાખને જેઠ મહીનો

ક્રાંતિલા=મોયલ

મોર=ઝાડનાં ફુલ

મરવા=નાની કેરી

મહિમાય=મોટાઈ

નીરખી=જોઈ

શીતળ=કડી

ટફકા=અવાજ

તપતી=અરમ થતી

ધરતી=જમીન

સુમંધી=સારી વાસ

વસંત=વસંત ઋતુ; જુલાઈ ને અ-
ઝટ મહીનો

ભમતી=રખડતી, રઝળતી

ફળી=પાણી; ઉત્પન્ન થઈ

લલગાય=સોબાય

બાલી લીલી=લીલીકમ
 આખ=ઝાડપર પાકવા આવેલી કેરી
 ખરે=ઝાડ પરથી નીચે પડે
 રસદાર=મધુર રસવાળી
 સુકેસરી=સારા કેસરીઆ રંગની
 ધરે=ધારણ કરે
 હરતી=હરી લેતી; ખુચતી; લપ
 લેતી
 ખુખ=મગ્ન
 હરતી=રહેતી
 દીલમાં હરતી=પાદ રહેતી.
 પ્રવેશ કરીને=દાખલ થઈને; આવીને
 જીકળાટ=મહારામણુ
 ધરે છે=કરે છે
 વનેવન=જંગલે જંગલ
 આમ=કેરી
 આતર=કેરીનું ઝાડ
 વાસ કરે છું=રહું છું
 ચિત્ત કરે છું=મન ખેંચું છું
 સ્યામ=કાળા
 પરખાઈ=જણાઈ આવું; ઓળખાઈ.
 કામળ=નાલુક
 કંઈ=સાદ; મળું.

સંગીત=ગાયન
 સર=અવાજ
 મળવું=મળવી મુકવું
 રૂપેરી=રૂપાના જેવો; સફેદ
 કળી=ખીલ્યા વચરનું ડુલ
 દુલેલ=ખીલેલી
 લેલમાં=લેલામાં
 પાખડી=દુલની પાંદડી
 પ્રસારી=ફેલાવી; પહોળી કરી
 સારીરૂપ=સારીના જેવો
 પ્રકુલ્લ=ખીલેલો
 ઓખનો બાળ=ઓખની શરૂઆત
 કાકિલ=મધુર; સારા
 બારી=પણો
 બટ મોમરા=એક જાતનો સુગંધી-
 દાર મોરો મોમરા
 રતીલી=મળ આવનારી
 પાઠ ૩૭ મી.
 બીલ=જંગલમાં રહેનારી અનાય
 જાત
 ઉપજાવે=પેદા કરે
 મડમ=ગોરા લોકની સ્ત્રી
 પાદરી=ખ્રિસ્તી ધર્મના ગુરુ
 બોધ=ઉપદેશ

સંખંધ=સહસસ; પરિચય
 દેવળ=દેહેરું
 કુશળ=હોશિઆર; માહિતમાર
 વખત ન લગાડ=હીલ ન કરે
 ઝોળારો=હથીયારો
 પોકારવા=મુખ પાડવા

સાર=અભણ માણસ ભણે-
 શાને જાદુગર જેવો સમજે છે.
 તે હાથેમાં તેને તામે રહે છે; માટે
 દરેક માણસે વિદ્યા જાણવી જોઈએ.

ત્રીજી ચોપડી-ભાગ ૨ જો.

પાઠ ૨૮ મો.

વહેણુ=પાણી વહેતું તે; પ્રવાહ
 ખંડેર=ભાંગેલી ધમારતો
 હજી=હાલ સુધી
 ચીરે=ફાડે
 નમુનો=નકસ
 ભાટ=કવિતા બનાવી ખર્ચ જોટી
 વખાણ કરનાર એક જાત
 ઝોળંગી=વટાવી
 સપાટ=ઉંચી નીચી નહિ તે સરખી;
 ટોચ=ઉપરો ભાગ; મથાળું

શીખર=ટોચ
 મુશ્કેલ=અધર્
 ચઢાવ સીધો હતો=ચઢવાનું સીધું
 હતું.
 જુરજ=કિસ્સાનો જોજ, ઉંચો અને
 પહેલો ભાગ
 તળેટી=પર્વતના મૂળ આગળની
 જગા
 ખીણુ=મે પહાડ વચ્ચેની સાંકડી
 જગા.
 હાર=ઝોળ

પગથી=પગે ચાલવાનો રસ્તો પ-
 ડેલો હોય તે
 રમણીય=મનોહર, સુંદર
 સપાટાખંધ=જલદી
 નકશો=ગામ, દેશ કે શહેરનો ચિ-
 ત્રેશો નમુનો
 આકૃતિ=ધાટ; આકાર

સાર—દરેક જાતનું અવશે-
 કન કરવાની ટેવ રાખવી, અને
 પછી તેવો ધાટ બનાવવો કે જેથી
 જોએલું બરાબર ધ્યાનમાં રહે.

પાઠ ૩૯ મો.

ખોડ=ઝાડ પાન વગરના

ભેખડો=પત્થર કે માટીના મોટા
ટેકરા

દેવજી ઉનાઇ=સુરત જીલ્લામાં વાં-
સદાની પાસે ઉના પાણીનો
કુંડ છે

ધસઝાઈ=તથાપ

દેવરથાન=દેહર; દેવળ

પડ=પોપડો

ઉપરી=પ્રતા; કુંચી ચઈ

પીમળેલો=ઓમળેલો, રસ થયેલો

પૂલ=ખાડી કે નદી ઉપરથી જવા
આવવા માટે બાંધેલો રસ્તો

પાઠ ૪૦ મો.

ધોધ=કુંચેથી બેસખંધ પાણી
પડવું તે

ધસડી=તાણી

સરિતા=નદી

નિર્મળ=ચોક્ષ્મા

ચરતાં=પાસ ખાતાં

મેળાપ=મુલાકાત

વહેળો=નાની નદી

ખડક=પાણીમાંના ટેકરા

પચી જાયછે=તીચે ઉતરી જાય છે;

સમાઈ જાય છે

સકિત=જળ

દરફર=ખારીક ટીપાં; ઝીણો વ-
રસાદ

મુખ=નદી દરીઆને મળે છે તે
જગ્યા

બેટ=ચારે બાજુ પાણી ને વચમાં
કારી જમીન હોય તે

નીરે=જળથી; પાણીથી

ચિત્રવિચિત્ર=ખત ખતનાં, તરેલ
તરેલનાં

પિછાણીએ=મુમજીએ

પાઠ ૪૧ મો.

ખતારી=વહાણ ચલાવનાર

બહેળો=વણો મોરો

ખાર=ખારો પદાર્થ

બરતીઓટ=નદી, ખાડી કે દરી-
આમાં પાણીનું ચઢવું તે
બરતી, અને પાણીનું ઉતરી
જવું તેને ઓટ કહે છે.

મેકળ્=છાળો

છાણો=ઓળો; પડછાણો

કડીઓ

કાંખલા

છીણો

} દરીઆમાં પાણીઓને
રહેવાનાં ધર.

પાઠ ૪૨ મો.

હજીરો=તાપી નદીના મુખ આ

મળ હવા ખાવાની જગા છે.

મહવો=નાની હોડી.

જૂએળ=પૃથ્વીના ઝોળા

જૂએળવિદ્યા=પૃથ્વીના ઝોળા સંબં-

ધી તથા તેની રચના જાણુ-
વાની વિદ્યા.

ટહેલ=વહાણનો મુખ્ય ખસારી.

માહીતી=ખબર

પુરતી=જેલોએ તેરી

મગીઆ=મગ જેટલી નાની

નિશાન=એ પાણી

જાશર=જમીનની અણી લાંબી

વધીને દરીઆમાં ગયેલો હોયતે.

ધુસે છે=પેસે છે

અખાત=સમુદ્રનો ફટો લાંબો

વધીને જમીનમાં ગયેલો

હોય તે

ઉપસાગર=પહોળા મોઢાનો અખાત

કાંપ=પાણીમાં ધસડાઈ આવેલો

કાદર-કચરો

ખાલે છે=ડેરે છે

દીપકદપ=જેની તથા બાબુએ પાણી

ને એક બાબુએ જમીન હોય તે

કિયા=કામ; કાર્ય

સામુદ્રધુની=પાણીના એ મોટા ભા-

ગને પાણીનો નાનો ભાગ

સધિ તે

પાઠ ૪૩ મો.

કારોગર=સુધાર, લુહાર, કુંભાર,

વણકર વગેરે કારોગરીનું

કામ કરનાર

વાટ=પૈડાપર લગાડેલો લોહનો

ખાટો

તાણાવાળા=તણવાની સાળ પર

જે હલા દોરા રાખવામાં

આવે છે તે તાણા અને

આડા દોરા નાખવામાં આ-

વે છે તે વાણી

દેશાધ=જમીનરદાર; વતનવાળો

વસવાવા=સુધાર, લુહાર, હળમ

વગેરે મામની વસ્તીનું કામ

કરનાર લોક

આરા=પૈડાની વચમાં નાખડાની

આરપાર ખોરેલા લોકડાના

કકડા

વાસલો=કાકડાં થડવાનું ઝોળર

ટકાડિ=મજાણુત

ધમજી=વા ધુન્કવાનો સંધો
તથુખા=સળગતી ચણુમારી
ચોપાસ=પારે બાજુ; બધી તરફ
રાતીચોળ=ધણીજી ગરમ
સાજી=સખત
ચાકડો=કાકડાના પેડા જેવું કું
ભારનું ઓગ્ગર

લોંદા=ચપકા
કોસ=ગાઉ
તાતથુ=નાર
ખાદી=દેરી
ખોળીખાં=ખોદાનું લૂચું
જાજમ=પાથરવનું રંગીત બિઝાનું
રાજી=રાજીના ભેડના રેસા

પાક ઢઢ મો.

ગામ=રોટલાક ફળી માં મળીને
ગામ ચામ
હાંદેર=ઢોખંધ ને હારખંધ પર
ઢોખ ને સારાં બખ્ખર ઢોખ તે
છુટ્ટી=રમ્મ
ગિછી દંડા=મોષ દંડા
ગિછી=મોષ
તાલુકા=પરગણું; ધણી ગામોનો
હરાવેલો જથ્થો

વળવાનો=ફરવાનો
દહાડો વળવાનો=ફાવલો ચવાનો
રોગ્ગ=કમરો ઉપર બધિલાં મકાન
મસીદ=તીમાજ પદવાનું ઢેમણું
જાતગજમ=પત્યર કે લાકડાંમાં જો-
તરેણું ચિત્ર કામ
ટપાલ ઓફિસ=પોષ્ટ ઓફિસ
બખ્ખર=ચોટું
કારીગરી=જીસબ; બનાવટ; કુમર
વરાળ પંજ=વરાળના જોરથી ચા-
લતો સંધો

કારીગર=કારીગરનું કામ કરનાર.

પાક ઢપ મો.

જોમતીપુર=અમલવાદની પાસેનું
એક ગામ
કરકુત=વંચવાનું કામ કરનાર
નાપ=સિપાઇની ડાળીનો ઉપરી
રસીદ=પહેંચ; પાવતી
જાયળી=થેલી
જરી=શીતળા કાઢવાનું ઓગ્ગર
જાયલો=કાણું પાડી ચેપ મુકતો
ચેપ=પરં; રસી
પખાર=દરમાયો
દ્યેરી=ઓફિસ

મુખી=મામનો ઉપરી
 તમાવી=સરકારે બેહુતને બ્યાજે
 ખીરેલાં નાણાં
 મદેસુલ=જમીન ખેડવા બદલ સ-
 રકારને બરવાના રૂપીઆ;
 જમીન વેરા
 હદ=મીમા; મર્યાદા
 ફેરણી કારકુન=તાલુકાના મામોની
 સીમમાં કરનાર કારકુન
 હવાડો=કુવા નજીક ઘેરોને પાણી
 પેટ પીવાનો બાધેલો કુંડ
 દુરસ્ત કરવું=બાગેલું સુધારવું
 ઓવરસીયર=આધિકારી ખાતાનો
 અમલદાર
 ફોજદાર=તાલુકાની પોલીસનો ઉપરી
 મુકરરમો=ફેસ
 સાક્ષી=સાહેબી
 અવલકારકુન=મામલતદારના હાથ
 નીચેનો પહેલો કારકુન (થડ
 કલાસ માછરદેટ)
 જમાદાર=મે તથા ગેટનો ઉપરી
 રત્નુ=હાજર
 હેરાન=દુઃખી
 સખતી=જબરદસ્તી

ત્રિજેરર=ત્રિજેરીનો ઉપરી
 ચરાક=રૂપીઆ લેવા આપવાનું
 કામ કરનાર
 નોંધવાનું=લખી રાખવાનું
 ખત=દસ્તાવેજ; લેખ
 હવાલદાર=પોલીસ પટેલની હાથ
 નીચેનાં કુંડા પગારનો સિપાઈ
 દવાખાનું=હસ્પિતાલ
 સીતળા=મળીઆ; સૈયક

પાક ૪૬ મા.

પ્રાંત=પણા જિલ્લા, એજન્સી અને
 સંસ્થાન મળીને થયેલો તે
 જિલ્લો=પણા તાલુકા મળીને થયેલો
 કલેક્ટરના તાગાનો ખાલસા
 મુલક

વિભાગ=મામના ભાગ
 કલેક્ટર=જિલ્લાનો ઉપરી અધિકારી
 અધિકાર=સત્તા
 અમલદારો=અધિકારીઓ
 દેખરેખ=તપાસ
 હજનર=આધિકારી ખાતાનો વડો
 અમલદાર

મુલતી રાખવું=ચોડા વખત સુધી
 વસુલ નહિ કરવું
 મામલતદાર=તાલુકાની જમામંધી
 વસુલ કરનાર અમલદાર; મા-
 છરદેહ
 સંમતી=મંજુરી; પરવાનગી
 વહીવટ=કારભાર
 સુખકારી=આરામતા
 ઇન્સ્પેક્ટર=તપાસણી કરનાર અ-
 મલદાર
 મુન્સેફ=સમજજ; હીરાની કામનો
 નીકાલ કરનાર અમલદાર
 કમિશનર=નિલામનો ઉપરો અમ-
 લદાર; સુબે
 લેણદેણ=લેવું-દેવું
 પાઠ ૪૭ મો.
 મોકું=અસર
 તીક=અનાજ ખાધ જનાર એક
 જાતનાં પક્ષી
 ડેપુટી=મદદનીશ, સહાયકારી
 આશા=ઉમેદ
 જલામણુ=સિફારત
 હાલ=હાલમાં
 નિરાશ=નાઉમેદ

મિત્ર=દોસ્ત
 પરીક્ષા=તપાસ
 બીના=બાબત, હકીકત
 રેલ=પૂર
 પરવાનગી=કુટ, રજા
 હથીઆર=નંદુક, તરવાર વગેરે
 કન્વાસાળા=છોડીઓની નિશાળ
 નાલાવક=કપકાત વગરનો; અયોગ્ય
 ખુન=મારી નાંખવું તે, ખાત કરવો
 જુગાની=સાક્ષીમાં કહેલા બોલ

ત્રીજી ચોપડી-ભાગ ૩ જો.

પાઠ ૪૮ મો.

નાળું=પાણી જવાનું ગરનાળું
 હોળું=કાદવવાળું
 મિકર=મેકે કડિ બરપૂર
 ચયુ=રેલ્વેથી ધસઘાસ આવીને કરી
 રહેલી માટી, કાંપ
 હરણુ=જમીનમાંથી કુટતી પાણીની
 સેરા
 ખરફ=ટાકથી કરો મથેલું પાણી
 કરો=જમી, ગંધાઈ

થીજીને=કોને

ચટ=ગળડો

દ્વિમ=કાર

આફ=વરાળ

કિરણ=સીધી લીટીમાં પડતો પ્રકાશ

ટીપાં=ફેરાં

આકળ=કંડીના ગેરથી કરેલાં પા-

ણીનાં ટીપાં

અટફીએ=થોલીએ

પાઠ ૪૯ મો.

દેવતા=અગ્નિ

અકમક=એક જાતનો દેવતા પાઠ

વાનો પત્થર

મીઠુનર્તી=મીઠુ વીંટાળેલી વાદ

બગ્ગી=પટ્ટોળો મેનિ કાચનો ખાટલો

દરી જાય=હોલવાય

શુભળાઈ=ફાઈ

હોલવાઈ=શુભળ

કુંદર્થુ=દેવતા કુંદવાની વાંસની

શુભળાં

ગર્નિ=દાલચાલ

તાવનિ=ચોકળા, નવો

જાત=ગળાનું, બહોળો

દય=જગસમાં લાગેલી આગ

પાઠ ૫૦ મો.

મિદાઈ=મળો પદાર્થ

કંટાળતો=કાપર થતો

મીઠું=ફણ, નીમક, સખરસ

બેસ્વાદ=સ્વાદ વગરની

અપટી=અંગુઠા અને આંગળી વચ્ચે

રહે એટલી

જીવ=જીવાત, જીવડાં

અગર=મીઠું પાકે છે તે જમા

જુઆળ=પાણીનું ચઢવું; બરતી

તરી આવે છે=કેપર આવે છે

સિંધવ=મોડાની એક જાત

જગ્યાગધ=ધણુંજ

દેશાવર=પરદેશ

મોળી=રીકી

સાંભરી લઈ=કેસરડી લઈ, એકડી

કરી

સાર—માણસને પહેલે નંબરે

હવાની, બીજે નંબરે પાણીની,

ત્રીજે નંબરે ખોરાકની અને ચોથે

નંબરે મીઠાના જરૂર છે. મીઠું

સ્વાદમાં ખાઈ છે. છતાં મીઠું

કહેવાનું કારણ એ કે તે ખોરાકને

સ્વાદવાળો બનાવે છે.

પાઠ ૫૨ માં,

પટ=આકાર

મુળ રંગ=પ્રથમનો રંગ

અગ્નિ=જાળ

ગજરો=માથામાં ધાલવાનો પુલ-
નો તોરો

ઉઘાડવા=ખદલવા

ગંધક=ધીંગા રંગની ઝટ બાગી
ગળ્ય એવી વસ્તુ.

મતલબ=મત્લબ; હેતુ.

ખાસ=ખસુસ; જરૂર

ખરડ=ઝટ બાગે એવી

ખાતું=પવાલું; ગમ

ચુરેચુરા=તુટેલુકા

વિસ્મય=ખાશ્ચર્ય; નવાઈ

ઝાંખું=શીકું; તેજ વગરનું

સાર-ગંધકમાં રંગ ઉઘાડવા-
નો ખાસ યુક્ત છે.

પાઠ ૫૨ માં,

ફટકડી=એક જાતની તુરા સ્વાદની
વસ્તુ

ખાસા=ખાલુ

દાર=ગળામાં પહેરવાનો દાગીનો

પહેલદાર=પહેલસળી; ખાસાવાળી

રોજરોજ=નિત્ય; હમેશ

શોખ=મરજી; ઈચ્છા

વર્ગ=કલાસ

કેરો=કેરણી

ખરખચડી=ખાસ ટેકરાવાળી

કિંમતી=મૂલ્યવાન

કુમર=કમનું કે પાતનું ઝાંડ

અડીક=રંગીન ચળકતા પત્થરની
એક જાત

ખડક=પત્થરનો ટેકરા

ઝવેરાત=હીરા, માણિક વગેરે રત્ન

સોલક=લટકણ

પાઠ ૫૩ માં,

કાદાળી=જમીન જોડવાનું સોદાનું

ઓખર

સમી=દુરસ્ત

બહો=ખાતુ ઓખાળવાનો ચુસો

ખાતું=ફળ

એરણુ=લુદાર, સોતી વગેરે જેના

ઉપર મૂકી દીધે છે તે ઓ-

ખર

સીધું=ખાંસડું

નળીઓ=લુંગળીઓ

કહેરા=લોખંડ કે લાકડાના પાગ

પોલાદ=ખર સોહું
 ચપ્પુ=પાટદાર છરી
 ચડતર=ધડીને જનાવેણું
 રવેશ=માળાનો ઝુલતો ભાગ
 ચા કર=ટીપ
 કરવત=લાકડાં વહેરવાનું હથિ-

આર

રકૂ=પેચવાળો ખીલો
 કાનસ=કાકરવાનું ઓળતર
 નકર=સંગીત
 પાખરૂં=પરભાર્યું; બારોબાર

પાઠ ૫૪ મો.

ઈદ્રિય=શરીરના જે ભાગ વડે
 જ્ઞાન થાય છે તે, [આંખ
 કાન, નાક, જીભ, ચામડી]
 મુખ્ય=મોટા

કેળ=કેળાનું ઝાડ
 સોપારીનાં ઝાડ=સોપારણુ; જેના
 ઉપર સોપારી થાય છે તે
 ઝાડ

શાધી=ચૂલો
 એકાદુ=એક
 અંગ=ભાગ, અવયવ
 છદો=કાણું

ખ્યાલ=અટકળ; ધારણા; વિચાર
 બારીક=સૂક્ષ્મ; ઝીણું

સાર=ઝાડનાં મુખ્ય છ અંગ
 છે. મૂળ, ઘડ, પાંદડા, ફુલ,
 ફળ, બી; પહેલાં તણ, ઝાડને
 જીવાડનારાં અંગો છે

પાઠ ૫૫ મો.

ચીકણું=ચીકસવાનું
 તાડી=ખજૂરી કે તાડનો રસ
 ડહેલી=વલોનાં
 સીસાપેન=પેન્સિલ
 ઘટ=પાકું

છેદ=કાણું; વેઠ
 મુંદર=ઝાડનો ચીકણો રસ
 ઝરપે છે=ઝરે છે; ધીરે ધીરે વહે છે
 આરપાર=આ બાજુથી પેટી બાજુ
 ધડીઆં=જાંબી ડોકના માટીના

માડવા

તીરો=ખજૂરી વગેરેનો તાળે રસ
 સાજુઓખા=વંચીઆ ઓખા
 ઉપવાસ=જૂખવા રહેવું તે
 મળણી=ગાળવાનું ઝીણું કાણાનું
 વાસણું

હલકા=જલદી પથે એવા

પાઠ ૫૬ મો.

સુખળાં=દુઃખ કે કાંટાની બાલુએ
 સોયા જેવું હોય છે તે
 બરછટ=કાંણ ને બરખચું લાગે
 એવું; કરકરું
 ખાઈ=અરમ પાણીમાં પકવે
 હવાલા=તારની ચારણી
 ચાળણ=ચાળતા બાકી રહેલો
 ભાગ; યુક્ત
 આથો=પણીને ખાકું થયેલું
 ખીરું

લોપરી=પટ્ટી
 કુંડી=નાનું કુંડું
 હાંપી=ખડેની કંડી
 પોટીસ=ગુમડા વગેરે દરદ પકવવા
 માટે ખડે, અળસી વગેરેનાં
 લોટની બાકીને લુગડી કરવામાં
 આવે છે તે

ખાંચ=ખોખણ
 હાઉદખાની=પીળા ને પોચા થઈ
 દુમસો=દુઠો પણ બરાઈ
 વાણ્યા=ઝીણા કળાચ પકતા
 થઈ
 પોટા=ધોળા દુમસો થઈ

શક=ભાગ

પુષ્ટિકારક=જોર આપાર; તાકાત-
 વાળા

ચાળણી=ચાળવાનું વેઠવાળું તાબા
 પીતળનું વાસણ

ઝાટકીએ=કેપણીએ

રવો=ઝીણા હાથાદાળ લોટ

ખટાચ=ખાટા સ્વાદવાળું

વાની=ચીજ; વસ્તુ

લાલી=મેળ

જખમ=ચા

પાઠ ૫૭ મો.

બગીચો=પામ

દાડી=ચમી નસ

મંછડો=રમવાનાં પાનાં

માફક=પેટે

કમળ=તળાવમાં થતું એક મોટું

ફલ

જથાજથ=સામડું

દાંતા=અણીવાળી કોર

ગુલમોર=એક જાતનું ફુલનું ઝાડ

ઓહુંવધતું=થોડું થલું

ચૂંટી=તોડી

થોડાક=જથો; લુટા

અળવી=અળુનાં=પાંદડાં
કુંવાર=કુંવારનો ઊડ
અગથીઓ=અકલી જેવા કુલતું
ઝાડ

પાઠ ૫૮ મો.

પતંગીઈં=એક જાતનો સુંદર પાં-
ખવાળો કીડો
છવજંતુ=નાનાં છવડાં
પારખું=ખણું; ઓળખું
ખુખસુરત=દેખાવડી
ખલકુલ=સમૂહગી
વૈતરી=વેડ કરનારી
ખલલવી=ફેરવરી
કચલ=પેટે ચાલનાર કીડો
મધપુડો=મધમાખીનું ઘર
અવતાર=એક રૂપ ખલલી બીજા
રૂપમાં આવતું તે
દુમલો=હલો; ધસારો
વંદા=વાંદા
જંકર=ખાધેલું પચવાની કોથળી
માદા=પશુ પક્ષીમાં સ્ત્રી જાત
દોષ તે
અવરથા=દંડા; હાલત
કોરોટા=સાંખી ઝોળ હડી

નિરાતવાળી=નચિંત મધ; બેરી-
કરી બની

કુડુંખ=વંચ; ઓલાદ
પોપણ=ચુજરાન

પાઠ ૫૯ મો.

ધોરાયા કરતો=ચારંવાર આવતો
કરંદી=સુકાયલા ઊડાની ડાંખળી
ચરદન=ડોક
ખાઉપર=સૂખાળવાં; અકરાંતીખા
કાહેલું=મગહેલું; સહેલું.
નહોર=તીજા નખ
આઝોળ=ચહેર કે ચામચાંથી નીક-
ળતાં ખુલ્લી જમા દોષ તે
ભાયું=મુસાફરીમાં ખાવાનું
ધસારાખંધ=ઢાપથી
નજર=નીંધા
સરી=લપસી
અંધાર=અકર, ફેર; તંમર
ગીધ=રાડીખાનાર મોડું પક્ષી
દોળાવ=દાળ.
મળે છે=ઠીંતારી દે છે
કમકમાટ=કંટાળો

સાર-હથેર જે પ્રાણી બ-
નાવ્યાં છે તે આપણા સુખને

માટેજ બનાવ્યા છે, માટે હથરનો
પાઠ માનવો .

પાઠ ૬૦ મી.

હોડાહોડ=નાસાનાસ

કુમળી=નરમાશવાળી

મખરચી-રી=ધણી કાળી અને

થોડી ધોળી એવી

ચુર-જાવાળી=ચુમખા જેવા વાળ-
વાળી

છોડા=છોટરા

કાતરી=કાપી

કસલા=પુળા

દેકડા=દૂદકા

બપકાદાર=દોઢીની

સુંદર=પૂનસુરત

બદન=શરીર; અંજ

રમુજ=આનંદ

વસવઘાટ=વબેપાત; ઠરીને નહિ

બેસવું તે

મર=માવો

કુપણુ=રણગો; અંકુર

રાક્ષી=જાને બાળુ પર અકોશ

અજોધર દાંત હોય છે તે

રવાંટી=ઝીણા વાળ

ચપળ=ચાલક

અવાજ=સાદ

ખાતડી=ખૂની

કુરમન=શત્રુ

અકોર=ચપળ

પોલાણુ=પોકળ બામ

છત=જાળ

ખાસકરીને=ખાલુ ઠરીને; મુખ્યત્વે

દુરતું દુર=આથે

તેજ=જલદ

કોતવાળા=મજબુત; જોરાવર

ઉપરાઉપરી=એક પછી એક

શાળ=દૂદકા; જલંગ

રતુમડો=રતાશ પડતો

રહેકાણુ=રહેવાનું ઠેકાણું; મુકામ

સમીસાજ=દીવાળતીનો વખત

પાઠ ૬૧ મી.

હડે=દુર જાય; ખસે

પંજે=પાંચ આંગળા ને હથેળી

જેટલો કાંડા લગીનો બામ

માન=આગર; મોટાઈ

પુંજડી હલાવતો=ખુશ થતો

ફરીવજવા=વીંટળાયા

સરત=હેડ

ખંખેરી=ઝાટકી

લાળ=ચીકણું યુક

ભરેસાદાર=વિશ્વાસુ

મમતાળુ=માવાળુ

તાબેદાર=તાબામાં રહેનાર

પત કરતી=લેખતી

પાઠ ૬૨ એ.

નળો=ધુટણથી પાટલી સુધીનો

પમનો ભાગ

ચહેરો=ખાટ, મેનિા સિકો

પકડું=પહેચિલું, પેક

ધર્મશાળા=મુસાદરોને વગર ભાડે

ઉતરવાની જગા

સવાલ=મજા

ટટાર=સીધા

ખરજટ=કરકર

હાચું=જડથું

વિકરાળ=નિહામણું

છાતીવાળું=હિંમતવાન

દુકકી=ટોળી

બદામીઉં=બદામના રંગ જેવું

જુરાશ પડતી=જુરા રંગ જેવી

પાદર=ગામના ઝાંપાબદારની જગા

કિકિયારી=ચીસ

ખંધુ=ખળ; કુંચુ

ભારો=ચુપ્પો; કુંડો

દરાખ જેવાં=મળ્યા; મીઠાં

વાદ=ચોરડીનું ખેતર

સતાવતું=દુઃખ દેવું, પજવતું

પાઠ ૬૩ એ.

કાકી=આખના ડોળાની વચ્ચેનો

ગોળ કાળો ભાગ

ચીરું=કાકું

ધૂરકવા=ડોળા કાઢવા

પડખે=ખાલુએ

ખાતર=ખાટે, વારતે

કોડી=નાનો અનાજ ભરવાનો

કોઠાર

સહેલાઈથી=સુગમતાથી

ધોર=ધણું નિહામણું

ધંટકી=નાનો ધંટ

આન=તરવારનું ધર

કરકરી=ખરખચકી

ઉપયોગીપણું=જરૂરીઆત

કાસળ કાઢવું=જડથળથી નાજ

કરવો

મહેરખાની=દયા

પાઠ ૬૪ મો.

વાપણુ=વાપની માદા

ભો=ખીક

માખેલ=સ્વાદીઓ

દીપડો=વાપની જાતનું પ્રાણી

સિંહણુ=સિંહની માદા

ખ્યાન=ચિત્ત

માળ=મેઘજવાળી; ધોડા કે સિંહની

ડોઠ પરના વાળ

ઢેલણુ=હડસેલી ચક્રાય તેવી

ધુમવાતો=ધુ ધુ અવાજ કરતો

મજના=સિંહનું બરાડનું તે

ધુજતા=કાપતા; ખીતાં

ભમકર=ખિલામણું

જોસ=માંસ

ઢેકાણું=નિયમ

આતર=વેર; કબજો કરે

પાઠ ૬૫ મો.

ગોઠળ ગાય=પરમેશ્વરની ગાય

ચરણી=ચરીરમાંથી નીકળતો ચી-

કણો પદાર્થો

કરોડ=વાંસાની વચમાંનું ગાંઠા-

માંઘવાળું ઉણું હાડકું

ઉપરાંત=વધારે

દવાસાળા=કરિપતાલ

હાડપિંજર=હાડકાનું ખોખું

દિવાલ=ભીંત; કોરા

ટાઝું=ઘટકાવું

ગરદન=ખોચી

પાંસળી=પાસાપરની હાડકી

બેડોળ=કદરૂપું

ભરાડિ=ભરેણું

બેચક=નકી; ખચીત

ઢોવત=ભેર, બળ

અવધવો=ભાગો

ખોપરી=મગજનો દાગડો

મગજ=ખોપરી માંહેનો નરમ ભાગ

ફેરસા=દમ બરવાની ક્રેયળી

હલ્લ=લોહીની ટાંકી

થાપો=કુવાની પાસેનો જાંચનો

ભાગ

પુકડો=દમ બરવાની ક્રેયળી

સંરેક્ષણુ=સારી સંભાળ

રેસા=તાંતુ; તાર; તાંતણુ

સંકડાય=સંકેચાય

ગોટલો બાઝે છે=જીણુ બાઝે છે.

પાઠ ૬૬ મો.

ત્વચા=ચામડી

સુવાણું=ધીસું
 ઉપસી=ઉંચી આવી
 નિશાની=એ'ધાણી
 ખમાતું=સહન થતું
 ખેળાંયું=ઉપલું પડ
 હેઠલું=નીચેનું
 રખા=સીંદી; કાપા
 ગરમ=હુંકારાળા
 ગેંઠા=એ'ડીનો નર
 કુદરતી=ઇશ્વરે બનાવેલું
 ઢાંકણું=કવર; પડ
 કામું=ઢીમણું
 ગોઠ=રસ વિકારની ગાંઠ
 પડ=પોપડા
 ખરી પડે છે=જતી રહે છે; નીકળી
 જાય છે
 રૂઝાતાં જાય=રૂઝ આવતી જાય
 લટ=જખરી
 આળું=જરા અડકાયાથી પથ્થ કુ-
 ખાય એવું
 બે'કે=ધેંચે; ધાલે
 ખાલ=ચામડી; ત્વચા
 એસીકું=નાનો તમીએ
 દાખલો=ઉદ્ધરણ

મલેક=એસીકા કે ગોદાને લુગ-
 ડાતું ચઢાવેલું પડ
 સફમદર્શક=નાની ચીજને મોટી
 દેખાડનાર
 અસંખ્ય=અગણિત; બહુજા
 પાઠ ૬૭ મો.
 ટકારો=આગળી વાળને નખથી
 ઠોકવું તે
 ટકે છે=નમે છે; ચાલે છે
 પહેર્યાં=ખાલ્યા
 કરાયું=ઉસું રહેવાયું
 દાંગી=ચટકારો
 રાંપી=ચામડું સાફ કરવાતું મો-
 ચીતું ગોળર
 તળાઉ=નીચેનો બાગ
 ખાસું=મળતું; સાફ
 તરડે=તરડ પડે; ચીરા પડે; ફાટે
 કમાવેલું=પકવેલું
 ચમારવાડો=જ્યાં ચમાર લેતો
 રહેતા હોય તે જગા
 વાસમારતી=ગ'ધાતી
 જીન=ધોડાની પીઠ પર નાખવાની
 ગાદી
 મસક=પાણી બરવાનો કાચો

પાઠ ૬૮ ચો.

ઉન=ધેરાના વાળ

વાંકડીઆ=ગુંચળીવાળા

ટકાઉ=મજબુત

દુઆ=ઢીણાં છવડાં

મળપટ્ટા=મળેખ

કુંધ=ચરમાવે

મળતાં=સરખાં

દોરડાંકર=મળદ, ઘોડા વગેરે

એદોહા=મળદને એદાકવા માટે

શીવેલું લગકું

ઉતર્થા=પૂરા થવા; ગયા

માંસડી=પોટલી

કાંતવું=કાંઆ દોરા કાઢવા

ઉઠવેલું=કડાકુટ; માથાકુટ

બરાદિ=પાસે પાસે

વારકુટ=મળકીટ; કંમર સુધીનો

ખાંચ વગરનો કળખે

ઝંખો=પગની પાની સુધીનો

ડમલો; જામો

ખસ=ખટ

કળખન=ખટન ચોટેલું બદન

પાઠ ૬૯ ચો.

બેજ=ચરદી

સામ=લાકડાની એક જાત

વાડો=ધરની પાછળની બુલ્લી

જમીન

ખ્યારો=ચોરસ ખાડો

રંગબેરંગી=બુદા બુદા રંગના

ચોપડીએવ્યખતે

ઉભરણી=ઝોંપ તળીઆથી ઉઘાડ

ખાસ=મળણી એકને

કુંબી=ધરના આડાં લાકડાં બેસા

સાકવા માટેની બેસણી

છોલાણું=છો દેવગવરી તે

પરસાળ=ધરમાં પેસતાં પહેલો

ખંડ આવે છે તે

ઝોતરી=નીચા બપરાની રવેશી

દેરાસર=દેવને રાખવાનું ડેકાણું

પૂજન=સેવા

રસોડુ=રંધણીકું; રંધવાનો ઝો

રડો

સરડાવવું=બપરા ઉપર કામડાં

ખંધાવવાં

પાણીઆફ=પાણીનાં બેડાં તથા

ઝોળા મુકવાનો જગ્યા

કોઠારી=અનાજ ભરી રાખવા

માટે લાકડાનો કે ધંટોનો

બનાવે છે તે.

ધુમાડીઉં=ધુમાડે નીકળવાનો
રસ્તો

ધેરાટ=ભરાઈ; ગોંધાઈ

વેદના પગરાં ચર્તા નથી=ચોગ
આવતો નથી

છીંડી=ધરની પછવાડેનો નેવાં
પડવાનો ભાગ

સીડી=નોસરણી

દિવાનખાનું=એસવા ઉઠવાનો
મુખ્ય ઓરડો

મોટાં=પ્રખ્યાત; નામીયાં

ખુખીયાં=મરાઈયાં

તાકા=મોટાં ગોખલા

મોઝ=છાપરાની વચ્ચેના આકું
લાકું

સાકડી=વાળી

પકવાસાં=છાપરાના સાકડા સાથે
જડેલી લાકડાની ચીપો

કામકું=વાંસની બે કાડમાંની એક
શાક

છત=છાજ

નરદમ=તદન

ઝરેખો=ગોખ; રવેશ

બેશક=નકી

સવકવાળું=સવકવાળું; સમવાળું
પાક ૭૦ મો.

મતારી=બેલ કરનાર

છાયાયંત્ર=ઓળા પરથી વખત
જાણવાનું યંત્ર

સાધન=સાહિત્ય

પાક ૭૧ મો.

પડિઆળ=વખત જાણવાનું યંત્ર
ચરો=પડિઆળમાં આંકા માંડેલો
ગોળ ભાગ

પગથીઈ=તાની ઓટલી

I=એક

II=બે

III=ત્રણ

IV=ચાર (૫-૧)

V=પાંચ

VI=છ [૫+૧]

VII=સાત [૫+૨]

VIII=આઠ (૫+૩)

IX=નવ [૧૦-૧]

X=દશ

XI=અગ્રીઆર (૧૦+૧)

XII=બાર (૧૦+૨)

કુંડાળું=ગોળ ચક્રકું
 મિનિટ=મઢીપળ; સાઠ સેકંડ
 અંતરે=છેરે; આધે
 કમાન=પોસાદની પટ્ટીનું ચુંકળું
 સામટા=જાધા
 મધરાત=રાતનો વચલો ભાગ
 ઝડપ=ઠિતાવળ
 કુંચી=ચાવી
 ઉકલતી=ઉપડતી

પાઠ ૭૨ ચા.

પટ્ટીકું=ખંડલ; નાનો પડો
 સમતોલ=સરખું વજન
 તોલચું=તેપચું
 દાંડી=ત્રાજવા બાધે છે તે લાકડી
 ચીચવો=એક ઉમું લાકડું ચોદી

તે પર ખીજ આડા લાક-
 ડાના મધ્ય બિંદુમાં સાલ
 પાલી બે છે બેસવાની રીત

મધ્ય=વચલા
 સેજસાજ=જરા
 ત્રાજવું=તોળવાનું સાધન
 પત્થું=જાખડું
 ઉતર્ણા=કાચા
 પાધરા=સીંદો
 તોલ=વજન
 સમાન=સરખી
 છેરે=આધે
 યુક્તિ=તદબીર; દિકમત
 બાધ=તુકસાન

ભાગ ૩ નો સમાપ્ત

કવિતાની સમજૂતી.

પાઠ ૭ મો.

આપણી આણુઆણુએ મનમાં અને મનમાં પરમેશ્વરનું તેજ છે. પાસ અને આસની પાસે પણ પરમેશ્વરનું રહેઠાણ છે. (૧) બોધમાં પેલીને બોધરામાં કંઈ વાત કરીએ અથવા મનમાં નહારા [કાષ્ઠનું છુંડું] કરવાના] વિચાર કરીએ તે પરમેશ્વર જાણે છે. [૨] રજકણ મુક્તાને માટે પરમેશ્વર વગરની આલી જગ્યા શોધીએ પણ પરમેશ્વર વગરની કાષ્ઠ પણ જગ્યા આલી મળે નહિ. મતલબ કે જ્યાં પરમેશ્વર છે. (૩)

પાઠ ૮ મો.

પરમેશ્વરની પ્રાર્થના.

અરે ! દેવના પણ દેવ ! હે જગતના ધણી (પરમેશ્વર) ! હું તમને પગે લાગીને પ્રાર્થના કરું છું કે દયાળુ ! તમે મને દુઃખથી બચાવો. હે મરીઓના બેલી (પરમેશ્વર) ! મને ફક્ત એક તારોજ આશરો છે. (૧) હે પરમેશ્વર ! તમે મારાં માળાપ છો, અને તમે હમેશાં જવાંતું પોપણ કરનારા છો, તમે મારા પર કરોડો ઉપકાર કર્યા છે; હે મરીઓના બેલી (પરમેશ્વર) ! મને ફક્ત એક તારોજ આશરો છે. (૨) હું મરીઓમાં મરીઓ ને સમજાણ વગરનો છવ છું; મારી કંઈ પણ વાત તારાથી અજાણી નથી; (મતલબ કે જ્યાં તું જાણે છે) મને ફક્ત એક તારોજ આશરો છે. (૩) અમે નાનાં છો-કરાંઓ કાચ જોડીને [કરગરીને] કહીએ છીએ કે હે પ્રભુ ! અમારી

શુદ્ધિ ધણીજ ઓછી છે, માટે મહેરબાની કરીને અમારી માગણી મનમાં લાવા. હે શ્રીભોના બેલી ! મને ફક્ત એક તારોજ આશરો છે. (૪) અમે ને અમારાં જે સર્વાવકાશાં છે તે બધાં શરીર સુખી (તંદુરસ્ત) અને જખરાં રહીએ; હમેશાં તમે અમને સદ્શુદ્ધિ આપજો. હે શ્રીભોના બેલી ! મને એક ફક્ત તારોજ આશરો છે. (૫) મેં તમારી જરા પણ સ્તુતિ કરી નથી, તેમજ આપના ગુણ માગની (જગજન કરવાની) શક્તિ મારામાં નથી, તોપણ દયા લાવીને [મહેરબાની કરીને] સેવકનાં દુઃખ મટાડો. હે શ્રીભોના બેલી (પરમેશ્વર)! મને ફક્ત એક તારોજ આશરો છે. [૬]

પાઠ ૧૬ મો.

સત્ય.

અરે મારે સત્યનું ધ્યાન ધરવું, અને નક્કી સાચું મોક્ષવું, કદાપિ જોડું કામ કરવું નહિ, અને દુનીઆમાં બાળરૂથી પંકાવેલા રહેવું. [૧] સત્યના બીજથી સત્યનું મોડું ઝાડ થશે; અને તેનાં સાગં લાભકારી ફળ મળશે. સત્યરૂપી ઝાડની નીચે માણસો આવશે લેશે તેથી તેમનાં દુઃખો જતાં રહેશે, અને બધાં સુખ મળશે. (૨) દુનીઆનાં બધાં કામ સત્યમાં [સત્યને આધાર] રહેલાં છે, માટે અસત્ય કામ કરવાથી માણસ દુઃખમાં આવી પડશે. જેમ સત્યરૂપી સૂરજનું તેજ વાવું પ્રકાસશે, તેમ કપટ અને તકારી શુદ્ધિ [સત્યની] બીજથી નાશ પામશે [જતાં રહેશે]. [૩] કદાચ કોઈ કારણથી સત્ય ઢંકાઈ જશે. [બહેરમાં આવશે નહિ]. તોપણ આખરે સત્યનેજ પ્રકાશ થશે. મતલબ કે સત્ય હિંધાડું પડશે. જેમ સૂરજ કદી વાદળથી ઢંકાઈ જાય છે, તોપણ ને પાછો ફરીથી ખુલ્લો થઈ

પ્રકાશે છે તેમ [૪] સાચને તુકસાન નથી, [સાચું બોલવાથી તુકસાન થતું નથી] તેમ તેનો કદાપિ નાશ પણ થતો નથી; માટે હમેશાં સાચું બોલીનેજ દુનીયામાં જીત મેળવવી, સત્ય ધણાં દુઃખ નહીં દાળે છે, સત્યના જેતું જીવ જીત્યું નહોતું નથી. [૫] સત્યમાં હમેશાં ખર્ચ સુખ રહેલું છે, એટલુંજ નહિ પણ સત્યથી પરમેશ્વર ધણાં ખુશ થશે. વળી સત્ય વગર જીવને કોઈ ધર્મ નથી, માટે સત્યથી સ્વર્ગ જીતો અને હમેશાં ખુશ રહો. (૬)

પાઠ ૨૪ મો,

પશુઓના ટોળામાં તકરાર.

ચોપમાં જીવવશેમાં એક વાંધા પડ્યો; તેથી તેઓએ પોતે સામસામા સલાહ જવાબ કરવા માટે કચેરી બરી [મેર્ગ થયાં] અને ત્યાં બધાં નર અને માદા બેઠાં. એટલે ગાય બોલી-કું ગાય બરીબડી પડી એટલે મારા ગુણેની [ઉપયોગીપણાની] કદર કોણ કરશે ? મતલબ કે કોઈ કરશે નહિ. મારાં વાહરડાં બિચારાં દૂધ વગર ટળવળે છે અને દૂધ તે; જીવનાં ખાવ છે; તોપણ મારા પર થતા ગુલમનો ક્યાં પાર છે ?

કુતરો કહે—કું વિધાસુ પ્રાણી છું, ધણીનું અન્ન ખાઈને મનમાં ટેક રાખીને તેના ખાધેલા લુણનો બદલો વાળી આપું છું; અને વળી રાત દહાડે સેવા પણ કરું છું. (ચોપમાં). (૨) ગધેડો કહે કે બેવકૂફ [સમજ વગરના] માણસ મને હસે છે, પણ સમજતા નથી કે બાર કોણ ઉપાડે છે ? બારે વજન લાધે [પીડપર બરે], તોપણ વગર તકરારે કું ચાલું છું, પણ કહો કે માણસો મારો ગુણ ક્યાં જાણે છે ? (ચોપમાં). [૩] ઘોડો કહે—કું શરીરે દુઃખ વેડીને ચાકરી

કઈ છું, અને કદાપિ જોરાક પણ ન ખાઉં, પશ્ચીને પીઠપર બેસાડીને રસ્તો કાપું છું [મુસાફરી કઈ છું], તો પણ કહો કે મેલુ મારી કાળજી રાખે છે ? [ચોપમાં], (૪) ઉંદ કહે—મુસાફરીમાં રસ્તો કાપવાને હું પશ્ચી લાગી મુસાફરી કઈ છું. તોપણ મેઝ માતકી મુસાફર પાણીને માટે મને મારી નાખે છે. [રજુમાં પાણી નહિ મળવાથી મુસાફર પોતાનો જીવ બચાવવાને ઉંદન મારે છે કેમકે તેની પીઠ પરના દેઝમાં પાણી ભરી રાખેલું હોય છે.] છતાં પણ મરતાં મરતાં હું પરોપકાર કઈ છું. [ચોપમાં]. [પાં હાથી કહે—રાખતી અંબાડીનો આધાર મારાપર છે.] મતલબ કે મારા વડે અંબાડી શાભે છે.] મારા પગલાંથી સ્વારી સારી દેખાય છે, અને વળી દરબાર પણ શાભે છે. તેથી હું પશુઓમાં મોટો સરદાર છું. [મતલબ કે પશુઓમાં હુંજ મોટો છું;] (ચોપમાં), [૬] બકરો કહે—હું જરા પણ દુઃખ આપતો નથી, તોપણ માલુસ માંડે માંસ ખાવાને માટે તલાપી રહે છે, તેથી હું ચકાળને હાથે કપાઈ મઈ છું. કહો મને બીનચુંદે-આરને ઇ-સાફ ક્યાં મળે છે ? [મતલબ કે ઇ-સાફ મળતો નથી] (ચોપમાં). [૭] બળદ કહે—મારા બેરથી બેકુત જમીન બેડે છે, મારા પર બધી દુનીયાનો આધાર છે, હુંજ સ્વારી કે વેપારનો રોજનો બાર ઉપાડું છું, તો પણ મને જરા પણ આરામ મળતો નથી. [ચોપમાં]. (૮).

દોહરો.

ગરેડો, બકરો, બળદ, હાથી, ઘોડા ને ગાય એ બિચરાં પ્રાણી બીજાના ભરોસાપર આજીવા છે, વિશ્વમાં નહારા કામને માટે જો કે સરકાર સજ્જ કરે છે, તો પછી પશુ પક્ષીને દુઃખ દેતાં પરમેશ્વર ગુસ્સે થાય નહિ ? મતલબ કે ગુસ્સે થાયજ.

પાઠ ૨૭ મો.

જુઓ કે જંતુની જાતમાં કીડી પશુ અનાજ એકદું કરે છે, અને બધી સાથે મળીને હમેશાં સંપત્તી (હજીમળીને) દરમાં રહે છે.

પાઠ ૩૧ મો.

પક્ષીઓની ખુશાલી.

ઝાડ ને છોડવાની ડાળીઓ ફાલે છે, અને પવન પાંદડાં ફલાવે છે. શેઠાપમાન પક્ષીઓ મધુર આપન ગાતાં હોય છે [મતલબ કે કલ્લોલ કરે છે.] પક્ષીઓ મધુર આપન ગાતાં પરમેશ્વરનું ખ્યાન કરતાં જંગલમાં ચેતપાછ કરતાં, અને હમેશાં ખુશીમાં ફરતાં, ડાળામાં હજીમળીને રહેતાં [એક બીજાને] મનની વાતો કરે છે. સુખીમાં પક્ષી હમેશાં ઝાડ, છોડવાની ડાળીપર ડાલે છે. [૧] ઢાઢ જંગલનાં ફળ ખાય છે, ઢાઢ ફાણા ખાતાં જાગ, ઢાઢ ટુલોમાંના રસ ચુસે છે, અને ઢાઢ લીલોતરી ખાય છે. ઢાઢ લીલોતરી ખાય અને પાણી ઝોવારે દોડી જાય, બધાં પક્ષીઓ સાથે નદાય અને પછી પોતાને રસતે પાણી કરે. સંજો માળામાં જમ્યાને મુખે બેઠેલાં જોઈ સૂએ છે. પો કાટતા હોડિને દોડે છે અને ઢાઢ જંગલમાં ફળ ખાય છે. [૨] સારી રીતે છુલ્લતાં ફળ અને લુદી જુદી જાતનો મેવો પરમેશ્વર આપ્યો છે, તે બધાં પંખીઓ ફેતથી ખાય છે. વળી પરમેશ્વર પેતરનાં પુરેપુરો પાક આપ્યો છે, તે મીઠો માલ મંડ્યા રહીને ખાય તોપણ ખૂટે નહિ એટલો છે, તે ખાઈને હમેશાં સંતોષ રાખીને દરગજ એખખું પાણી પીએ છે, અને પોતાને ઠેકાણે આવીને નિરાતે બેસે છે, ફળો સારી રીતે ફાલે છે. (૩)

ઉપમા વિષે.

મહેનતથી માણસ એકલો હોય તો પણ હળવે માણસોને પાછળ પાડે છે, મતલબ કે પોતે આગળ પડે છે. મહેનતથી મરજી મુજબ પૈસો અને અનાજ મેળવી શકાય છે, મહેનતથી રાજની પદ્ધતિ લેવી હોય તો તે કાંઈ આશી નથી, મતલબ કે તે પણ મેળવાય છે. મહેનતથી દેવ અને રાક્ષસ તાબે કરી શકાય છે, મહેનતથી આપદાઓ તુરત જતી રહે છે. મહેનતું માણસો ધુળમાંથી પણ સોનું શોધી કાઢે છે; અરે બાળકો ! તમે મહેનતને, છૂટેલું ફળ આપનાર ગાય બરાબર જાણો. મહેનતથી ધાર્યા મુજબ બધું સાબ મેળવાય છે, માટે સૌએ આગસ છાડીને મહેનત કરવી.

પાઠ ૩૬ મો.

ગ્રીષ્મ ઋતુનો મેળાપ.

પરમેશ્વરની મોટાઇ અને ગ્રીષ્મ ઋતુમાં જોઇ લીધી. હંડી જાયામાં ફલ, ફળને પુરીથી હાથતાં જોયાં. (૧) કાપલ મોઢા સ્વરથી બોલતી હતી, તેથી આ આંખાનું ઝાક સાફ દેખાય છે. જેમ જમીન [સૂરજની ગરમીથી] ગરમ થતી જાય છે તેમ મોઢા [પોતાની] સારી વાસ દેલાવે છે. (૨) આંખો-જગલમાં અને ઝાડોમાં રમતી અને ખૂસ થતી વસંત [ઋતુ] અને (આંખાને) મોર આપીને રખડતી રખડતી ચઢ પછી ગરમીની ઋતુ ચઢ એટલે આંખા પર જલ્દી સારી કરી આવી, તેને સારી લીલીછમ જોઇને માણસો [તે લેવાને] લોભાય છે. [૧] એ ઋતુમાં બધું તાપ પડે છે, તેથી ફેરીઓ ઝાક પર પાકીને ખરી પડે તે પછી સરદાર થઇને સારો કેસરીના રંગ ધરે છે. તે [ફેરી] રસથી ફુનીઆના લેખાનું મન પોતાની તરફ

જેવતી, તેથી ઠેરીની મળ મનમાં રહેતી. (૨) કૈયલ-લુઓ આ ચરખીની ઝતુનાં બામ પલો ચાપ છે, તેથી પક્ષી ઉડીને જંગલે જંગલ ફરે છે. કું [કૈયલ] ટહુકાથી માણસનું મન મારા તરફ જેવું છું. મારું રહેઠાણ આંગાના ઝાડ પર છે, [૧] કું મારા ડાંગા રંગના સરીરથી ઝોળખાઉં છું, અને મારા મધુરો સાદ વડે રખણા-ઉંછું. (કું માણસોને) માવનના સુર સમળવું છું, અને મનને મોહ પમાડે એવો બાગ પલો મળવી મૂકું છું (૨)

મોગરો—લુઓ આ બાગ સફેદ મોગરાના ફૂલથી રૂપેરો ઢોપ એવો શોભે છે. વેસાઓમાં ખીલેલી કળીઓ છે, તેથી સરીરમાં સારી વાસ બરાપ છે, કું પક્ષી પાંખડીઓ ફેલાવી ઝારીના નેરો જવું છું. બધા લોકોએ મને મીઠ્ઠમનો ખીલેલો બાગક ગણ્યો છે.

ઉદ્દિપ્તબા.

આંખો, કૈયલ, અને મોગરો એક દારમાં સાથે ગાપ છે.

આંખો કહે—ઠેરી સરદાર ઢોપ તેથી સારી.

કૈયલ કહે—કું ઝીણા સ્વરને લીધે પક્ષી વખાણાઉં છું.

મોગરો કહે—ખટ મોગરાની મીઠી સુગંધ છે.

બધા કહે છે—અમે સારી અને શોભીતી મીઠ્ઠમણતુ બણી.

પાઠ ૪૦ મો.

સ્વચ્છ પાણીથી બરેલી સારી નદી લુઓ. તેને કઠિ નાનાં મોટાં ઝાડો ઉમેલાં છે, એમાં લુલ લુલ રંગનાં માછલાં મળ કરતાં, અને કિનારા પર લીલુંજમ જેવું ઘાસ પશુઓ ચરતાં બજાય છે. આ કહેરનો દેખાવ નહીં નદીથીજ સમજવો. નદીથી નદાવાનું પાણી પીવાનું મોટું સુખ સમજવું.

અધરા શબ્દોનું ડિક્શરેશન.

પદાર્થપાઠો	પ્રાણીઓ	ચિત્ર	વાર્તા	પુસ્તકો
સામાન્ય	વનસ્પતિ	વર્ણન	ખાકશ્લી	પદિતો
ફક્કડ	અભુક્તું	વિદ્યાભ્યાસ	ત્રયકા	મૂર્ખ
કળિયુગ	કિતરો	શુદ્ધિ	હિંગાડે	ખર્ચ પાન
આવક	પસ્તાયા	અક્રમ	સીપુરુષ	ભક્તિ
જન્મ	ચોદશ	સ્વભાવ	નીચકથો	અભ્યાસ
શિક્ષક	વન	સાદ	ફેંટા	શુદ્ધિ
આશ્ચર્ય	અંતઃકરણ	કુકેળ	પ્રીતિ	લગ્ન
દોડપેા	આસીસ	પ્રુચેલો	ટંગાવી	કૃપા
કિમતી	સતર	ખરોઘા	દોશિઆર	વર્તીયું
અર્ધો	વર્ણચક્ષુ	સુશોભિન	અટકાવ્યો	વિશ્વપતિ
જન્મકર્તા	સ્વામી	સ્તુતિ	પ્રાર્થના	ચકિત
વિચાર્યું	દુઃખ	ગર્વ	શિખામણું	સિદ્ધપુર
કમેશાં	પ્રમાણિક	પોલિસ	ટક	આમદ
ભત્રા	છિંમર	વિધવા	ધન્ય	ભપતો
દ્રવ્ય	ભેળું	તાકડું	વિકટ	સુધિષ્ટિર
અર્જુન	વર્તીલુંક	કુચોપન	રમાબા	દ્રોપદી
ધન્યરભક્તિ	નક્ષી	ચિત્રગુપ્ત	ગંધર્વ	કૌરવ
સુસ્વા	દામા	ન્યાય	સાક્ષી	નિસાસો
ગૃહસ્થ	આન	વિહંગપુર	શિખાળ	મદોસ્થા
ચરકરી	પિત્તળ	સ્વાદે	નિશ્ચય	અસત્ય
જક્ષ	આશ્રય	કુષ્ટ	અન્ય	સ્વર્ગ

પ્રમાણે	વર્તમાને	પત્ર	લક્ષ્મી	ચિત્ર
વંચાવ્યો	પત્ર	સેવરાવ્યાં	વિદ્યાર્થી	સ્વરૂપવાન
ચોટાડયા	દિવ્ય	છિદ્રો	પુણાં	નાશા
વિદ્વાન	નિર્ણય	દિલ્લી	પ્રખ્યાત	પરાક્રમ
વિદ્યા	મન્દિર	યુક્તિ	શબ્દો	તમ
વિખ્યુ	પ્રસાદ	પુસ્તકાલય	દર્શાત	વેશિંચન
કલા	અસ્થા	વિનંતી	સ્થિતી	હર્ષાખેર
નિકાલ	તુર્ત	પ્રાણી	ખાઈ	ઐશ
નિર્દોષી	લક્ષ્મી	કેડાવ્યા	ધકો	માયોજન
દોષ	સદગુણી	કન્યાઓ	ગૂંથે	પ્રદર્શન
તક્ષીન	વિષય	વર્તે	નોતમ	સ્ત્રી
ઐત્ર	અત્યારે	તરત્યા	વિસામો	ધર્મોદા
આસીવોદ	ચોકપુ	વળવ્યો	તર્કપ્રસાદ	શેખસત્રી
અચ્ચા	પુત્ર	હિઝાડવા	ગોચુ	ચુસ્તો
પ્રવાસ	હાટપો	સમન્વયુ	મીત	મુસ્કેલ
નિર્મળ	ધાન્ય	ધાર્યુ	વિપત્તિઓ	ચિતવ્યા
વંશપરંપરા	હમ્મજતા	મિત્ર	કુકો	મંદુ
નિરોગી	પુણેખોચરે	આસ	પુણા	બિનાશ
દુર્ગમ	અયોધ્યા	કૌશલ્યા	કેકેયો	સુમિત્રા
લક્ષ્મણ	શત્રુ	રામચંદ્ર	ઉષાપત્રી	સંરેલ
ધિક્કાર	મુલાંટ	ચક્રર	કમકારા	સ્થિર
કેંકરું	અમત્કાર	ચક્રંદ	મીંબ	જાતુ
કોઠિલા	ટફા	ચિત્ત	આત્ર	સ્વામ
અન્યો	પ્રકૃષ્ઠ	કુશળ	પ્રસ્થાદ	પુરવો

પાશિમ	જિખર	લેસે	હસો	વજિયુઠો
આકૃતિ	ઝાઠાઆ	પર્વત	સેતુને	પાવામદ
વચ્ચે	નેખ્યું	લસુંડા	પૃથ્વી	કંકુ
પ્રવાહ	નિચાણ	સમુદ્ર	ખન્યું	વિચિત્ર
અમ્મત	પિઝાણીએ	તુરે	જ્યસિર	ટડેલ
નિશાન	વટી	રિપકરપ	કિયા	સામુદ્રધુન્ધી
સળંગડ	ચોટી	ઝાંપે	ફાળકા	તાંતણા
ટેક	ખોળીઆ	ધુફી	મિસ્લીકંઠા	એફિસ
કંઠાવું	મીશુખતી	ઝોવરસીઅર	દુરસ્ત	ત્રિગંજર
કોયળી	સરાફ	દાકતર	પ્રાંત	ચોપાંસી
વિભાગ	મુખ્ય	કમિનર	અધિકારી	વતો
ઈન્ડરપેકટર	ડેપુટી	મેનેજર	બોર્ડ	સંમતિ
મનસફ	પરીક્ષા	ખંડુકો	શીખ્યો	ડહોળું
ચિકાર	હિમ	કિરણો	વસ્તુ	ધુંકણી
મતિ	ફુંક	લલચોળ	ઝોવિદ	મિકાષ
કંઠાળેતો	આરોગ્ય	અંગેજ	ધુંદણ	જુઆમે
ખાઝી	ખાલુ	હસાંખું	ચિનાઈ	સળમાંચો
રેડયો	પીમંચો	લિલાસ	વિસ્મય	પાઆ
ધર્મ	અમ્યું	આવ્યા	વાંકીચુંકી	વસ્તુ
ગુરજ	ગુમર	બકી	ટીખું	વળી
તપાંખું	કોસળી	દિવાલ	ખીંટીએ	પડિઆળ
અપુ	રફ	નકર	પિળાક	ઝરપે
નિતારી	ગળણી	પોક	કુડી	કિંદુસ્તાન
હત્તર	દસોટી	કુમસો	પ્રદિ	દળાથી

બરછટ	મૂંદીને	સુસું	ફોલ્લા	ખટાશ
મંદકા	ફોપાવ	નરસિંહ	મિરાપણું	અમથીઓ
ફૂંચુલાલ	સુંદ	વૈતરી	અવરયા	છડા
ધવળ	નિરાંત	માગ	પોપણુ	પક્ષી
ચોખ્ખો	દોળાવ	પ્રાણી	ચુચ્ચ	કુંપળો
ફવાટી	રાક્ષી	બિલાડી	ઠેકડા	કુશ્મનો
સુમખા	રતુમડો	હસા	તૂલ	હરાબ્યાં
અખડી	ધર્મજાળા	ચુકિત	શીધર	વિકરાળ
વર	કાઠિઆરી	પકકું	લોકડી	રાત્ર
લુચ્ચું	ધુરુવા	ચુરસો	કોડી	જંદોરો
ધંદડી	ચીફે	સિંહ	ચોટયું	યાળ
ઠેલણુ	મખના	ધુજતા	કોડીઆવાડ	પતંગીઆ
હાકપિંજર	દાઝું	બિઆમણું	પાસળાઓ	કદરેયું
કોવત	અમત્ય	કુકો	કાંકું	પદાર્થ
હુદય	ચોટલો	રેઝાતો	નિશાની	લક
મલોફ	શોભતું	તળીજં	સુંવાળું	પહેપાં
કુમળું	કુકર	દોરદાહર	ઓઢો	બિરકુદ
મલપટા	અખા	આમણું	ધાંભલા	કુંબીઓ
વેદ	છીંડી	રંમખેરંબી	જડવા	સરડાબું
અરખા	મિનિદ	સૂર્ય	કુમકુની	રીંછ
લિપિ	અકાવીશ	કુંચી	દોરારા	અમેછ
ત્રાજવું	તોળવા	ચુકિત	મખ્ય	પક્ષી

વ્યાકરણ.

પ્ર૦ વ્યાકરણ એટલે શું ?

ઉ૦ ભાષાના નિયમો જતાવનાર શાસ્ત્ર.

પ્ર૦ વ્યાકરણ શીખવાથી શું ફાયદો ?

ઉ૦ શુદ્ધ બોલતાં અને શુદ્ધ લખતાં આવડે. અઝાની શ્રેણી ટેટલીક વખત એવાં વાક્ય બોલે છે કે તેનો કંઈ પણ અર્થ સમજી શકતા નથી અને તે વખતે અર્થનો અનર્થ થઈ જાય છે; પરંતુ વ્યાકરણ જાણવાથી તે પ્રમાણે થતું નથી.

પ્ર૦ વ્યાકરણના કેટલા ભાગ પડેલા છે ?

ઉ૦ ચાર. ૧ અક્ષરવિચાર, ૨. શબ્દવિચાર, ૩. વાક્યવિચાર, ૪ કવિતાવિચાર.

પ્ર૦ અક્ષર એટલે શું ?

ઉ૦ શબ્દ લખવામાં જે નિશાનીઓ વપરાય છે, તેના ઉચ્ચારને તથા જે નિશાનીઓને અક્ષર કહે છે.

પ્ર૦ શબ્દ એટલે શું ?

ઉ૦ એક અથવા વધારે અક્ષરો મળેલા હોય અને તેનો કંઈ પણ અર્થ સમજી શકાય તેને શબ્દ કહેવાય.

પ્ર૦ શબ્દના કયા કયા ભાગ છે ?

ઉ૦ પાંચ ભાગ છે. ૧. નામ, ૨. સર્વનામ, ૩. વિશેષણ, ૪. ક્રિયા-પદ, ૫. અવ્યય.

પ્ર૦ નામ એટલું શું ?

ઉ૦ જે શબ્દ વડે પ્રાણી, પદાર્થ વગેરે ઓળખાય તેને નામ કહે છે.

પ્ર૦ નામના કેટલાએક લખલા આપો.

ઉં પ્રાણીનાં નામ—ચુનીલાલ, મોતીલાલ, દરજીવાન, પેસ્તનજી, સલીમખાં, લુકમાનજી, રૂઢમણી, લાખા, સમજુખા, રાખા, ચુલ-ખાજ વગેરે સ્ત્રી પુરુષોનાં નામ છે; હાથી, બળદ, બેંસ, માપ, રીંછ, ઘોડો, કુતરો, ગિલાડી, વાદરા એ પશુનાં નામ છે; મેના, પોપટ, કાચલ, કાગડો, કબુતર, હોવો, ચકલી, સમગી એ પંખીઓનાં નામ છે; સાપ, વીંછી, કાનખજુરો, કીડી, માછલાં, મીંચડો, એ જીવનાં નામ છે.

માણસ, પશુ, પંખી, જીવડાં એ બધાં પ્રાણીનાં નામ છે.

પદાર્થનાં નામ—ઘી, તેલ, સરસીઈ, એરડીઈ, ખુરશી, ટેબલ, કપાક, પલંગ, છત્રી, ચુનો, સાકર, ખાંડ, ગોળ, ફુલ, દહીં, છાસ, ઘી વગેરે; સોનું, રૂપું, તાંબુ, પીત્તલ, જસત, કલક, લોહું, કાંસુ એ ધાતુનાં નામ છે; મગ, અડદ, વાલ, ચણા, ખજૂં બાજરી, જવ, ડાંગર, નાગલી, કાદરા, એ અનાજનાં નામ છે; બદામ, પીસ્તાં, ચારોળી દ્રાક્ષ, અંજીર, અખોડ, કાલુ એ સુકા મેવાનાં નામ છે; મગસ, બરરી, સુગંધેણી, પેંડા, હલવો, ગુંદર-પાક એ મીઠાઈનાં નામ છે; તાસ, ગાગર, એડું, તપેલું, માળી, વાઝા, પ્યાલા, લોટા એ વાસણનાં નામ છે.

વનસ્પતિનાં નામ—આમલી, પીંપળો, લીમડો, બોરડી, સમડો, અમ્બિ, મુંદી, મહુડો, રાયણુ એ ઝાડનાં નામ છે. મોઝરો ગુલામ, ચપો, જામ, લુધ, શાળી એ ફૂલનાં નામ છે; સીતા-ફળ, દાડમ, નારંગી, કેરી, દાડમ, બોર, જાંજી એ ફળનાં નામ છે; કારેલાં, ગલકાં, તુરીયાં, ખેળાં, સકરોટી, તુંગડાં, ફુધી, એ વેલાનાં નામ છે; ઝાડ, ઊડવા, વેલા, પાસ, એ વનસ્પતિનાં નામ છે.

ગામનાં નામ—વઢવાણ, અમદાવાદ, સુરત, મુંબાઈ, પાટણ, દિલ્હી, અમરેર, કરાંચી, વગેરે.

નજરે ન દેખાય પરંતુ વિચાર કરવાથી માણુમ પડે તેવાં નામો—ધર્મ, દયા, ક્ષમા, વિવેક, પરાપક્ષર, અકલ્પ, વિદ્યા, વહેમ, જમ, લહેર, સુખ, દુઃખ, ચેન, રોમ, અંચળાઈ, અદ્વૈત, ડહાપણ, મળ, દિંમત, મીઠાસ, આનંદ, નવાઈ, સંતોષ, ગરીબાઈ, વચન, લાભ, તુકસાન, લુચ્ચાઈ, બક્ષીસ, બહુનર, પડ, સદયુષ, દુર્યુષ, ફિકર વગેરે નામો વિચાર કરવાથી સમગ્લય છે.

૫૦ ક્રિયાપદ એટલે શું ?

ઉ૦ જે કબ્જો કરવું, ચાલવું, થવું, ભોગવવું વગેરે કામ પણ ક્રિયાનો અર્થ દેખાડે છે એટલે જે ક્રિયા અથવા સ્થિતિ બતાવે છે તેને ક્રિયાપદ કહે છે. જેમકે—તારાચંદ કામળ લખે છે, જગન ગામ ગયો, તે મારી માસી થાય છે; એ વાક્યોમાં “ લખે છે ” એ ક્રિયાપદનો ક્રિયા બતાવે છે, અને ગયો, થાય છે, ઉઘી ગયો એ ક્રિયાપદો સ્થિતિ બતાવે છે.

ઉ૦ કરતાપણું, થતાપણું, ભોગવતાપણું વગેરે બતાવે છે, તે બધાં ક્રિયાપદ છે, જેમકે ચીમનલાલ પાઠ કરે છે, મહારાજ સાહેબની ઘોડામાઢી ચાલે છે, સુખડીઆને લાં બાતબાતની મીઠાઈ થાય છે, ઠાકર સાહેબ આનંદ ભોગવે છે; આનાં કરે છે, ચાલે છે, થાય છે, ભોગવે છે, એ ક્રિયાપદો છે. એ સિવાય કર, ખા, પી, લે, દે, જો, વાંચ, ઉઠ, રમ, જા, જમ, કુદ, બોલ, બાણ, રખડ, આવ, માર, સ, લુખ, ખેસ, નહા, દોડ, ઉડ વગેરે.

૩૦ નામ અને ક્રિયાપદના શબ્દો મૂકી નાનાં વાક્યો બનાવો.

ઉ૦ માસ્તર સાહેબ અમદાવાદના પ્રદર્શનમાં જાય છે; એમાં માસ્તર સાહેબ એ નામ છે અને જાય છે ક્રિયાપદ છે. ઊકરો પાપથી બાધે છે, એમાં ઊકરો એ નામ અને બાધે છે ક્રિયાપદ છે. ખડેરાવ મહારાજના માદીએ બેઠા, એમાં ખડેરાવ મહારાજ એ નામ અને બેઠા ક્રિયાપદ છે. પ્રભુએ જન્મત સરખું છે, એમાં પ્રભુએ એ નામ, અને સરખું છે ક્રિયાપદ છે.

૩૦ આપેલાં નામ અને ક્રિયાપદના શબ્દો ઉપરથી વાક્યો બનાવો.

ઉ૦ ખાધા, રણછોડ, લાકુ—રણછોડે લાકુ ખાધા.

જાય છે, ઊટાલાલ અમદાવાદ—ઊટાલાલ અમદાવાદ જાય છે.

સરખું, જન્મત, ઇશ્વરે—ઇશ્વરે જન્મત સરખું છે.

બનાવી, ખુરશી, સુધાર—સુધારે ખુરશી બનાવી.

ઊતર્યો, અંજુ—અંજુએ મને ઊતર્યો.

પાકી, ફેરી, આંખા—આંખા ઉપર ફેરી પાકી.

કરવું, બજન, ઇશ્વરનું—ઇશ્વરનું બજન કરવું.

રાખો, ન, રમતમાં જીવ—રમતમાં જીવ ન રાખો.

રાખો. લક્ષ બજવામાં—બજવામાં લક્ષ રાખો.

વેચે છે, પકવાન, સુખડીઓ—સુખડીઓ પકવાન વેચે છે.

ઉપજે છે, મને, આજ, આનંદ—આજ મને આનંદ ઉપજે છે

પરશુરામ, કાંધી પૃથ્વી, નક્ષત્રિય—પરશુરામે પૃથ્વી નક્ષત્રિય કાંધી.

ચાંચન, લાગે છે, મિય, મને—ચાંચન મને લાગું મિય લાગે છે.

લેખાં.

શિક્ષકે વિદ્યાર્થીઓને લેખાં શીખવતી વખતે કાળા પાટીઆને ઉપયોગ કરવો, પણ લેખાંની કુંચીઓ ઝાખાવીને તે કુંચીઓના દિસાળ કઢીપણ ગણાવવા નહિ પરંતુ વિદ્યાર્થીઓની ભુદ્ધિ કેળવવા માટે તેની પાસેજ કુંચી કઢાવવી. વળી રીત અને કુંચીઓ શીખવતા પહેલાં બળ્લર લેખાં શીખવવાને સહેલી પાંતીનો ઉપયોગ કરાવવો. પાંતી બેસાડતાં આવડે તો દિસાળ સહેલથી કરી શકે. લેખાંનાં દિસાળ ગણવામાં આંક પાકા આવડવા જોઈએ, અને તેને ઉપયોગ બરાબર થયેલો હોવો જોઈએ, જેમ એક પૈસાનું ૧૫ શેર તો ગણુ પૈસાનું કેટલું ? ૧ પૈસાનું પાંચ શેર તો ૭ પૈસાનું કેટલું ? એક પૈસાનું ૧૫ શેર તો પાંચનું કેટલું ? ચાર પૈસાનું ૭ શેર તો પૈસાનું કેટલું ? દસ પૈસાનું ગણુ તો પૈસાનું કેટલું ?

આવા ધણા દિસાળ શીખવ્યાથી વિદ્યાર્થીને ક્રીમત તથા વજનનો સંબંધ સમજીશે અને કુંચીઓ સહેલાઈથી સમજીશે.

જેમકે:—જેટલે રૂપીએ શેર તેટલા આનાનું અધોળ અથવા અઢી રૂપીયાબાર, તેથી અર્ધા આનાનું સવાબાર અને બમણા આનાનું નવટાંક.

આ કુંચી શીખવવા માટે વિદ્યાર્થીને પૂછવું કે એક રૂપિઆના આના કેટલા ? જ. સોળ. પોણા રૂપિઆના આના કેટલા ? જ. બાર. અર્ધા રૂપિઆના આના કેટલા ? જ. આઠ પા રૂપિઆના કેટલા આના ? જ. ચાર. હવે પૂછવું કે—શેરનાં અધોળાં કેટલાં ? આઠ જ. સોળ પોણાશેરનાં કેટલાં ? જ. બાર. અચ્છેરનાં કેટલાં જ. પાશેરનાં કેટલાં ? જ. ચાર. નવટાંકનાં કેટલાં ? જ. બે. એમ ઉલટસુલટ પુછીને પૂછવું કે—એક રૂપિઆનું શેર માખણ

મને છે એમ જાણ કહે તો તમે શું સમજો ? જ. એક રૂપિયો
આવીએ તો એક શેર માખણ આપજીને આવે. વળી એમ પૂછવું કે
એક રૂપિયો જેટલે જેટલા આના આપ્યા ? જ. સોજ. તમે શેર માખણ
લાવો તે જેટલા અધોળ કહેવાય ? સોજ. સોજ અધોળની કીંમતની
તમારે જેટલા આના આપવા પડ્યા ? જ. સોજ. સોજ આનાનું
સોજ અધોળ તો બાર આનાનું જેટલું ? જ. બાર. આઠ આનાનું
જેટલું ? જ. આઠ અધોળ. બે આનાનું જેટલું ? જ. બે અધોળ.
છ આનાનું જેટલું ? જ. છ અધોળ. એક આનાનું જેટલું ? જ.
એક અધોળ. એક રૂપિયાનું શેર હોય તો એક અધોળનું શું બેસે ?
બે રૂપિયે શેર હોય તો એક અધોળનું શું બેસે ? ત્રણ રૂપિયે હોય
તો શું બેસે ? ચાર રૂપિયે હોય તો અધોળનું શું બેસે ? એમ
ઉલટસુલટ સવાલ પુછી કહાવવું પછી પૂછવું કે આ માખણ પૂછ્યા
તેનાં અધોળની શી કીંમત આવે છે ? જ. જેટલા રૂપિયા કલા હોય
તેટલા આના. પછી પૂછવું કે શેરના જેટલા રૂપિયા કલા હોય તેટલા
આનાનું જેટલું આવે ? જ. અધોળ. જેથી ઉપરના દિસાખથી કુંચી
નીકળે છે કે-જેટલા રૂપિયાનું શેર તેટલા આનાનું અધોળ ઉપરની
કુંચી બરાબર આવડ્યા પછી બીજી કુંચીએ શીખવવી; પણ તે
શીખવેલી કુંચીએ ઉપરનાજ શીખવવી.

જેમકે, જેટલે રૂપિયે શેર તેથી અઢીમણે દોકડે રૂપિયાનાર
આ કુંચી શીખવતાં વિદ્યાર્થીને પૂછવું કે રૂપિયાના દોકડા જેટલા ?
જ. સો, પોણા રૂપિયાના જેટલા ? જ. પંચોતેર. અર્ધા રૂપિયાના
જેટલા ? જ. પચાસ, પા રૂપિયાના જેટલા ? જ. પચીસ. બે આનાના
જેટલા ? જ. સાડાબાર. એક આનાના જેટલા ? જ. સરાજ. પછી
પૂછવું કે શેરના રૂપિયાનાર જેટલા ? જ. ચાળીસ. પોણો શેરના

કેટલાં ? જ. ત્રીસ, અચ્છેરના કેટલાં ? જ. વીસ. પા શેરના કેટલાં ? જ. દસ નવટાંકના કેટલાં ? જ. પાંચ. અધીળના કેટલાં ? જ. અઢી. વળી પહેલાં શીખવેલી કુંચી પૂછવી કે—
એક પીએ શેર તો અધીળનું શું બેસે ? જ. એક આનો. એક આનાના કેટલા દોકડા ? જ. સવા છ. અધીળના કેટલા રૂપીઆભાર ? જ. અઢી. એક રૂપીએ શેર હોય તો અધીળનું શું ? જ. સવા છ દોકડા અથવા એક આનો. અઢી રૂપીઆ ભારના સવા છ દોકડા તો એક રૂપીઆભારનું શું ? જ. અઢી દોકડા. એક રૂપીએ શેર હોય તો રૂપીઆભારનું શું ? જ. અઢી દોકડા, બે રૂપીએ શેર હોય તો રૂપીઆભારનું શું બેસે ? જ. પાંચ દોકડા ત્રણ રૂપીએ શેર હોય તો રૂપીઆભારનું શું બેસે ? જ. સાડા સાત દોકડા. ચાર રૂપીએ શેર તો રૂપીઆભારનું શું બેસે ? જ. દસ દોકડા. દસ દોકડા શી રીતે આવ્યા ? જ. ચાર અઢીયું દસ ચાર અઢીયું ચાથી ગણ્યું ? શેરના જેટલા રૂપીઆ કયા હોય તેનાથી અઢીગણ્યા દોકડા આવે, અઢીગણ્યા દોકડાનું જેટલું આવે ? જ. એક રૂપીઆભાર આ ઉપરથી શી કુંચી નીકળે છે ? જેટલે રૂપીએ શેર તેથી અઢીગણે દોકડે રૂપીઆભાર.

શેરીઆં લેખાંની કુંચીએ.

૧. જેટલે રૂપીએ શેર તેથી અઢીગણે દોકડે રૂપીઆભાર, અર્થે રૂપીએ શેર હોય તો સવા દોકડે રૂપીઆભાર પા રૂપીએ શેર હોય તો દસ બદામે રૂપીઆભાર, અને પોણા રૂપીએ શેર હોય તો પોણાબે દોકડા અને બે બદામે રૂપીઆભાર.

૨. જેટલે રૂપીએ શેર તેટલા આનાનું અધીજ અને તેથી જમણા આનાનું નવટાંક. અને તેટલે અર્ધે આને સવા રૂપીઆભાર.

૩. જેટલે આને શેર તેથી અઢીગણી બદામે રૂપીઆભાર, પોણા આને શેર હોય તો પોણા બે બદામે ને બે વીસવાસીએ રૂપીઆભાર, અર્ધે આને હોય તો સવા બદામે રૂપીઆભાર, ૫૦ આને હોય તો અરધી બદામ ને બે વીસવાસીએ રૂપીઆભાર.

રીત—શેરના જેટલા રૂપીઆ કલ્યા હોય તેને અઢીએ ગુણ્યો તે ગુણ્યાકારને જેટલા રૂપીઆભારનું કર્યું હોય તેટલાગણ્યા કરવા. જે આવે તે દોકડા ગણવા. અથવા રૂપીઆ અને રૂપીઆભારનો ગુણ્યાકાર કરી તેને અઢીએ ગુણ્યોએ તેટલા દોકડા આવે. જેહી રીતે જવાબ તો એકજ આવવાનો છે, માટે જે રીતે સહેલું પડે તેમ કરવું. જેમકે આઠ રૂપીએ શેર તો ૪ રૂપીઆભારનું શું ? એમાં $૮ \times ૨૧૧ = ૨૦ \times ૩ = ૮૦$ દોકડા એટલે રૂ. ૧૦૦ ને ૫ દોકડા બીજી રીતે $૮ \times ૪ = ૩૨ \times ૨૧૧ = ૮૦$ દોકડા એટલે રૂ. ૧૦૦ ને ૪ દોકડા.

સહેલી રીત—શેરનો આવ જેટલા રૂપીઆ કલ્યા હોય અને જેટલા રૂપીઆભારનું કરવું હોય, તે બેનો ગુણ્યાકાર કરીને તેમાંથી જમણી બાજુનો એક આંકડો કાપી મૂકવો, બાકી રહે તે પાવલાં ગણવા, અને કાપી મૂકેલા આંકડાને અઢીગણ્યા કરતાં જે આવે તે દોકડા ગણવા. જેમકે આઠ રૂપીએ શેર તો આઠ રૂપીઆભારનું શું ? એમાં શેરનો આવ રૂ. ૮ છે ને આઠ રૂપીઆભારનું કરવાનું તે માટે $૮ \times ૮ = ૬૪$ માંથી જમણી બાજુનો ચાર એકમ કાપી મૂક્યો તો બાકી ૪ પાવલાં રહ્યાં તેનો રૂ. ૧૦૦ થયો, અને કાપી મૂકેલા ચાર એકમને અઢીગણ્યા કર્યાં તો ૬૪ દોકડા આવ્યા.

દાખલા.

૫ રૂ. શેર તો ૬ અધોળનું ? ૨. ૧૦૦૦ શેર તો ૬ અધોળનું ?
 ૭ રૂ. શેર તો ૮ રૂપિયાબારનું ? ૩. ૧૦૦૦૦ શેર તો ૬ રૂ. બારનું ?
 ૯ રૂ. શેર તો ૧૦ અધોળનું ? ૪. ૧૦૦૦૦૦ શેર તો ૬ રૂ. ૧૦૦૦૦ ?
 ૧૨ રૂ. શેર તો ૬ રૂપિયાબારનું. ૫. ૧૦૦૦૦૦૦ શેર તો ૬ રૂ. ૧૦૦૦૦૦ ?

મજૂનાં લેખાંની કુંચીઓ.

જેમ શેરના ૪૦ રૂપિયાબાર છે તેમ મજૂના શેર ૪૦ છે. માટે શેરની કુંચીઓ એને જરાજર લાગુ પડે છે. શેરની તમામ કુંચીઓ ખ્યાનમાં રાખી શેર પ્રમાણે મજૂની તમામ કુંચીઓ વિચાર્યા પાસે કઢાવવી.

એક રૂપિયાના સો દોકડાને મજૂના ૪૦ શેર ભાગતાં શેરના અઢી દોકડા આવે છે; અને શેરના રૂપિયાબાર ચાળીસ છે માટે એક દોકડાનું ૧૬ રૂપિયાબાર અને એક બદામનું એક રૂપિયાબાર આવે છે. તેમજ એક શેરના ૨૫ દોકડા તો અઢી શેરના ૨૫ x ૨૫ = ૬૨૫ દોકડા અથવા એક બાનો આવે. એક શેર એ એક મજૂનો ૪૦ મા ભાગ છે માટે એક રૂપિયાનું નેટલા મજૂ હોય તેટલા શેરના એક રૂપિયાનો ચાળીસમો ભાગ એટલે ૨૫ દોકડા આવે. આ ઉપરથી એવી કુંચીઓ નીકળે છે :-

(૧) નેટલે રૂપિયા મજૂ તેથી અઢીપણે દોકડે શેર, અથવા રૂપિયા મજૂ હોય તો સવા દોકડે, ૫૦ રૂપિયા મજૂ હોય તો અર્ધો દોકડે, બે બદામે શેર, અને પોણા રૂપિયા મજૂ હોય તો ૧૫૫૫ દોકડા ૨ બદામે શેર.

(૨) જોટલે રૂપીએ મણુ તેટલી બદામે રૂપીઆભાર ને તેટલા દોઢાનું ૧૬ રૂપીઆભાર.

(૩) જોટલે રૂપીએ મણુ તેટલા આનાનું ૨૫ શેર, તેથી અર્ધા આનાનું ૧૧ શેર, ને તેટલા પૈસાનું અચ્છેર ને નવટાંક.

(૪) એક રૂપીઆનું જોટલા મણુ તેટલા શેરના અઢી દોઢા.

(૫) જોટલે આને મણુ તેથી અઢી ગણે બદામે શેર.

દાખલા.

[૧]	૬ રૂ. નું મણુ તો ૪ શેરનું ?	રૂ. ૦૧ દો. ૧૦
[૨]	૮ રૂ. નું મણુ તો ૬ રૂપીઆભારનું ?	દો. ૩
[૩]	૧૦ રૂ. નું મણુ તો ૭૫ શેરનું ?	રૂ. ૧૧૧૮
[૪]	૧ રૂ. નું ૩ મણુ તો ૭ શેરનું ?	૨૫ દોઢા.
[૫]	૧ રૂ. નું ૩૫ મણુ તો ૭ શેરનું ?	૫ દોઢા.
[૬]	૦૧૮ નું મણુ તો ૪ શેરનું ?	૨૫૫ દોઢા.

વિવિધ પરિમાણો.

વિવિધ પરિમાણો એટલે જેને આપણે ખાતો ક્ષત્રીએ છીએ તે તે ચાર પ્રકારનાં છે. ૧ અર્થદર્શક, ૨ ભારદર્શક, ૩ મહત્વ-દર્શક, ૪ કાળદર્શક.

અર્થદર્શક.

પદાર્થની કિંમત દેખાડનારાં પરિમાણો અર્થદર્શક કહેવાય છે, જેમકે:—રૂપિયા, આના, પાઇ, દોઢા ઇત્યાદિ.

ચલણીનાણાનું કોષ્ટક.

૧૫	પાઇ	=	૧	અધેસો
૩	પાઇ	=	૧	પૈસો
૨	પૈસા	=	૧	દણ
૪	પૈસા	=	૧	આનો
૨	આના	=	૧	બે આની
૪	આના	=	૧	પાવલી
૮	આના	=	૧	અર્ધો
૧૬	આના	=	૧	રૂપીઓ

૧૫-પાઇ, ૫૫સો, અધેસો, ૬૪ એ ત્રાંખાના સિક્કા છે.

એક આની એ નીકલનો સિક્કો છે.

બે આની, પાવલી, અર્ધો રૂપીઓ એ રૂપાના સિક્કા છે.

પૈસા-એનાં છુટે છુટે ઢેકણે છુદાં છુદાં નામ છે. મધ્ય યુગ-સત્રમાં જાંઘ, જનાદી, કે જનારાદી; સુરત તરફ તરફ સવામે કે દીઠી; મુંગાઇમાં દોદીઠી; અને કાઠિઆવાડમાં કાવડીઠી કહે છે.

વેપારી લોકોને હિસાબ ગણવાનું કોષ્ટક.

૧૬	ચિસવાલી	=	૧	બદામ
૧૬	બદામ	=	૧	દોકડા
૬૬	દોકડા	=	૧	આનો
૧૦૦	દોકડા	=	૧	રૂપિઓ

સરકારી હિસાબમાં વપરાતું કોષ્ટક.

૧૨	પાઇ	=	૧	આનો
૧૬	આના	=	૧	રૂપિઓ

દક્ષિણમાં-૧૦૦ રેસ = ૧ પાવલું ને ૪ પાવલની ૧ રૂપિયા,
તથા ચાર રેસનો ૧ દોકડો મળ્યા છે.

આપણા દેશમાં પહેલાં સોનાનો સિક્કો ચાલતો તેને મોઢોર
કહેતા, અને તેની કિંમત રૂ. ૧૫) મળાતી.

વિલાયતમાં ચાલતા નાણાનું કોડું છે.

૪ ફાર્લિંગ = ૧ પેની	૨૭ શિલિંગ = ૧ પાઉન્ડ
૧૨ પેન્સ = ૧ શિલિંગ	૨૧ શિલિંગ = ૧ ગિની
૫ શિલિંગ = ૧ ફૌન	

ટીપ્સ:-ફાર્લિંગ ને પેની એ વાંચનાણું છે, શિલિંગ અને ફૌન
રૂપાનાણું છે, અને પાઉન્ડ અને ગિની એ સોનાનાણું છે.

ભારતીયકે પરિમાણ.

વજન દેખાડનારાં પરિમાણે ભારતીયકે કહેવાય છે. જેમકે—
મણ, શેર, કળશી, ખાંડી, બેડીજીં છં.

સાધારણ તોલનું કોડું.

૪૫૫ પર્સાભાર	}	= ૧ અધાળ
૪૫૫ ટાંક		
૨૫૫ કલદાર રૂપિયાભાર		
૨ અધાળ		= ૧ નવટાંક
૨ નવટાંક		= ૧ પાશેર
૨ પાશેર		= ૧ અડછેર
૪ પાશેર		= ૧ શેર
૧૦ શેર		= ૧ તોલું

૫૦ શેર	=	૧ મણ
૫ મણ	=	૧ કોથળો
૬૧૧ મણ	=	૧ પદ્ધો
૭ મણ	=	૧ નાનો ઢારો
૧૨ મણ	=	૧ માણી
૧૬ મણ	=	૧ કળસી
૨૦ મણ	=	૧ ખાંડી
૨૧ મણ	=	૧ મોટો ઢારો
૨૪ મણ	=	૧ બાર
૩૦ મણ	=	૧ માલ્કી
૩૨ મણ	=	૧ જેડીજી
૫૦ મણ	=	૧ મુઝો

૩ તથા કપાસ તેલવાનું કોણક.

૪૮ શેર	=	૧ ધડી
૨૦ ધડી	=	૧ બાર
૨૪ મણ	=	૧ બાર

સોના રૂપાના તેલવાનું કોણક

૬ ચોખ્ખાબાર	=	૧ રતિ
		(ચણેલી)
૩ રતિ	=	૧ વાસ
૧૬ વાસ	=	૧ મદિઆણો
૨ મદિઆણો	=	૧ તોમો

લંકાણુમાં ચાલવાનું તેલ

૮ રતિ	=	૧ માસો
૧૨ માસો	=	૧ તોમો
વિલાયતી સાધારણ તેલવાનું		કોણક.
૧૬ દ્રામ	=	૧ ઐસ

૧૬ ઝાંસ = ૧ પાઉંડ (રતલ)

૧૪ પાઉંડ = ૧ રટાન

૨૮ પાઉંડ = ૧ ક્વાર્ટર

૪ ક્વાર્ટર = ૧ હંદ્રવેટ

૨૦ હંદ્રવેટ = ૧ ટન

આ તોલને ઇંગ્લેન્ડમાં “એવાલ્ડ-પાઉન્ડ” વજન કહે છે.

ભરીને વજન માપવાનું કોષ્ટક
મુંબઈમાં ચાલતું.

૨ ટીપરી = ૧ શેર

૪ શેર = ૧ પાલી

૧૬ પાલી = ૧ મથુ અથવા
ફરો.

મીઠાનું ભરતર.

૧૦૧૧ અંધવાલી = ૧ ફરો

૧૦૦ ફરો = ૧ આણી

૧૬ આણી = ૧ રાસ

ગણતરીથી લેવાતી વસ્તુઓ.

૨૪ તાવ (મગળ = ૧ ધા (સ્તો)

૨૦ ધા = ૧ રીમ

વાળીઓ વાંસ લેવામાં.

૨૦ નંગ = ૧ મોડી

મોળાં, સ્ટીલપેન, હીવાસળી
લેવામાં.

૧૨ નંગ = ૧ ડઝન

૧૨ ડઝન = ૧ ગ્રોસ

મહત્વદર્શક પરિમાણો,

લંબાઈ, પહોળાઈ બનાવનારાં પરિમાણો મહત્વદર્શક કહેવાય
છે. જેમકે-ગજ, તસુ, વાર, આમળ, હાથ, ગાંઠિ

અંતર માપવાનું કોષ્ટક

૮ આડા જવ = ૧ આમળ

૪ આમળ = ૧ મૂઠી

૩ મૂઠી = ૧ વેંત

૨ વેંત = ૧ હાથ

૪ હાથ = ૧ દંડ

૨૦૦૦ દંડ = ૧ માઉ અથવા મેસ

૪ માઉ = ૧ જોળન.

લુગડાં લાકડાં માપવાનું કોષ્ટક.

૨ આમળ = ૧ તસુ અથવા ઈંચ

૨૪ તસુ = ૧ ગજ

૧૧ ગજ = ૧ વાર

વિલાયતી અંતર માપવાનું

કોષ્ટક.

૩ બાલ્ફોર્ડ-સ [નવ] = ૧ ઈંચ
૧૨ ઈંચ = ૧ ફુટ
૩ ફુટ = ૧ યાર્ડ અથવા વાર
૫૫ યાર્ડ = ૧ પોલ અ. કાઠી
૪૦ પોલ = ૧ ફોર્લોંગ
૮ ફોર્લોંગ = ૧ મૈલ
૩ મૈલ = ૧ હોજ
જમીન ભરવાનું કોષ્ટક.
૫ હાથ = ૧ કાઠી અ. વીસ-વાસી
૨૦ વીસવાસી = ૧ વસો
૨૦ વસા = ૧ વીંધુ

ઉચ્ચે.

૧૬ આના અ. ૩૩ ફુટ ચોરસ
= ૧ ગુઠા
૪૦ ગુઠા = ૧ એકર
કાળદર્શક પરિભાષા.
૬૦ વિપળ = ૧ પળ
૬૦ પળ = ૧ ઘડી
૭૫ ઘડી = ૧ પહોર
૮ પહોર = ૧ રાત્રિદિવસ
૭ દિવસ = ૧ અઠવાડીયા
૧૫ તિથિ = ૧ પખવાડીયા
૩૦ તિથિ અ. રજા દિ } = ૧ ચંદ્રમાસ
૧૨ ચંદ્રમાસ = ૧ ચંદ્ર ૧ વરસ

ટીપ:-દર ત્રીજે વર્ષે એક અધિક માસ આવે છે, તેથી તે વર્ષમાં ૧૩ ચંદ્ર માસ આવે છે. સાધારણ રીતે ૩૬૦ દિવસનું વર્ષ ગણાય છે. સૌર વર્ષ લગભગ ૩૬૫ દિવસનું ગણાય છે.

વિલાયતી કાળ માપવાનું કોષ્ટક

૬૦ સેકન્ડ = ૧ મિનિટ
૬૦ મિનિટ = ૧ અવર [કલાક]
૨૪ અવર = ૧ દિવસ

૭ દિવસ = ૧ અઠવાડીયા.
૪ અઠવાડીયા = ૧ માસ
૧૨ માસ
૫૨ અઠવાડીયા } = ૧ સૌર વર્ષ
૩૬૫ દિવસ

ઇંગ્રેજી મહિનાના નામ અને દિવસ.		ગુન	૩૦
જાનેવારી	૩૧	જુલાઇ	૩૧
ફેબ્રુઆરી	૨૮	ઓગસ્ટ	૩૧
માર્ચ	૩૧	સપ્ટેમ્બર	૩૦
એપ્રિલ	૩૦	ઓક્ટોબર	૩૧
મે	૩૧	નવેમ્બર	૩૦
		ડીસેમ્બર	૩૧

ટીપ:-જે સન ચારનો જાન્ય હોય, તે વર્ષમાં ફેબ્રુઆરી મહિના ૨૮ દિવસનો હોય છે, પણ સૈકાના સનમાં તે ૨૯ દિવસજ હોય છે. પરંતુ જે સૈકાને ચારે ભાગનાથી અવશેષ આવે, તે સૈકામાં ફેબ્રુઆરી મહિનાના ૨૯ દિવસ ગણાય છે.

વડોદરા રાજ્યની ભૂગોળ.

દિશાઓ સંબંધી માહિતી.

૧ જે બાજુ તરફ સૂર્ય ઉગે છે, તેને પૂર્વ કે ઉગમજી દિશા કહે છે.

૨ જે બાજુ તરફ સૂર્ય આથમે છે. તેને પશ્ચિમ કે આથમજી દિશા કહે છે.

૩ પૂર્વ તરફ મોઢી ઉભા રહીએ તો ડાબા હાથ તરફની માથુને ઉત્તર દિશા કહે છે, અને જમણા હાથ તરફની દિશાને દક્ષિણ દિશા કહે છે.

૪ પૂર્વ અને દક્ષિણ દિશા વચ્ચેના ખૂણાને અગ્નિકોણ કહે છે.

૫ દક્ષિણ અને પશ્ચિમ દિશા વચ્ચેના ખૂણાને નૈઋત્ય કોણ કહે છે.

૬ પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશા વચ્ચેના ખૂણાને વાઘ્યકોણ કહે છે.

૭ ઉત્તર અને પૂર્વ દિશા વચ્ચેના ખૂણાને ઇશાનકોણ કહે છે.

ચાર મુખ્ય દિશાઓ અને ચાર ખૂણા મળીને આઠ દિશાઓ થઈ, તેમાં ઉપરની અને નીચેની એટલે આઠાશ તથા પાતાળ તરફની બે દિશાઓ ઉમેરતાં દિશાઓ દસ થઈ.

નકશાની દિશાઓ.

નકશો સરળ રીતે વંચાય એવી રીતે સામે ધર્યો હોય અમર ખોટી ઉપર લટકાવ્યો હોય, તો તેની ઉપરની બાજુને ઉત્તર દિશા કહે છે; ને તેની નીચેની બાજુને દક્ષિણ દિશા કહે છે. જોનારના જમણા હાથ તરફની નકશાની બાજુને પૂર્વ અને ડાબા હાથ તરફની બાજુને પશ્ચિમ દિશા કહે છે.

બ્યાબ્યાઓ.

ટેકરી—જમીનના સાધારણ મોટા ઊંચા ભાગને ટેકરી કહે છે.

ડુંગરી—ટેકરી કરતાં વધારે મોટા અને ઊંચા જમીનના ભાગને ડુંગર કહે છે.

એટ—ચારે તરફથી પાણીથી વીંટળાયેલા જમીનના ભાગને એટ કહે છે.

ઢીપકલ્પ—જે જમીનનો ભાગ ત્રણ બાજુએ પાણીથી વીંટળાયેલો હોય તેને ઢીપકલ્પ કહે છે.

સરોવર—ચારે બાજુએ જમીનથી વીંટળાયેલા પાણીના મોટા ભાગને સરોવર કહે છે.

તળાવ—ચારે બાજુએ જમીનથી વીંટળાયેલા પાણીના નાના ભાગને તળાવ કહે છે.

નદી—પર્વત, ડુંગર કે સરોવરમાંથી જે મીઠા પાણીનો પ્રવાહ નીકળી જમીન ઉગર વહેતો જઈને સમુદ્રને કે બીજા મોટા પાણીના સમુદ્રને મળે છે, તેને નદી કહે છે.

મુળ—જે ઠેકણેથી નદીનો પ્રવાહ નીકળે છે, તે ઠેકણાને નદીનું મુળ કહે છે.

મુખ—જે ઠેકાણે નદીનો પ્રવાહ સમૂદ્રને મળે છે તે ઠેકાણાને નદીનું મુખ કહે છે.

સમુદ્ર—પૃથ્વીની સપાટી ઉપરના ખારા પાણીના મોટા સમૂદ્રને સમુદ્ર કહે છે.

અખાત—સમુદ્રનો જે સાંકડો ફાટો જમીનની ઉપર આધે મળેો હોય તેને અખાત કહે છે.

ખંદર—જે ગામ સમુદ્ર કે મોટી નદીને કિનારે હોવાથી ત્યાં વહાણો કે આમણેટો આવતાં હોય અને તેથી વેપાર ચાલતો હોય તે ગામને ખંદર કહે છે.

ગામડું જે ઠેકાણે થોડાંધણું ધર અને માણસોની વસતી હોય, તે ઠેકાણાને ગામ કે ગામડું કહે છે.

કસ્બો—જે ઠેકાણે ગામડા કરતાં વધારે ધર હોય અને ધણા માણસોની વસતી હોય તેને કસ્બો કહે છે.

શહેર—જે જે ઠેકાણે કસ્બા કરતાં વધારે ધર, અને માણસોની વસતી ધણી હોય તેને શહેર કહે છે.

મહાલ—સરકારી વસુલની સવક માટે ઠરાવેલાં ગામોના જગ્યાને તાલુકો કે મહાલ કહે છે.

પૈટામહાલ—તાલુકામાં એટલાં બધાં ગામ હોય અમર તે એટલો મોટો હોય કે જેથી વસુલાત વગેરેની વ્યવસ્થા નોંધએ તેવી રીતે થઇ શકે નહિ તે માટે થોડાક ગામનો જથ્થો કે દુરનો બાગ જૂદો મૂકર કરવામાં આવે તેને પૈટામહાલ કહે છે.

પ્રાંત અગર જિલ્લો—તાલુકાઓના અમુક જગ્યાને પ્રાંત અગર જિલ્લો કહે છે, એટલે પાંચ દસ તાલુકા મળીને એક પ્રાંત થાય છે.

નદીઓ.

વડોદરા માંત.

૧ વિંધ્યામીત્રી—પાપામઠના કુંગરમાંથી નીકળી વડોદરા અને ચોરંદા તાલુકામાં વહીને ડાહરને મળે છે.

૨ મહી—માળવાના કુંગરમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે.

૩ નર્મદા—અમરકંટાના પર્વતમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળે છે.

૪ ઝોર—જાંબુલાકાના કુંગરમાંથી નીકળી ચણોદ આગળ નર્મદાને મળે છે.

૫ હાહર—જાંબુલાકાના કુંગરમાંથી નીકળી ટંકારીઆ ખંદર આગળ ખંભાતના અખાતને મળે છે.

કડી.

૬ સાબરમતી—મહીકાંકાના પર્વતમાંથી નીકળી અમદાવાદ આગળ થઇ ખંભાતને મળે છે.

૭ રૂપેણુ—તારંગાના કુંગરોમાંથી નીકળી કચ્છના રણુમાં સમાય છે.

૮ ખારી—હકર સંસ્થાનમાંના હડોલ ગામ નજીકમાંના બીમ તળાવમાંથી નીકળી મહેસાણા આગળ વહી રૂપેણુને મળે છે.

૯ સરસ્વતી—ખંભાજી પાસેના કોટેશ્વર મહાદેવના કુંગરમાંથી નીકળી સિદ્ધપુર અને પાટણ આગળ વહી કચ્છના રણુમાં સમાય છે.

૧૦ મેરવો—દેહગામ મહાલમાંથી વહીને આગળ જતાં વાગકને મળે છે.

૧૧ બનારસ—પાટણ તાલુકાની ઉત્તર તરફની સરહદે થઈને કચ્છના રણમાં જાય છે.

૧૨ વાઝક—કુંગરપુર પાસે ઉત્પન્ન થઈ વહિલા આગળ સાબરમતીને મળે છે.

૧૩ ખારી—(ખીછ) દેહગામ તાલુકામાં વહી સાબરમતીને મળે છે.

નવસારી પ્રાંત.

૧૪ તાપી—સાતપૂડાના કુંગરમાંથી નીકળી સુરત પાસે ખાતના અખાતને મળે છે.

૧૫ મીઠાળા } રાજપીપળાના કુંગરમાંથી નીકળી ખંભા-
૧૬ કાવેરા } તના અખાતને મળે છે.
૧૭ ડીમ }

૧૮ ડુધુઈ—રાણીઆના કુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે.

૧૯ અખિકા—રાવગઢ પાસેથી નીકળી અરબીસદને મળે છે.

અમરેલી પ્રાંત.

૨૦ રેત્રાઈ—ગીરના આશ્રિ નામના કુંગરમાંથી નીકળી ખાતના અખાતને મળે છે.

૨૧ ધાતરવાડી—ગીરના કુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે.

૨૨ ઘેખી } ગીરના કુંગરમાંથી નીકળી તેમનો અમરેલી
૨૩ વહી } આગળ સંગમ થઈ તેઓ આગળ જતાં શેત્ર-
જીને મળે છે.

૨૪ રીંગવડો—ગીરના કુંગરમાંથી નીકળી કોટીનાર પ અરબી સમુદ્રને મળે છે.

આપણે વડોદરા રાજ્યમાં રહીએ છીએ. આપણા ઉપર ગાય-
કવાડ સરકાર રાજ્ય કરે છે. તેઓ જાતે મરાઠા છે. આપણા હાલના
મહારાજાનું નામ શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજ છે. શ્રીમંત મહા-
રાજા સાહેબને ત્રણ કુંવર અને એક કુંવરી હાલ છે. તેમના નામ
[૧] જયસિંહરાવ, [૨] શિયાજીરાવ, [૩] ધૈર્યસિંહરાવ. કુંવરી
ઈંદિરારાજા છે. તેમનું લગ્ન કુચગિહારના મહારાજા સાથે થયું છે.

સૌથી મોટા કુંવર દુતોસિંહરાવ હતા તેઓ સ્વર્ગવાસી થયા છે,
તેમને હાલ બે કુંવરી અને એક કુંવર છે. કુંવરનું નામ પ્રતાપ-
સિંહરાવ અને કુંવરીનાં નામ ઈંદુમતી અને લક્ષ્મીદેવી છે.

આપણાં હાલનાં રાજમાતૃશ્રીનું નામ ચીમતામાષ છે.

ગાયકવાડ સરકારની રાજગાદી વડોદરામાં છે. વડોદરા શહેર
વિશ્વામિત્રી નદી ઉપર આવેલું છે. વડોદરા રાજધાનીનું શહેર લગ-
ભગ 'પોણામણે' વર્ષથી થયું છે.

રાજ્યના પંદોળસત માટે ચાર જાગ ક્યાં છે: તે દરેકને પ્રાંત
{જિલ્લો} કહે છે.

[૧] કડી પ્રાંત. (૨) વડોદરા પ્રાંત. [૩] નવસારી પ્રાંત. (૪)
અમરેલી પ્રાંત. વડોદરા રાજ્યનો એકંદર વસ્તી ૨૦૩૨૦૬૮ માણસની
છે. ગામની સંખ્યા ૩૦૬૪ છે. રાજ્યમાં કુલ ૪૨ મહાત્ત અથવા
તાલુકાઓ છે.

૧ કડી પ્રાંત.

સીમા—ઉત્તરે—રાધનપુર અને પાલણપુર સંસ્થાન, પૂર્વે—કંકર
સંસ્થાન, અમદાવાદ જિલ્લો અને મહીકાંડા એજન્સી, દક્ષિણે—ખેડા
તથા અમદાવાદ જિલ્લો, પશ્ચિમે—અમદાવાદ જિલ્લો, મહીકાંડા અને
રાધનપુર સંસ્થાન છે.

તાલુકા	નદીઓ	તાલુકાના મુખ્ય ઠહેરા.	વિશેષ હકીકત.
પાટણ	સરસ્વતી	પાટણ, બાલીસણા, સંડેર મણુંદ, રણુંજ, કંચરાવી.	આ પ્રાંતની વસ્તી ૮, ૩૨
સિદ્ધપુર	સરસ્વતી	સિદ્ધપુર, ઉંઝા, ઉનાવા, અને હોર, ઉપેરા	૧૬૨ માણસોની છે, એક- ૬૨ ૧,૦૬૨ માત્ર છે.
ખેરાળુ	રૂપેણ, ખારી	ખેરાળુ, વડનગર, ઉમતા, સુંડીવા સિપોર, કમોડા, લુલુવા, ભરકા;	જમીન સપાટ અને રેતાળ છે. વરસાદ સાધારણ પડે છે. તેથી બાજરી ભુવાર વિગેરે ધાન્યો પાકે છે.
આણસમા	રૂપેણ	આણસમા, ધીણેજ, વડાવલી, સંખલપુર, મુદેરા.	આ પ્રાંતની હવા સુકી અને સારી છે.
વિસનગર	રૂપેણ	વિસનગર, વાલમ, બાંડુ, કાંસા, કડા દેણપ.	લોકો સાદા અને બોળા છે. કાષ્ટકાંડ સ્થળે અરીજુનો પાક થાય છે.
મહેસાણા	રૂપેણ, ખારી	મહેસાણા લાંધણજ, હાંચ, ખેરવા, બલોલ મેઝ, પાચોટ.	
વિગ્નપુર	સાબરમતી	વિગ્નપુર લાડોલ, ઝોળ્ગરીયા, વસઇ, ચરાડા, પીલવાઇ.	
કડી	૦	કડી, કાગરવા, રાજપુરકંડ, મોડાઆદરજ, નંદાસણ, ચોળ.	
કલોલ	સાબરમતી	કલોલ, સઇદવ, રૂપાલ, મેલવડા નારણપુર, રધિળ, ઉનાકે.	
દેહગામ	સાબરમતી	દેહગામ, બદિએલ, નદિલ, મોલ્લા મસનપુર છાયા, કડવાડા.	
હારીજ (પાટણનો)	સરસ્વતી બનાસ	પેટા મહાસી.	
આતરસુંખા (દેહગામનો)	વાગક, વરાંશી ધામજી, મોહોર	હારીજ, અડીવા.	
		આતરસુંખા, કાલિએલ, કનીપુર	

૨. વડોદરા પ્રાંત.

સીમા—ઉત્તરે—ખેડા જિલ્લો. પૂર્વે—રેવાકાંઠા અને પંચમહાલ.
દક્ષિણે—ભરૂચ જિલ્લો, રાજપી પેઠા સંસ્થાન અને નર્મદા નદી.
પશ્ચિમે—ખંભાત સંસ્થાન તથા ખેડા જિલ્લો આવેલા છે.

તાલુકા	નદીઓ	તાલુકાનાં મુખ્ય સહેરા.	વિશેષ લક્ષણ
પેટલાદ	મહી, શેડી.	પેટલાદ, સોજગા, નાર, ધર્મજ વસો, પીઝ, મહેળાવ, ચાંગા, બાકરોલ.	આ પ્રાંતમાં ૫,૮૭,૫૫૫ માણસોની વસ્તી છે, અને કુલ ૯૩૬ ગામ છે જ્યાંની રસાળ છે. માણસો માણસો છે. ભેંસો વસેલા છે. વસેલા પડે છે. રાજપીની વડોદરામાં છે, તેમાં રાજપી હેલ, કાંતીન રોડીટલ, કોલેજ અને કલ્પાશરન છે. કાપડી બાગ,
સાવલી	મીની, વિશ્વામિત્રી.	સાવલી, સોખડા, ગોડડા, તુંડાવ, ડેમર, સાંકરદા, સાંઘાસાલ વધોડીયા, જરોદ, રવાલ માડપાર, સાંગાડોલ, બાલુઆરા (સમાજ સરોવર છે.)	
વાધોડીયા	સુર્યો, જાંબુઓ, વિશ્વામિત્રી	વડોદરા, જાણી, કોવલી ગોરવા બાવલી, વરજામા, ખટોલા, મકરપુરા	
વડોદરા	મહી, દાદર જાંબુઓ, વિશ્વામિત્રી	પાદરા, મુજપુર, વડુ, કરખડી, દરાપુરા, કાપડા, કાપડા.	
પાદરા	મહી, દાદર, વિશ્વામિત્રી	કાપડા, કાપડા, મંડાળા, સાંઘા, નડા.	
કાપડા	દાદર, ઝોર, હેરજી	સંખેડા, બદાદરપુર, ભાટપુર, વસણા, કોસિંદા, માંજી.	
સંખેડા	કુચ્છ,	ચિનોર, બરકાલ, ફેલગીયા, કરનાળા, તેન.	
ચિનોર	નર્મદા, ઝોર		

આણેલ કરજણ	નર્મદા, ઝોર	આણેલ. મિયાગામ. કરજણ, વડણ, કંઠારી, ઝોરજ, ઝોરંગ	શાક બાજીની મારકીટ અને ન્યાય મંદીર જોવા જેવું છે.
		પેટા મહાલો.	
આદરણ [પેટલાદનો] તિલકવાડા [સંખેડાનો]	મહી નર્મદા, મીણી	આદરણ, વાલવોડ, ઝારોળા, બામણગામ, સીરવા, તિલકવાડા, અમરોલી	

દીપ—૧ પેટલાદ મહાલના ઉત્તર તરફના બાગને ચરોતર કહે છે, તેની જમીન ઝોરાકુ અને રસાળ છે અને મુખ્ય પેદાશ તંબાકુની છે.

૨ ઝોરંજ, હિનોર અને ડબોઇ મહાલની જમીન કાચી છે. અને તે બાગને કાનમ કહે છે. મુખ્ય પેદાશ કપાસ અને જુવાર છે.

૩ સાવલી અને વાધોડીયા મહાલના બાગને ચોરાશી કહે છે. મુખ્ય પેદાશ ડાંગર છે.

૪ પાદરા તરફના બાગને વાકળા કહે છે. મુખ્ય પેદાશ બાજરી, તુવેર, અને કઠોળ છે.

૫ સંખેડા મહાલનો પૂર્વ તરફનો ફેટલોક બાગ જંગલ છે, તેમાં ઈમારતી લાકડાં અને સોનગીર તથા મોતીપરા ગામ આગળ પંથરની ખાણ છે તેમાંથી ઈમારતી પથ્થર નીકળે છે.

નવસારી માંત.

સીમા—ઉત્તરે ભરૂચ જિલ્લો અને રાજપીપળા સંસ્થાન. પૂર્વે—ખાનદેશ અને સુરત જિલ્લો, દક્ષિણે—સુરત જિલ્લો, વસિદા અને ધરમપુર સંસ્થાનો, પશ્ચિમે—સુરત જિલ્લો અને અરબીસમુદ્ર છે.

તાલુકો	નદીઓ	તાલુકાનાં મુખ્ય શહેરો	વિશેષ લક્ષણ
વેળાજા	કામ	વેળાજા, નાનીનરોળી, માંમ- રોળ, હયુરણ, કાસાડી, કાસ- બા, લિખાડા	આ પ્રાંતમાં એકંદર જુદર મામ છે, અને ૪,૩૫,૪૬૭ માણસોની વ- સ્તી છે, જમીન સાધારણ રીતે ફેડી અને ર- સાળ છે, તેથી ફળદ્રુપતાદિ સા- રાં ઘાપ છે, નવસારી અને ગણદેવી મહા- ત્તમાં શેરડી બહુ પાકે છે અને તેના ઝેળ વખણા- ય છે, સોનગઢ અને બારા તાલુકામાં જ- મલ ધણા છે, તેમાં સાગ, સી- સમ વિગેરે - ઘાપ છે, ત્યાં- ના હવા પાણી સારા
કામરેજ	તાપી	કોટાર, વરિઆવ, બોલવડ, કામરેજ, ધળા, હોવણી દિગસ	
સોનગઢ	તાપી, પૂણી	સોનગઢ, સાલહેર, સેત્રોપાડા, ડાસવાડા, શિંમપુર, ઉખળદા,	
બારા	તાપી, પૂણી અખીકા	બારા, ડોલવણ, કાનપુરા, બેડાબોરડી	
મહુવા	પૂણી, અં- ખીકા, કાવેરી	મહુવા, નળધરા, કાતી, મહુ- વરીઆ, કોરવાવળા, અનાવલ	
ગણદેવી નવસારી	મોદોળા, પૂણી, મિ- દોળા	પલસાણા, બલેશ્વર, એના, નવસારી, વેશ્વમા, ઉત્તરાટ, ડા- બેલ, ચોવીસી, મરોલી, ધામણ તવડી.	
ગણદેવી	અખીકા કાવેરી, વેગ્લેડી, પન્ડીઆર	ગણદેવી ખીલીમોરા, ધમડક જા, માસા	
વાઘળ [વેળાજાનો] ઉમરવાડા [સોનગઢનો]	તાપી તાપી	પેટા મહાલો. વાઘળ, ઘોડખાર, આંખાવાડી ઉમરવાડા	

નથી, લેખા બે-
ળા અને મોઝ-
લા છે, પરોણા-
ગતમાં એકોછે,
પાણુકા લેખા-
ની વસ્તી વ-
ધારે છે.

અમરેલી પ્રાંત.

આ પ્રાંતના બે ભાગ કરેલા છે, ૧ અમરેલી પંચમહાલ, ૨
ઝોખામંડળ.

સીમા—૧ અમરેલી પંચમહાલની ઉત્તરે—માખરા, મોંડળ
અને બાવનગર સંસ્થાનો છે, પૂર્વે—પાલીતાણા અને બાવનગર
સંસ્થાનો, દક્ષિણે—લુનાગઢ સંસ્થાન અને અરબી સમુદ્ર છે, પશ્ચિમે—
ગામનગર તથા લુનાગઢ સંસ્થાનો છે.

૨ ઝોખામંડળની ઉત્તરે—કચ્છ સંસ્થાન, પૂર્વે ગામનગર
સંસ્થાન, દક્ષિણ તથા પશ્ચિમે—અરબી સમુદ્ર.

તાલુકા	નદીઓ.	તાલુકાના મુખ્ય શહેરો.	વિશેષ લક્ષણ.
દામનગર અમરેલી	કાણુભાર ખેરી શેત્રુંજી, ધા- તરગાડી વડી, ચેખી	દામનગર, ચાવડ, સોખપુર, પાડરલીયા અમરેલી, વાંટીયા, મોટા આં- કડીયા, વરસકા, સરમંડા નાના આંકડીયા, બાખાપુર	આ પ્રાંતમાં એકંદર ગાય ૩૦૮ છે. વ- સ્તી ૭૮૨૬ માણસોની છે.

ધારી	રેતરુંજી	ધારી, ચલાળા, બારેર,	આ પ્રાંતની બધી
મોડીનાર	ધાતરવાડી	બલગામ	ખરી જમીન
	શીમવડો	મોડીનાર, દેવળા, પાંટવડ,	પથધરીયા છે.
	સોમ	જારા, ડોળાસા	હવા સૂજી છે.
* જોખામંડળ	જોમતી,	દારકાં, વરવાળા, આરંભડા	વરસાદ થોડો
	જોખા	ધીણુકી, પ્રસિદ્ધવેલ, પોસિયા	વરસે છે.
		પેટા મહાલો.	મોડીનાર અને
રતનપુર	•	શીયાનગર, માણુપુર, રતનપુર,	ધારી મહાલનાં
(રામનગરનો)		રાસપુર, નવાગામ,	હવાપાણી સારા
ભીમકદા	•	ભીમકદા	જણાતાં નથી.
(અમરેલીનો)			આ પ્રાંતમાં
ખાંભા	રેતરુંજી	ખાંભા, ઉમરાળા, ખાખખાઇ	યાત્રાના બે સ્થ-
(ધારીનો)	ધાતરવાડી		ળ છે. દારકાં
બેટસંખોદાર	•	બેટસંખોદાર એટલુંજ છે.	અને બેટસં-
(જોખા			ખોદાર છે
મંડળનો)			છે તેમાં રેણુ-
			વોનો મળે.
			બરાબ છે.
			લોકો-ધરીરે-
			મજસુત બધા-
			ના હોય છે.
			આ પ્રાંતમાં
			પર્વત-ચામડ.
			(ધારીમહાલમાં)
			અને ગીર, (જી
			ડીનાર ને ધા-
			રીની વચમાં છે.

* જોખામંડળ તાલુકામાં આરંગી સમુદ્ર, કચ્છનો અખાત અને જોખી તળાવ છે.

પ્રખ્યાત સ્થળો.

પાટણ—કંક, સુડીઓ, કસુંબો, મરુર, રેશમી કપડાં, પટોળાં, આદીનાં વાસણ તથા રમકકા બહુ સારા બને છે.

સિધપુર—સરસ્વતી નદી ઉપર છે. માતૃગથા બ્રાહ્મ ધાય છે. તથા મૂળરાજનો બંધાવેલો હ્રદમાળ જોવા લાયક છે.

ઉંઝા—હાવા કણ્ઠીઓની છાંયીમાતાતાનું મોટું દેવાલય છે.

વડનગર—નાગર લોકોનું હાટકેશ્વર મહાદેવનું જૂનું સ્થાન છે. વડનગરા નાગરોનું ઉત્પત્તિ સ્થાન છે.

બેચર—બેચર ગામ પાસે બહુચરાજી માતાનું મોટું સ્થાનક છે.

મુઢેરા—રામચંદ્રજીનું જુનું મંદીર તથા મુઢેરા માતાના સ્થાનક માટે પ્રખ્યાત છે.

વિસનગર—વિસનગરા નાગરની ઉત્પત્તિનું સ્થાન છે. અહીંના પીતળનાં વાસણો તથા હગદર વખણાય છે.

આતરસુબા—હરા, હરી, લોઢી વિગેરે લુહારી કામ સાઈ થાય છે.

પેટલાદ
વસો
વડોદરા } —વજાટનું કામ સાઈ થાય છે.

વડોદરા—વિશ્વામિત્રી નદી ઉપર છે. ગાયકવાડી રાજ્યનું મુખ્ય શહેર છે અને તેમાં સરકારની રાજભાટી છે. ન્યાયમંદીર, હક્કી વિલાસ રાજમહેલ, નગરબાગનો બંધલો, માંડવી, કોલેજ, હરીન દોસ્પીટલ, સ્વામીનારાયણનું મંદીર, મોતીબાગનો બંધલો, ચીમતાબાઈ દાવર, કલાબવન, કમાડીબાગ અને તેમાંનું સંચરકાન ધર્મ જોવા લાયક છે, તથા પાધડીઓ સારી થાય છે.

મકરપુરા—રાજમહેલ તથા તેનો બાગ જોવા લાયક છે.

પાદરા—ખાદી સારી થાય છે.

દરાપુરા—રંગાદી કામ સાફ થાય છે.

ડોલોઈ—કરનાની આસપાસનો ઘેટ તથા નકશીકામ મહત્ત્વ સાફ છે અને તે બેવા બેવું છે.

સાંખેડા—સોનેરી ખરાદી કામ સાફ થાય છે.

કરનાળી—ક્ષેત્રનું ગામ છે.

બરકાશ—પાસે નર્મદાના પટની વચ્ચે બાસ ક્ષેત્ર છે, સામે કઠિ શુકરેવજીનું દેવળ છે.

આંબલી ગામ પાસે અનસુયા માતાનું સ્થાનક છે.

આણેદ—કાંટના વેપારનું મથક છે. આ ઠેકાણે કાર્તિકી તથા ચૈત્રી પુનમ ઉપર મોટા મેળા બરાય છે, નર્મદા અને ઓર નદીનો અહીં સંગમ થાય છે.

સોનગઢ—કિલ્લો બેવા લાયક છે.

ખંભાલીયા—ઉનાઇ માતા છે તથા ત્યાં ઉના પાણીના કુંડ છે. ત્યાં ચંદ્ર ગુદી પુનમે મોટો મેળો બરાય છે.

ધમડાછા—કેરીઆ બહુ સારી થાય છે.

અમરેલી—ચોદાજી, ખાદી, કાપડ રંગવાનું તથા વણવાનું કામ અને ઓપદાર માંદીનાં વાસણુ સારાં થાય છે.

ધારી—તરવારનાં આન તથા ધોડા ઉપર નાખવાનો સામાન સારો થાય છે.

દ્વારકાં—પ્રસિદ્ધ જાત્રાનું સ્થળ છે, તે પહેલાં શ્રીકૃષ્ણની રાજધાની હતી.

ધોરણુ ૩ જી.

પદાર્થ પાઠ.

પાઠ ૧ લેા. પાણી અને તેનો ઉપયોગ.

પ્ર૦ વરસાદ વરસે છે ત્યારે પૃથ્વી ઉપર શું ફેરફાર થાય છે ?

ઉ૦ રસ્તા અને ખેતરો ખોદાય છે, જમીનમાં ફાટ અને ચીરા પડે છે, હિંચી જગાએથી પાણી નીચી જગાએ વહે છે, પાણીના વહેણથી જમીન ખોદાઇને વહેળા પડે છે.

પ્ર૦ ખોદાએલી જમીનની માટી ક્યાંથી જતી હશે ?

ઉ૦ પર્વત, ડુંગર અને હિચા ટેકરા વરસાદથી ધોવાઇને માટી, કાંકરા કચરો વગેરે પાણી સાથે મળીને નદીમાં ધસડાઇ આવે છે, એથી ચોમાસામાં નદીનું પાણી ડાળાએકું હોય છે, તે નદી પાણીથી કારેલી હોય છે, પાણી ઉતરી જાય છે ત્યારે નદીના કિનારે કાંપ ફરે છે, કેટલોક તો દરીઆમાં પણ તણાઇ જાય છે.

પ્ર૦ ફરેલો કાંપ શા કામમાં આવે છે ?

ઉ૦ એથી જમીન ધણી પોચી અને કમવાળી થાય છે, એવી જમીનમાં પાક ધણેા સારો થાય છે.

પ્ર૦ વરસાદના એટલા બધા પાણીનો સમાસ ક્યાં થતો હશે ?

ઉ૦ કેટલુંક પાણી વહેળા અને નદીઓમાં જાય છે, કેટલાકથી તળાવ,

સરોવર અને કુવા બસાય છે, કેટલુંક સમુદ્રમાં જાય છે, કેટલુંક જમીનમાં છેતરી જાય છે, અને કેટલુંક પાણી સુકાઇને તેની વરાળ થઇ જાય છે.

પ્ર૦ પાણી સુકાઇને થયેલી વરાળ ક્યાં જતી હશે, અને શા કામમાં આવતી હશે ?

ઉ૦ સૂર્યના તાપથી પૃથ્વીપરના પાણીની વરાળ થઇને તે આકાશમાં ચડે છે ને તેનાં વાદળોં બનેલાં છે. તે વાદળોંમાંથી વરસાદ વરસે છે, કોઇવાર તો વરાળ ઠરો જાય છે, ને તેનાં પાણીનાં ટીપાં બનેલાં ધાસ કે ઝાડનાં પાંદડાંપર જોવામાં આવે છે, તેને ઝાકળ કહે છે.

પ્ર૦ પાણીને ધણી ઠંડી લાગે છે ત્યારે તેનું શું થાય છે ?

ઉ૦ બહુ ઠંડોને લીધે પાણી ઠરીને તેનું જરફ બને છે. કોઈ કોઇ વખત વરસાદનાં ફોરાં જમીન ઉપર પડતાં ઠંડીથી ઠરો જઇ કાંકરાની માફક નીચે પડે છે, તેને કરા કહે છે. ઠંડાં મુઝકમાં તળાવ, સરોવર, નદી અને સમુદ્રનાં પાણી ઠરોને જરફ થાય છે; એવું કે માણસ, ઠોર, ગાડી વગેરે એના પર ચાલી શકે છે, કોઇવાર એવું બને છે કે વરસાદના ઝાંટાની ધીમે ધીમે રૂ જોની સફેદ અને પોચી કરચો નીચે પડે છે, તેનાથી જમીન તથા ઝાડ છવાઇને બધે પોળું પોળું દેખાય છે, ત્યારે હીમ પડ્યું કહેવાય છે.

પ્ર૦ પાણીનાં રૂપ ક્યાં ક્યાં છે ?

ઉ૦ ૧ પાણી, ૨ વરાળ અને ૩ જરફ.

પ્ર૦ પાણી શા કામમાં આવે છે ?

ઉં નદી, તળાવ, કુવા તથા સરોવરનું પાણી માણસોને પીવાના તથા નાહવા પીવાના કામમાં આવે છે, તથા ખેતીના ઉપ-યોગમાં લઈ સારો પાક પકવે છે. મોટી નદીઓ અને સમુદ્રના પાણીમાં વહાણો અને આગખેડો ચાલે તેથી વેપારમાં ઘણો ફાયદો થાય છે. કેટલીક જગાએ સમુદ્રના પાણીનું મીઠું પકવવામાં આવે છે. પાણી વગર માણસને એક ઘડી પણ ચાલી શકતું નથી. તે ન હોય તો છેવટે મરણ પણ નીપજે છે.

પાઠ ૨ બે. દેવતા.

પ્ર૦ દેવતા શી રીતે પાડવામાં આવે છે ?

ઉં જે પદાર્થ સળગાવવો હોય તેને દીવાસળી વડે સળગાવવામાં આવે છે, વળી એક લાકડામાં ખીલતું લાકડું ખુબ ભાર દઈ ધસવામાં આવે તો દેવતા પડે છે; તેમજ ચક્રમક્રની પથરી મજબૂત સાથે અફાળવામાં આવે તો દેવતા પડે છે, પાછલી બે રીતો જુના વખતની છે.

પ્ર૦ દીવો કે દેવતા સળગતા રહેવા માટે શાની જરૂર છે ?

ઉં બે દીવા કરી એક ખુસ્તો મુકો અને ખીળને હાંડી નેવા કાચના વાસણમાં એવી રીતે મુકો કે પવન આવવા જવા પામે નહિ; થોડીવારે હાંડીમાં મૂકેલો દીવો હોલવાઈ જશે અને ખુસ્તો દીવો ખળ્યાં કરશે, કારણકે ખુસ્તો દીવાને હવા મળે છે, અને બધે વાસણમાંના દીવાને હવા મળતી નથી. આ ઉપરથી સમજાય છે કે દીવો કે દેવતા સળગતો રાખવા માટે પવનની જરૂર છે.

એજ કારણથી સજ્જતા અમારા બેધિપર નાંખી તેના ઉપર વાસણ દર્શાવે તો તે હોલવાઈ જાય છે.

પ્ર૦ બધી વસ્તુઓ એક સરખી રીતે બળતી હશે કે ભુદી રીતે ?

ઉ૦ મીથુનતી, દીવો વગેરે પદાર્થો બળે છે ત્યારે તેની જોત નીકળે છે અને તેનો પ્રકાશ આભુમાભુ દેવાઈને અજગળું પડે છે; પણ લાકડાં હાથાં વગેરે પદાર્થો બળે છે ત્યારે તેનો થોડો થોડો-વારે બડકો થાય છે ને હોલવાઈ જાય છે, તેની જોત નીકળતી નથી, અને એક સરખો પ્રકાશ નીકળતો નથી, કારણ કે તેની જોત સ્થિર રહેતી નથી; વળી મેલસા, પાતુ વગેરે પદાર્થો બળે છે ત્યારે તે લાલચોળ થાય છે, જરાએ જોત નીકળતી નથી, ફક્ત તે જગાએ જરા જરા ચળકાટ જણાય છે.

પ્ર૦ દેવતાનો શો ઉપયોગ છે ?

ઉ૦ દેવતા રાંધવાના કામમાં તથા પાણી ઉતું કરવાના અને ટાંકમાં તાપવાના કામમાં આવે છે, વળી એ વડે આગચાકી, આગચોટ, જીનના સંચા, પ્રેસ, હરેક જાતની મીઠો વગેરે વરાળથી ચાલનારા સંચા દેવતા વડે જ ચાલે છે, તેથી લાખો રૂપિયાની કમાણી થાય છે. વળી દેવતા વડેજ દીવા થાય છે ને તેથી રાત્રે અજન-વાળું મળે છે.

પાઠ ૩ જો. મીઠું.

પ્ર૦ મીઠાના ગુણ કયા કયા છે ?

ઉ૦ ૧ જરક, કેમકે તેને પાકડવાથી તુરત કટકા થઈ જાય છે. ૨

પાસાદાર, તેને બામીશું લો તેના નાના મોટા કકડા થઈ જાય છે, પણ તે એકજ પાટના જણાય છે. ૩ અર્થ પારદર્શક, જેની કાચમાંથી આરપાર વસ્તુઓ જોઈ શકાય છે તેવી સાદી મીઠામાં જોઈ શકાય નહિ ૪ ખાઈ, ચાખવાથી તેનો સ્વાદ ખારો લાગે છે.

પ્ર૦ મીઠું શી રીતે બનાવવામાં આવે છે ?

ઉ૦ સમુદ્ર કિનારે ફૂટ કે બે ફૂટના ઉંચા ખાડા ખોદે છે, તે દશ ખાર ફૂટ લાંબા પહોળા રાખે છે, તેમાં બસતી વખતે સમુદ્રનું પાણી ભરાય છે અથવા તેમાં માણસો પાણી ભરે છે; તે સૂરજના તાપથી સુકાય છે ત્યારે પાછળ ખાર પડ્યો રહે છે. તેમાં બીજી વખત પાણી ભરીને ફરીથી સુકાવા દે છે. એટલે જે ખાર પડ્યો રહે છે, તેને લઈ જઈ દગલાં કરે છે તે મીઠું.

પ્ર૦ એવું મીઠું ક્યાં બનાવે છે ?

ઉ૦ દરિયા કિનારે, ધાંજીયા પાસે કુડાના અગરમાં, પાટડી પાસે ખાસધોડામાં, જુજરાતમાં, ધરાસણમાં તથા ખંભાતમાં, વગેરે ઠેકાણે બનાવે છે.

પ્ર૦ મીઠું એકલા સમુદ્રના પાણીનું જ બનતું હશે ?

ઉ૦ ના. કોઈ કોઈ કુવાનાં પાણી સમુદ્રના પાણી કરતાં પણ વધારે ખારા હોય છે, તેના કુવાના પાણીનું પણ મીઠું બને છે, કેટલાક ખારા સરોવરનાં પાણીનું પણ બને છે.

પ્ર૦ એવું નામ મીઠું પાડવાનું શું કારણ ?

ઉ૦ તે ખાઈ છે, પણ ખોરાકમાં ભજવાથી ખોરાકને સ્વાદિષ્ટ બનાવે છે માટે તેનું નામ મીઠું પડ્યું. એને સખરસ પણ કહે છે.

૫૦ મીઠાનો શો ઉપયોગ છે ?

ઉ૦ સખળા જોરાકમાં મીઠું નાંખવાથી સ્વાદિષ્ટ થાય છે, અથાણું, માખણ વગેરે ધણા દિવસ રાખવા સારૂ તેમાં મીઠું નાંખવાથી ખગડતાં નથી. કેટલેક ઠેકાણે મુઠ્ઠાને રાખી મુકવાનો ચાલ છે, ત્યાં મુઠ્ઠાને ચીરીને તેના ચરીરમાં મીઠું બરે છે તેથી તે બંધાઈ નથી; મીઠું જોરાકમાં ખાવાથી હાડકાંમાં મજબુતી આવે છે તથા લોહી સુધારે છે, વળી ઠોરને પણ જોરાકમાં નાંખી ખવરાવવાથી તે ખાસ સારી રીતે ખાઈ શકે છે. જાજરામાં મીઠું નાંખવાથી તેમાંથી દુર્ગંધી આવતી નથી.

૫૦ મીઠું કયી કયી જાતનું થાય છે ?

ઉ૦ વરાગમુ, ચસીયું વગેરે ખારા પાણીમાંથી બનાવે છે. સિંધવ નામે મીઠાની એક જાત છે, તેને ખાણમાંથી ખોદી કાઢે છે. એવી ખાણો પંજાબમાં છે. યુરોપ અને અમેરીકાના લેખિ મીઠાને બદલે સિંધવજ વાપરે છે.

પાઠ ૪ થો. ગંધક.

૫૦ ગંધકમાં કયા કયા ગુણો છે ?

ઉ૦ ૧ તેના કકડા ઉપર હથોડીનો ધા મારીએ તો તેના ચુરચુરા થાય છે તેથી તે ખરડ છે. ૨ ગંધકના એક કકડાને પાણીની વાડડીમાં નાંખીએ તો મીઠાની પેઠે જોગળતો નથી, તેથી જોગળ નહિ એવો. ૩ ગંધકના કકડાને વાડડીમાં રાખી નીચે દીવો ધરીએ તો તેનો રસ થઈ જાય છે તેથી તે પીગળે એવો.

૩૭ ગંધકને પીગળાવવાને તેની નીચે તાપ કરીએ તો શો ફેરફાર થાય છે ?

ઉ૦ ગંધકને વાડકીમાં રાખી નીચે તાપ કરીએ તો તેનો રતાશ પડતો રંગ જણાય છે, તે રસને પાણીમાં નાખીએ તો તે બધાઈ જાય છે, તેમાંથી તેનો જેવો આકાર કરવો હોય તેવો થઈ શકે છે; તેને વધારે વખત પાણીમાં અથવા ખડાર રાખીએ તો તેને કતો તેવો ખાટ થઈ જાય છે.

વાડકી નીચે વધારે તાપ લગાડીએ તો તેનો રતાશ પડતો રસ થઈ જાય છે, જો તેથી પણ વધારે વખત તાપ ઉપર રાખીએ તો તેમાંથી લીલાશ પડતો ધુમાડો નીકળે છે, અને એથી પણ વધારે વાર તાપ ઉપર રાખીએ તો રાતો ધુમાડો નીકળી આવે બહાર થાય છે, તે બહારનો રંગ આસમાની રંગનો જણાય છે.

૩૮ દીવાસળીને છેડે ગંધક શા માટે ચોપડે છે ?

ઉ૦ ગંધકમાં ઝટ સળગવાનો ગુણ છે. તેથી જેટલા ભાગમાં ગંધક હોય તે ભાગ તુરત સળગવાથી બળતું ટકી રહી દીવાસળીના બીજા ભાગમાં બળતું ફેલાઈ જાય છે.

૩૯ ગંધકનો શો ઉપયોગ છે ?

ઉ૦ જે પત્થરની સપિમાં લોઢાની પાટી મુકી તે ઉપર ગંધકનો રસ રહે છે, તેથી તે પાટી પત્થરના ખાડામાં ગંધક સાથે ચોંટી જાય છે. દીવાસળી બનાવવામાં દીવાસળીના છેડા ઉપર ચોપડવામાં આવે છે. મલમ બનાવવામાં પણ વપરાય છે. ખસ વગેરે ચામડીનાં દર્દોની દવામાં વપરાય છે. ગંધકમાં રંગ હિડાડવાનો ગુણ

હોવાથી મંધકનો ધુમાડો કરી રંગીત દુધ ચૂકવું, ને તે ઉપર તપેલું ઉંધું વાળવું, તેથી તે ધુમાડો ફૂલને લાગવાથી દુધનો રંગ હીડી જશે. એવી રીતે કાગળ, હિન, રેશમ તથા બીજાં દરેક કપડાંનો રંગ હિડાડવાના કામમાં વપરાય છે.

પ્રાં મંધક ક્યાં નીપજતો હતો ?

ઉં એ ભોંપમાંથી નીકળે છે, ને ત્રાંખા સાથે મળેલો હોય છે. તેને બહાર કાઢી ઝોગાળી બુદો પાડવામાં આવે છે. તે ખાણમાંથી નીકળે છે માટે ખનિજ કહેવાય છે.

પ્રાં મંધક બળતી વખતે શા માટે સાવચેતી રાખવી જોઈએ ?

ઉં મંધકનો ધુમાડો ગળામાં પેસે તો ઉપરસ થઈને કંઠ બેસી જાય છે, માટે તેનો ધુમાડો શ્વાસમાં ન લેવાય તેમ કરવું.

પાઠ ૫ મો. પહેલદાર વસ્તુઓ.

પ્રાં પહેલદાર વસ્તુઓ કોને કહે છે ?

ઉં જે વસ્તુઓ ઉપર પહેલ એટલે પાસા પાડેલા હોય, ને તેને પજાડીને બાંધી નાંખીએ, તોપણ તેના જે નાના મોટા કંકડા થાય તે બધા સરખા ધાટના અને પ્રયમ તે વસ્તુનો જેવો આકાર હોય તેના આકારનો તે હોય તો તે પહેલદાર કહેવાય.

પ્રાં પહેલદાર વસ્તુઓ કયી કયી છે ?

ઉં સાકર, ફટકડી, મોરચુથુ, હીરો, મંધક, મીઠું, ગરદ, અડીકના ખચર તથા બીજાં કેટલાક પત્થર.

પ્ર૦ પહેલદાર વસ્તુ શી રીતે બનાવતા હશે ?

ઉ૦ સોના રૂપામાં અને કાચમાં માણસો શોભાને માટે પહેલ એટલે પાસા પડાવે છે, તે પહેલ મોની, લુહાર વગેરે કારીગરો દયોગ્યતા ધરીને પાડે છે, કેટલીક આગે એવી છે કે તેમાં કુદરતી એટલે એની મેળેજ પહેલ પડેલા હોય છે !

પ્ર૦ દરેક પહેલદાર વસ્તુમાં કેટલાં પાસાં હોય છે.

ઉ૦ તેનો કાંઈ ચોક્કસ નિયમ નથી; કેઈ વસ્તુમાં ચાર, કેઈ વસ્તુમાં છે, કેઈ વસ્તુમાં આઠ અને તેથી પણ વધારે હોય છે.

પ્ર૦ પહેલદાર વસ્તુ ક્યાં બનતી હશે ?

ઉ૦ કેટલીક પહેલદાર વસ્તુઓ જમીનમાંથી નીકળે છે, જેવી કે ધોળા હોરા, લાલ માણેક, લીલો નીલમ, અકીકના તથા ખીજ પથર, મંધક, રૂટકડી વગેરે, મીઠું, સાકર, બરફ, એવી વસ્તુ તથા કાચ અને ધાતુની વસ્તુઓ તો માણસ બનાવે છે.

પ્ર૦ કાચ શા માટે પહેલદાર વસ્તુ ન કહેવાય ?

ઉ૦ કાચના કકડાને પછાડીને બામીએ, તો તેના થણા કકડા થઈ જાય છે, તે કકડા એક સરખા ધાટના થતા નથી; પણ તે દરેક ભુલ આકારના હોય છે, માટે તે પહેલદાર ન કહેવાય.

પાક છડો. લોહું ને પોલાદ.

પ્ર૦ લોહામાં ક્યા ક્યા ગુણો છે

ઉ૦ બારે, નકર, અપારદર્શક, ઓપ એટલે ચળકાટ ચહે એવું, રથુકો થાય એવું, પીગળી શકે એવું, તાર થઈ શકે એવું, ચી-કણું વગેરે ગુણો છે.

મં ૦ લોહા ઉત્પત્તિ કહે.

ઉં ૦ લોહું' અણુમાંથી નીકળે છે માટે એને અનિજ કહે છે. ભોંયમાં તે પ્રથમ રાત્રી અને બારે પથ્થર માટી, પૂજ વગેરે સાથે મળેલા નીકળે છે તેને લોહાની કાચી ધાતુ કહે છે, તેને બહાર કાઢવા પછી તેમાંથી અતઃ અતત્તુ લોહું' બનાવે છે.

મં ૦ એ કાચા લોહાને શી રીતે ગુદા કરે છે ?

ઉં ૦ કાચી ધાતુને કઢીમાં તપાવે છે, તેથી તેનો રસ થઇ નીચે પડે છે. અને કાંકરા, પુજ વગેરે ઉપર રહે છે. નીચે પડેલો રસ કઠી ગમ ત્યારે તેને બરતરતું લોહું' કહે છે.

મં ૦ લોહું' કયી કયી અતત્તુ થાય છે ?

ઉં ૦ લોહાની ત્રણ અતતો છે, તે માણસો કાચી ધાતુમાંથી બનાવે છે.
૧ બરતર, ૨ ધડતર અને ૩ પોલાદ અથવા અજવેલ.

મં ૦ બરતર લોહાના કયા ગુણો છે અને તેનો કયો સામાન બને છે ?

ઉં ૦ બરતર લોહાનો કઠો પછાડીએ તો તે જાંગી ગમ છે તેથી તે બરક છે, ને બહુ ટીપી સમતું નથી, પણ જેવો ઘાટ કરવો હોય તેવા બીજામાં તેનો રસ કરી રેડે છે. તેની પાણીની તળી-એ, મોટા નળ, રવેલીના કોરા, ગળીઓ, દીવાલની ખીંટીઓ ફાનસોના ઘાંઘણા અને પાટલીઓના પાયા વગેરે થાય છે.

મં ૦ ધડતર લોહાના કયા ગુણો છે અને તેનો કયો સામાન બને છે.

ઉં ૦ બરત લોહાને ફરીથી તપાવીને લોહું' પાડે છે ત્યારે ધડતર લોહું' થાય છે. તે નરમ તથા ટીપી સમતુ એવું છે. તેનાં તાળાં, પા-વડા, મોઢાળી, સંકળ વગેરે થાય છે.

પ્ર૦ પોલાદના ક્યા ગુણ છે અને તેનો ક્યા સામાન બને છે ?

ઉ૦ ધાતુર લોહાને કાચા સારે ફરી તપાવી. ટાંચ પાણીમાં બેઠે છે ત્યારે પોલાદ થાય છે. પોલાદને જેમ વાળવું હોય તેમ વજે એવું અને પહોળું સખન છે. માટે તેમાંથી ધડીઆળની કમાન, ચપ્પુ, હરા, તરવાર, સુથારનાં લોહાં, રકુ, કાનસ વગેરે બને છે.

પ૦ લોહાની ખાણો ક્યા દેશોમાં છે ?

ઉ૦ દક્ષિણ હિંદુસ્તાન, ઈંગ્લેન્ડ, જર્મની, અમેરીકા વગેરે દેશોમાં છે. ગુજરાતમાં કપડવણજ પાસે લોહાની ખાણ છે પણ તેને કદતાં ખર્ચ વધી જઈ મોંધું પડે છે તેથી લોહું કદતા નથી.

પ્ર૦ લોહાની કિંમત શા ઉપરથી નક્કી થાય છે ?

ઉ૦ દરેક વસ્તુની કિંમત તેનો ખર્ચ અને જત ઉપરથી નક્કી થાય છે, તે પ્રમાણે લોહાનો ખર્ચ બધો છે, પણ તાંબુ, સોનું, રત્ન વગેરે ધાતુઓ કરતાં લોહું જડે છે તેથી તે સોંધું મળે છે. પરંતુ કેટલાક કારીગરો પણી મહેનત અને કારીગરી કરીને ચપ્પુ તરવાર વગેરે હથિયારો બનાવે છે, તે અમૂલ્ય ગણાય છે. કહેવત છે કે—“લોહાતું ને લોહાતું મૂલ નથી.”

પાઠ ૭ મો. ઝાડની ઇંદ્રિયો તથા તેમનાં કામ.

પ્ર૦ ઝાડની ઇન્દ્રિય કાને કહે છે ?

ઉ૦ ઝાડને નિભાવવાને તથા મોટું થવાને ઝાડના જે જે ભાગો કાંઈ પણ કામ કરે છે તેને ઇન્દ્રિય કહે છે.

પ્ર૦ આપણા શરીરમાં ક્યા ક્યા ઇન્દ્રિયો છે ને તે શું કામ કરે છે.

ઉં ૧ આંખ, એ જોવાનું કામ કરે છે, ૨ કાન, એ સાંભળવાનું કામ કરે છે. ૩ નાક, એ સુંપવાનું કામ કરે છે, ૪ જીભ, એ ચાખવાનું કામ કરે છે, ને ૫ ચામડી એ સ્પર્શનું એટલે અડકવાનું કામ કરે છે. ચામડીને સ્પર્શદ્રિય કહે છે.

પ્ર૦ જાડની ઇન્દ્રિયો કયી કયી છે ?

ઉં મૂળ, ઘડ, પાંદડાં અને ફૂલ. જાડની ડાળી ઇન્દ્રિય ગણાતી નથી, કેમકે જો તે ઇન્દ્રિય ગણાતી હોત તો એવી ડાળીઓ તમામ ઝાડ ઉપર હોત; પણ કેળ, નાળીએરી, તાડ વગેરે ઝાડ ઉપર ડાળીઓ નથી, માટે ડાળી એ યડનો ભાગ છે.

પ્ર૦ મૂળ શું કામ કરે છે ?

ઉં મૂળ જમીનમાં જઈ ચોંટી જાય છે, તેથી તે જાડનો પાયો જની પડવા દેતું નથી. વળી પોતાને જે જોરાક જોઈએ, તે પ્રવાહી વાટે લઈ આપ્યા ઝાડમાં મોકલે છે.

પ્ર૦ ઘડ શું કામ કરે છે ?

ઉં મૂળમાંથી આવેલો રસ ઘડમાં આવે, ત્યાંથી તે ઘડ જાડના બીજા ભાગમાં મોકલે છે, વળી તે જાડનાં ડાળાં, પાંદડાં વગેરેનો આધાર છે.

પ્ર૦ પાંદડાં શું કામ કરે છે ?

ઉં આપણે જેમ નાક વાટે શ્વાસ લઈએ છીએ તેમ જાડને જોઈતો વાયુ પાંદડાં મેળવી આવે છે. વળી મૂળમાંથી આવેલો જોરાક પ્રથમ પાંદડાં આવે છે; ત્યાં પાંદડાંએ લીધેલો વા તથા સૂર્યના પ્રકાશ વડે તે જોરાક સુધરીને તૈયાર થાય છે. ને પછી આપ્યા

ઝાડમાં ફરી વળે છે, આપણા શરીરમાંથી જેમ નકામે પદાર્થ પરસેવા વાટે બહાર નીકળી જાય છે તેમ તે રક્તમાંથીનો નકામે પદાર્થ પાંદડાં વાટે બહાર નીકળી જાય છે.

પ્ર૦ ફૂલ શું કામ કરે છે ?

ઉ૦ ફૂલમાં ધણી તાંતણા હોય છે, તેમાં એક પોલો તાંતણો હોય છે તે વાટે રજા ઉડી પડે છે ત્યારે તે ફૂલમાંથી ફળ ઉત્પન્ન થાય છે કે જે આગળ જતાં નવું ઝાડ ઉત્પન્ન કરવાનું કામ કરે છે.

પ્ર૦ ઝાડની ઈંદ્રિયોને અંકુરનું કામ કરવાનું હશે કે વનું ઓર્ધ્વ કરવું પડતું હશે ?

ઉ૦ આપણી ઈંદ્રિયોને તો એકાદ કામ કરવાનું હોય છે, પણ ઝાડની ઈંદ્રિયોને તો એક, જે ને વખતે ત્રણ કામ કરવા પડે છે. પાંદડાંને જરૂરનું ફેરવાવું ને રસોડાનું એમ ત્રણ કામ કરવા પડે છે.

પાઠ ૮ મો. ઝાડનો રસ.

પ્ર૦ કયાં ઝાડોમાંથી રસ નીકળે છે ?

ઉ૦ તાડ, ખલુરી, નાળીએરી, રબર, વડ, ચેર, ખરસારી, આ-કેડા, અંબો, કાદી, પીપળા, લીમડો, બાવળ, ભેરડી, બેરવંચેરે ધણી ઝાડોમાંથી રસ નીકળે છે.

પ્ર૦ જ્યાં ઝાડોનો રસ એક સરખો હશે કે ભુદી જાતનો ?

ઉ૦ ભુદી જાતનો હોય છે. ૧ કેટલાંક ઝાડોનો રસ ઘટ્ટ ઘટ્ટ જાય છે

ને તેના જેવા આકાર હોય અને જે વસ્તુઓ બનાવવી હોય તે બનાવી શકાય છે. ૨ કેટલાક કાકનો રસ બદ ચાય છે ખરો પણ તેના લુદા લુદા આકાર થઈ શકતા નથી, ૩ કેટલાક કાકનો રસ બીલકુલ બદ થઈ શકતો નથી.

પ્ર. બદ થઈ શકે એવા કાક ક્યાં છે ને તેનો શો ઉપયોગ છે ?

ઉ. રખરતું કાક એના થડમાં છેદ પાડવાથી એમાંથી પીળાશ પડતો રસ ઝરપે છે, છેદ આગળ વાસણો બાંધે છે તેમાં એ રસ ટપકે છે, તે રસને દુધ કહે છે, પછી તે રસને તડકે સુકવે છે, એટલે તે કઠણ અને બદ ચાય છે તે રખર. એના દડા અને દાંતીઓ થાય છે, વળી લખેલા કાષા કાઢવાના કામમાં આવે છે, વળી સડક ઉપર ચલાવવાની ગાડીઓનાં પૈડાંએ રખરના પાટા ચઢાવવામાં આવે છે. રખરમાં વળી એક બીજો ગુણ છે, તેમાંથી પાણી આરુપાર બહાર શકતું નથી. તેથી વરસાદમાં પહેરવાના કમલા, તંબુ, બેડા, વગેરે ઘણી જાતે રખરની બનાવે છે.

પ્ર. જેનો રસ બદ થઈને તેના બીજા આકાર બનતા નથી તેવાં કાક અને તેનો શો ઉપયોગ છે ?

ઉ. બાવળ, લીમડો, મોડી, બોરડી, ખેર, અંબી, રમેરે કાકનો રસ થડના છેદમાં ઝરપીને ડરે છે, તે શુંદર છે. તે કામળો ચોટાડવાના, કાઠી બનાવવાના, લુગડાંની ખેજ બનાવવાના કામમાં આવે છે. તેમાં બાવળ અને ખેરનો શુંદર શરીરને મજબુત કરે છે, તેથી તેના લાડુ અને પાક બનાવીને બાળકોને છીએ.

પ્ર. જે રસ બદ થતો નથી એવા કાક ક્યાં છે ને તેના રસનો શો ઉપયોગ થાય છે.

ઉં તાડ ખલુસી, નાળીએરી, આ આડોનાં પાંદાંના થડ આગળ
 ઉઠ પાડી નીચે વાસણુ લટકતું બાંધવામાં આવે છે, તેથી તેમાં
 થી રસ ડરપીને તે વાસણુ ભરાય છે. એ રસને તાડી કે નીરો
 કહે છે. તે રસ પીવાથી ફેફસ યડે છે, ને શુષ્કમાં ઠડો છે. તેથી
 બીલ, કોળી વગેરે જંગલી લોખંડે તેને પીએ છે, એ સિવાય
 ચોર, ખરસાણી, આકડો વડ વગેરે ઝાડોમાંથી રસ (ફુલ) ડરપે
 છે તે એસડના કામમાં આવે છે.

પ્ર. સાશુએખા એ શું પદાર્થ હતો ?

ઉં સાશુએખા એ ઝાડનો રસ નથી, પણ થડની મહિનો ભાગ છે.
 આપણા દેશના કુમરોમાં એ ઝાડો ઉગે છે, એ પુરેપુરાં મોઠાં
 થાય છે, ત્યારે તેને કાપે છે. ઉપલી હાલ કાઢી લઈ માંદેલો
 ભાગ ખાંડી ભુકા કરે છે, ને પાણીમાં નાંખી ખૂન દલાવે છે,
 પછી તેને થોડી વાર ઠરવા દે છે, એટલે ભુકા ભારે ઢોવાથી
 તળીએ બેસે છે, ને રસા વગેરે કચરો ઉપર તરી આવે છે,
 ત્યાર પછી કચરાવાળું પાણી નીતારી લઈ અંદરના ભુકાને
 સુકવીને ખાંડે છે. સુકો ભુકો વચવામાં આવે છે, વળી કોઈ તો
 એ ભુકાને પાણીમાં ડહોળી ગળણીએ મળે છે, એટલે તેના
 દાણા બંધાય છે, તે સકાય છે ત્યારે સાશુએખા કહેવાય છે.

પ્ર. સાશુએખાનો શો ઉપયોગ છે ?

ઉં સાશુએખા ખાવામાં હલકા છે, તેથી માંદા માણસને તેની ખીર
 કરી ખવડાવે છે, વળી અપવાસને દહાડે પણ તેની ખીર કરી
 કરી ફરાળમાં ખાય છે.

પાઠ ૯ મો, ધર્મ તથા ધર્મનો લોટ.

પ્ર. ધર્મનું વાવેતર ક્યારે અને કી રીતે કરવામાં આવે છે ?

ઉ. કાળી જમીનમાં ધર્મ પાકે છે, તે જમીનમાં પુષ્કળ વરસાદનું પાણી ઉતરેલું હોવું જોઈએ. જ્યારે પાણી સુકાઈ જાય અને જમીન ખેડવા જેવી થાય, ત્યારે જમીનને રાંધીને રાંધી પાકે છે, ને આસો મહીનામાં વાવણીઓ જોડો ધર્મ વાવે છે.

પ્ર. ધર્મના છાંડનું વર્ણન કરો.

ઉ. ધર્મનો છાંડ આશરે દોઢેક હાથ ઉંચો થાય છે, તેનો છાંડનો સરીઓ માંદેથી પોલો હોય છે, તેનાં પાંદડાં લાંબાં ને સાંકડાં થાય છે. તે નીચલાય છે ત્યારે ઉપર ઉખી આવે છે તેમાં ધર્મનાં દાણા થાય છે. ઉખી ઉપર સોપા જેવો ભાગ નીચળે છે, તેને મુંખળાં કહે છે.

પ્ર. ધર્મ કયી કયી જાતના થાય છે ?

ઉ. ધર્મ પાંચ જાતના થાય છે. (૧) દાઉદખાની, તે ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં થાય છે, (૨) હાંસોટી, તે સુરત અને બરચ જિલ્લામાં થાય છે. આ બન્ને જાતના ધર્મ ચળકતા, પીળાશ પડતા, પોચા અને બરાઉ હોય છે, (૩) વાજીઆ જે કળાશ પડતા, રાતા અને ત્રીજા હોય, (૪) મધ, તે કાઠીઆવાડમાં થાય છે, તે રાતા પુરા પાકેલા નહિ અને સખત હોય છે, (૫) પોટો તેને આપણા લોક મહીઆ કહે છે. તેનો દાણો ટુંકો હોય છે.

પ્ર. ધર્મનો લોટ કયી કયી રીતે થાય છે ?

ઉ. ધર્મમાંથી કાંકરા વગેરે કાઢી દુરસ્ત કરી ઘંટીમાં દળે છે એટલે તેનો લોટ થાય છે. લોટને ચાળણી વડે ચાળવાથી લોટ નીચે

પડી જાય છે અને ઉપર યુધ્ધ રહે છે. યુધ્ધમાંથી યુધ્ધી મટે છે વળી ધડને બીના કરી દળે અને લોટને કીણી ચાળણીથી ચાળે, તે તેમાંથી જે લોટ નીકળે તેને મેંદે જે પરસુદી કહે છે. ચાળણીમાં જે ચાળણુ રહે તેમાંથી લુચું તથા રવેા જુદા પાડે છે. વળી ધડને પાણીમાં પલાળી મુક્યા હોય, તે ખુબ પલાળ્યા પછી ચોળાને ફેતરાં કાઢી નાંખીએ અને ફરવા દઈ ઉપરું નીતરું પાણી કાઢી નાંખતાં બાકી જે રહે તેને ધડને સત્વ કહે છે.

પ્ર૦ ધડનો લોટ શા કામમાં આવે છે ?

ઉ૦ સાધારણ લોટમાં ભેળવતું પાણી નાંખી પલાળીને ફેગવે છે; તેના રોટલા, રોટલી, પુરીઓ, ખાખરા વગેરે બનાવીને તેમાં લી ચોળ લખને ખાય છે. વળી તેના લાડુ, કંસાર વગેરે કરે છે. રવાનો શીરા સારો થાય છે, વળી લોટની ખેજ બનાવી કામળા ચોંટાડે છે. વળી તેની પોટીસ કરી ચુમડાં પકવીને ફાડે છે. યુધ્ધીને બારી તેમાં ખાંડ, લી મેળવીને ખાય છે. પરસુદી અને ધડના સત્વમાં લી, ખાંડ, બદામ, પીસ્તા, ચારોળી વગેરે નાંખી ખાવાથી શરીરમાં મજબુતી અને ઠંડક આવે છે.

પ્ર૦ ધડમાં કયો પદાર્થ માલમ પડે છે ?

ઉ૦ ધડનો ઘણો ચાખવાથી તેમાં ગળપણુ હોય એમ જણાય છે. કેમકે તે ગળ્યો હોય છે તેથી તેમાં ખાંડનો ભાગ છે. જ્યારે મેંદાને પલાળી દાંડી રાખીએ ત્યારે તેમાં ખાંડને લીધે આશા ચઢીને ખટાશ આવે છે. તે આશાથી જલેબી વગેરે ધણું ચીતે બને છે. ધડે શરીરમાં બળ આપી માણસને મજબુત બનાવે છે.

પાઠ ૧૦ મો. પાંદડાંના ધાટ.

૫૦ વડનાં પાંદડાંના ધાટ કેવો હોય છે ?

ઉ૦ વડનું પાંદડું આઠ દસ અંગિજ લાંબુ અને ૭ સાત અંગિજ પહોળું હોય છે તે ટોચે અણી પડતું જણાય છે પણ તેનો ધાટ લગભગ લંબગોળ હોય છે.

૫૦ પીપળાના પાંદડાંના ધાટ કેવો હોય છે ?

ઉ૦ એનો આકાર મંજીરાના પાના માંદેલી લાચ મદામના જેવો છે કેમકે તેનો નીચલા ભાગમાં ખાંચ છે ને ઉપર લાંબી અણી નીકળેલી હોય છે.

૫૦ લીમડાના પાંદડાંના ધાટ કેવો હોય છે ?

ઉ૦ તેનું પાંદડું ત્રણ ચાર અંગિજ લાંબુ હોય છે ને એકાદ અંગિજ પહોળું હોય છે તેથી તેને મન્ને ધાર ઉપર કરવતી જેવા દાંતા હોય છે.

૫૦ ધાસના પાંદડાંના આકાર કેવો હોય છે ?

ઉ૦ એનો આકાર તરવાર જેવો હોય છે, કેમકે તે લાંબું પહોળું હોય છે ને પહોળું થોડું હોય છે; શેરડી, ગર, ગાળરી, મકાઈ, વાંસ વગેરેનાં પાંદડાંના આકાર તેવો હોય છે.

૫૦ કેળનાં પાંદડાંના આકાર કેવો હોય છે ?

ઉ૦ કેળનું પાંદડું પહોળું મોટું હોય છે; તે લગભગ ત્રણ ચાર દાંચ લાંબું અને વેંત દોઢવેંત પહોળું હોય છે, તેની વચમાં થડ તરફ ભાડી ને છેદા તરફ અણી જેવી લાંબી રમ હોય છે.

૫૦ કેળનું પાંદડું મોટું શા માટે હોય છે ?

હિં એ કાઢને ધણું પાણી પીવું જોઈએ, તે પોતાના પાંદડાં વાટે ધણું પાણી બહાર કાઢી નાંખે છે. ધણું પાણી બહાર કાઢવા માટે પાંદડાં મોટાં જોઈએ માટે જળ, કમળ, અળવી વગેરેનાં પાંદડાં ધણાં મોટાં હોય છે.

પ્ર. કમળના પાંદડાંના આકાર કેવો હોય છે ?

હિં કમળનું પાંદડું લગભગ ગોળ હોય છે. અને તે પત્રાળા જેવડું મોટું હોય છે. કેટલીક જગ્યાએ તેને પત્રાળાના કામમાં વાપરે છે.

પ્ર. કુંવારના પાંદડાંનો આકાર કેવો હોય છે ?

હિં કુંવારનું પાંદડું ધણું જડું હોય છે ને છેડે જતાં અણીવાળું હોય છે જડું હોવાનું કારણ એટલુંજ કે કુંવાર સુડી જમીનમાં ઉગે છે, તથા જ્યારે તેને પાણી જોઈએ ત્યારે પાંદડાંના જાડા ભાગમાંથી લે છે.

પ્ર. કપાસના પાંદડાંનો આકાર કેવો હોય છે ?

હિં કપાસના પાંદડાંમાં દાંધનાં અંગિળાંની પેઠે પાંચ ભાગ જણાય છે, એ પાંચે ભાગ નીચે જોડાઈ જઈ એક પાંદડું થયેલું જણાય છે.

પ્ર. અંબલીના પાંદડાંનો આકાર કેવો હોય છે ?

હિં અંબલીના પાંદડાંમાં એવા છુટા ભાગો એક તરફ ફટેલા જોવામાં આવે છે, તે ભાગો જડી નસમાં જોડાઈ ગયેલા છે તે નસ જ્યાંથી પુટે તે પાંદડું કહેવાય છે, પેલા છુટા છુટા ભાગો પાંદડાં કહેવાતાં નથી.

પ્ર. આ સિવાય પાંદડાં વિશે બીજું કંઈ જણવા જેવું છે ?

ઉં પાંદડાં પશુ જાતનાં હોય છે. તેઓના ધાટમાં પણ ફેર હોય છે; કાંઈ ગોળ હોય છે, કાંઈ લંબગોળ હોય છે, કાંઈ તરવાર જેવાં હોય છે, કાંઈ જાડાં, કાંઈ પાતળાં ને કાંઈ કરકરાં હોય છે, ધણુકરીને મોટા ઝાડનાં પાંદડાં નાનાં હોય છે, પાંદડાંને સુ-રેજનું અજવાળું જેમ ઓછું વતું લાગે, તેમ તેના ધાટમાં ફેર પડતો જાય છે.

પ્ર૦ કાગળમાંથી પાંદડાં શી રીતે કાઢી કઢાય ?

ઉં જે પાંદડાંના આકાર કાઢવો હોય, તેના ઉપર લીમો, પીગા, રાતો વગેરે કાગળ સુકી અસલ પાન પ્રમાણે કાતરથી કાપવો, એટલે તે કાગળમાંથી પાંદડાં જેવો આકાર બનશે.

પ્ર૦ પાંદડાં શા કામમાં આવતા હશે ?

ઉં લીમડો, કરીઆતુ, વગેરેનાં પાંદડાં ઝોસડના કામમાં આવે છે, નાગરવેલનાં પાન કાંઈ સુનો નાંખી ખાવાના કામમાં આવે છે, ને અળવી, અજમો, વગેરેનાં પાંદડાં બજારમાં કરવાના કામમાં આવે છે, વડ, ખાખસ અને મકુડાનાં પાન પડીઆ, પત્રાળાં કરવાના કામમાં આવે છે.

પાઠ ૧૧ મો. જીવજંતુ.

પ્ર૦ જીવ અને જંતુ કયી કયી જાતમાં ભૂલ્યાં પડે છે ?

ઉં એ બંને એકજ વર્ગનાં પ્રાણી છે. પણ જંતુઓને પાંખો હોય છે, તેમ જીવને પાંખો હોતી નથી. કોઈ જંતુને બે અને કોઈને ચાર ચાર પાંખો હોય છે, કેટલાંક જંતુને સુંઠ હોય છે, ને જીવને

સુંદ હોતી નથી. કેટલાક જંતુઓને પણ સુંદ હોતી નથી. જંતુને મૂછ હોય છે તેમ છવને હોતી નથી.

પ્ર૦ છવ અને જંતુ કયી જાગતમાં મળતા છે ?

ઉ૦ છવજંતુને માથું છાતી ને જઠર એવા ત્રણ ભાગ હોય છે. વળી છવજંતુને ચાર અવસ્થા ભોગવવી પડે છે.

પ્ર૦ છવજંતુને કયી ચાર અવસ્થા ભોગવવા પડે છે ?

ઉ૦ તેમનો જન્મ થાય છે ત્યારે તેમનાં ઇર્ષા હોય છે એ પહેલી; ઇર્ષા સેવાય છે ને દુટે છે ત્યારે તેમાંથી ઇયળ નીકળે છે તે બીજી; તે ઇયળ પાકને ધણું તુકસાન કરે છે. એ ઇયળ પોતાના મોમાંથી તાર કાઢી પોતાની આસપાસ વીંટાળી કોશેટો બનાવે છે ને ત્રીજી અવસ્થા; પછી કોશેટો બાંધી માંદેથી પતંગી-ઓ અને કાઠી થઇને બહાર નીકળે છે તે ચોથી અવસ્થા.

પ્ર૦ છવ અને જંતુમાં કયાં પ્રાણી ગણાય છે ?

ઉ૦ છવમાં કાઠી, મઝાડા વીએરે, જંતુમાં પતંગીમાં, દુર્લ વએરે.

પ્ર૦ કાઠીમાં પાંખ કેને આવે છે ?

ઉ૦ નર અને માદાને.

પ્ર૦ કાઠીઓ વિષે શું જાણવા જેવું છે ?

ઉ૦ તેમના ઉપર ઇર્ષા દુઃખો કરે તો બધી કાઠીઓ તેની સામે થઇ લડે છે. તેમનામાં નર અને માદા કામ કરતાં નથી, તેઓ પોતાનાં ઇર્ષાની પણ સંભાળ લેતાં નથી; તે બધું કામ કાઠીઓ-નેજ કરવું પડે છે. માણસોની પેઠે તેઓ કુટુંબ બાંધી રહે છે, ને એક બીજાને મદદ કરે છે. આજો દિવસ તે કામ કર્યા કરે

છે. તેમનામાં સંપ મલ્લો હોય છે. તેઓ વંસ જેવા મોટા જીવને
પણ મસડીને લાઇ જાય છે

પાઠ ૧૨ મો. સમડી અને ગીધ.

પ્ર૦ સમડી અને ગીધમાં શું તફાવત છે ?

ઉ૦ ખતે એકજ વર્ગનાં પક્ષી છે, સમડી નાની હોય છે અને
ગીધ મોટું હોય છે. ખતેની ચાંચ અણીદાર હોય છે, પણ ગીધ-
ની સીધી ને સમડીની જરા વળેલી હોય છે. ગીધને માથે અ-
થવા ગરદને પીંજા હોય છે, સમડીને તે નથી હોતાં. ખતેની
નજર ધણી ક્ષીણી છે, ગમે તેટલે દુર પડેલા પદાર્થ તે જોઇ
શકે છે. તેમના નહોર અણીદાર હોય છે. સમડીને નાની અને
ગીધને મોટી મોટી પાંખો છે. સમડી કરતાં ગીધનું શરીર ધણું
બારે છે. સમડી આઠાશમાં ધણે ઉંચે સુધી ઉડે છે ને ધણું
વખત ત્યાં ફરતી રહી શકે છે. ગીધનું શરીર બારે હોવાથી તે
આઠાશમાં ધણે ઉંચે જઈ શકતી નથી તેમ વધારે વખત ઉડી
શકતી પણ નથી.

પ્ર૦ સમડી શું શું કામ કરી શકે છે ?

ઉ૦. તેની નજર ધણે લાંબે સુધી પહોંચે છે, તેથી મોંઘ પર પડેલી
વસ્તુ તે આઠાશમાં ધણે ઉંચે ઉડતી હોય ત્યાંથી જોઇ શકે છે,
તેથી જેમ આઠાશમાં બાણ ફેંકે એવી રીતે ખુબ ઝપટમાં
સીધી ને સીધી મોંઘ પર આવી ઝડપ મારી પદાર્થને લઇ ચાલી
જાય છે. તે મોટા સાપને પણ ઉંચડાને લઇ જઈ ખાઇ જાય છે.

પ્ર૦ સમડી ક્યાં રહેતી હશે ?

ઉં. જાડ પર માળામાં. એનો માળો કરાડી. લાકડાં તથા નાની નાની કાળાએનાં કકડાનો બાધિસો હોય છે.

પ્ર. ગીધ શું શું કામ કરે છે ?

ઉં. જનાવરો મરેલાં પડ્યાં હોય તે કહોવા માટે ત્યારે તેની દુર્ગંધથી ગમે ત્યાં હોય તો પશુ તે આવે છે ને તે જાનવરનું માંસ ફાલી ખાય છે, તેઓ માંસના મોટા મોટા કકડાએને પણ ગમે છે. તે ખરાબ અને કોદેલું માંસ ખાય છે, તે જોઈ આપણને કમકમાટ ઉપજે છે. તેઓ ધણી બાઉધરાં છે.

પ્ર. ગીધ માણસ ઉપર શો ઉપકાર કરે છે ?

ઉં. મરેલાં પ્રાણીને તેઓ ખાઈ જાય છે, તેથી દુર્ગંધીનો નાશ થાય છે, અને હવા બચાડતી નથી.

પાઠ ૧૩ મો. ખીસકોલી ને સસલું.

પ્ર. ખીસકોલીના શરીરની રચના કેવી હોય છે ?

ઉં. તેને ચાર પગ છે, પંખે ઝીણા નહોતર છે. આગલા પગ કરતાં પાછલાં પગ લાંબા છે, તેથી તે થેકડા મારી શકે છે; પીઠ ઉપરનો રંગ ધોળો ને માથે કાળો પટ્ટો ને કાળો છાંટ છે. તેને એક પુંછડી છે, તેમાં કાબરચીતરા અને ઘણા વાળ છે, તેની ચીતારા લોહી ચીતરવાની પીંછી બનાવે છે. હોડે છે ત્યારે અથવા ભોક્તી હોય ત્યારે પુંછડી શરીર ઉપર કમાનની પેઠે વાળે છે. એ ઉભા કાન છે તે વડે તે સાંભળી શકે છે. આંખા ઘણી ચોક્કર છે.

પ્ર. ખીસકોલી શું ખાતી હશે ?

ઉં દાણા તથા ગરબવાળાં ફળ, ને કુમળી ડીસીઓ ખાઈ શકે છે. તે માંસ ખાઈ શકતી બિંધી, કેમકે તેને બિલાડીના જેવા અણી-ઘર હોત નથી.

પ્ર. દુસ્મનથી બચવાના એની પાસે શાં સાધન છે ?

ઉં તેના કાન તથા આંખ બહુ મોઢર છે, તેથી ધણે છેટેથી દુસ્મન-ને જોઈ શકે છે. વળી કાંઈ એવો અવાજ થાય છે કે તેમાં એને તુકસાન થાય એવું હોય તો તે છેટેથી પણ સાંભળી ધણી ઝડપથી જતી રહે છે. તેની ચાલવાની ગતિ પણ ધણી ઉતાવળી છે. વળી જાડની પોલાણમાં કે જાપરાની છતમાં બચ્યાં મૂકે છે,

પ્ર. સસલાના શરીરની રચના કેવી હોય છે.

ઉં સસણું વગડામાં જોવામાં આવે છે. તેના ચાર પગમાં આગલા બે પગ કરતાં પાછલા બે પગ ધણા મોટા છે, તેથી તે ઝડપથી દોડી શકે છે. વળી તેના શરીરના પ્રમાણમાં કાન મોટા હોવાય ધણે છેટેનો જરાતરા થયેલા અવાજ સમજી જાય છે. એની પુંછડી ધણી ટુંપી છે. તેના મોઢા ઉપર મૂછ જેવા વાળ છે, તે વતી તેને અંધારામાં પણ રસ્તો જડે છે. શરીરનો રંગ રાખેડી જેવો હોય છે. કેટલાકનો રંગ બદામી પણ હોય છે.

પ્ર. સસલાનો ખોરાક શું હશે ?

ઉં તે કુમળી ડીસીઓ તથા નાના કુમળા ઊંડ ને દાણા ખાય છે. ખેતરમાં ઉભાં અનાજ પણ બહુ ખાય છે; એને ઉગતી શેરડી બહુ ભાવે છે.

પ્ર. સસલાના યુષ્ક કેવા છે ?

ઉં તે બહુ બીકણુ છે. તેથી માણસોનો સાદ સાંભળે અથવા તેની

પણે માણસ નીકળ્યો હોય તો જતું રહે છે. ખેતરના પાકને
જલ્લુ તુકસાન નકરે છે. તે કકડે કકડે દોડતું જલ્લાય છે, ને પા-
છલા બે પગ માંડીને બેસે છે, તે નાનાં કાકની ઓથમાં અથવા
ખેતરમાં કે કોઈ ખાડામાં પડ્યું રહે છે. સમગ્ર, ખીસકોડી ને
ઉંદર એ ત્રણે પ્રાણી કાતરી ખાનારાં જનાવર ગણાય છે.

પાઠ ૧૪ મો. કુતરો.

પ્ર૦ કુતરાના શરીરના કયા કયા ભાગો છે ?

ઉ૦ ચાર પગ, લાંબું અણીવાળું મોઢું, પુંઝડી ને બે કાન છે.

પ્ર૦ કુતરાની પુંઝડી વિષે શું જાણે છે ?

ઉ૦ સધળા કુતરાની પુંઝડી વાંકી હોય છે, તે રાજી હોય ત્યારે
હલાવે છે ને ખીંચે ત્યારે પાછલા બે પગ વચ્ચે બાંધી દે છે.
પુંઝડીને ગમે તેટલા ઉપાયો કરી સીધી કરીએ તો પણ વાંકી
જ રહે છે.

પ્ર૦ કુતરાના પગનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ પગ ચાર છે તે લાંબા છે તથા તેની જાતી પડોળી છે, માટે
તે જલ્લુ દોડી શકે છે, દોડતી વખતે નહોર જમીન નેડે ધસાવાથી
અરાજ થાય છે. તેને આગળે પગે પાંચ પાંચ ને પાછળે પગે
ચાર ચાર નહોર છે. તે નહોર વતી જનાવર પકડી શકે છે.

પ્ર૦ કુતરાના મોઢાનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ મોઢું લાંબું છે, તેના ઉપર બે નસકોરાં છે, તે વડે તે વાસ
પારખી શકે છે ને મોંમાં બે નીચે મોટા અણીવાળા દાંત છે
તેને રાક્ષી કહે છે. બીજા દાંત અણીવાળા છે પણ દાઢા નથી

તેથી ખોરાક ચવાતો નથી. પણ કકડા કરી ચળી જાય છે. વળી એમાં છલ છે તે સુંવાળી ને ચગકતી છે; કુતરા જ્યારે એઠા એઠા હાકિતો હોય ત્યારે એનો છલ બહાર રાખે છે; તે છલ ઉપરથી પરસેવો નીચે ટપકે છે, પણ આપણી પેઠે ચામડી ઉપર પરસેવો છુટતો નથી.

પ્ર૦ કુતરાના કાનનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ તેને બે કાન છે તે અણીવાળા છે, ને તેમાં મચ્છર વગેરે પેશી ન શકે તેની તે બહુ સંભાળ રાખે છે.

પ્ર૦ કુતરા ખોરાકમાં શું ખાતો હશે ?

ઉ૦ કુતરા રંધિલું ધાન્ય તથા માંસ ખાય છે, માંસ ખાનારા કુતરા બહો જાણે વગડામાંજ પડવા રહે છે. વળી તેમને જાસ, દુધ વગેરે પણ ખાવે છે.

પ્ર૦ કુતરાની ઉત્પત્તિ કી રીતે થાય છે ?

ઉ૦ કુતરામાં નર અને માદા એવી બે જાત છે.

માદાને કુતરી કહે છે. તે વીળાય ત્યારે પાંચ છ બચ્ચાં જન્મતરે છે, તેને કુરકુરીઆં કહે છે. જન્મે ત્યારે તેનો આંખો ખીડા-એડી હોય છે, તે પાંચ સાત દહાડા પછી ઉઘડે છે; તે વખતે કુતરીને બહુ ખોરાક જોઈએ છીએ. કાંઈ કુતરી તો વખતે તેનાં બચ્ચાં ખારી નાંખે છે, પણ બીજાં કુતરાં કે માણસને ત્યાં આવવા દેવી નથી.

પ્ર૦ કુતરામાં કેવા ચુણુ હોય છે ?

ઉ૦ તે શીખતીએ તે શીખે એવા અને માયાવાળા હોય છે. તથા

જેનાં ધરનો રાહલો ખાધો હોય, તેનો ગ્રુણ જવા દેતા નથી, એક શરીરું કુર્કૂ બીજી શરીરમાં જાય તો એક બીજા ઉપર અદેખાઈ કરે છે. રાત્રે તે નિમકકલાય ચાકર જેવું કામ કરે છે; અને કોઈ અભવપો માણસ આવે તો શરીરનાં માણસોને જાગે ને રડો પાડે છે. કોઈ વખતે તે ફાંસે છે ત્યારે બહુ ભયંકર જણાય છે.

પાઠ ૧૪ મો. કુતરાની જાતનાં પ્રાણી.

પ્ર૦ કુતરાની જાતનાં પ્રાણી ક્યાં છે ?

દુ૦ વર એટલે નદાર. શિયાળ અને લોકડી.

પ્ર૦ વરનાં શરીરનો દેખાવ કેવો છે ?

ઉ૦ પગ, મોઢું તથા શરીરનો ખણો ભાગ કુતરાને મળતો આવે છે, તેના કાન અણીચાળાં અને સીંચા રહે છે, ડોકે બરજટ વાળ હોય છે, તેથી ગરદન જાડી જણાય છે, તેની પુંછડી સીધી છે.

પ્ર૦ વરનું રહેઠાણ ક્યાં હશે ?

ઉ૦ એ પ્રાણી સિંકારી છે તેથી ચક્રુંખરૂં વગડામાંજ રહે છે. તે પહાડ અને કુતરામાં થેડાંના ટોળાની પછાડે ફરતું ફરે છે.

પ્ર૦ વરમાં ક્યા ગુણ છે ?

ઉ૦ તે જરા બીકણુ છે પણ દેખાવમાં ગજવાન અને નિકાળ જણાય છે. જ્યારે ખુબ જુખ લાગી હોય ત્યારે બહુ હિંમત રાખી માણસ ઉપર કુમલો કરે છે. તેને લોહો બહુ આવે છે, સિંકારે નીકળે ત્યારે તેની નાની નાની ડુકડીઓ ચંપ નીકળે છે.

પ્ર૦ શિયાળના શરીરનો દેખાવ કેવો છે ?

૬૦ તેના શરીરનો પછો ખાત કુતરાને મળતો આવે છે. તેનો રંગ મખરચીત્રી, બદામી અને કાળા રંગનો હોય છે, કાચું વધારે અણીયાળું છે, પુંછડીએ વાળનો નથી છે, આંખો નાની, જોળ અને સુરાસ પડતી છે, પછુ છેડે ઉછું હોય તો તે કુતરા જેવું નથીય છે.

૫૦ સિઆળના ગુણ કહો.

૬૦ તે સમીસાંજમાં ગામની નજીકમાં આવી રાડો પાડે છે. તે રાત્રે ટોળાં થઇને સિકારે જાય છે; કોઈ વખતે લામ ફાવે તો ગામમાંથી ઘેટાં કે બકરાનાં બચ્ચાં અથવા કુકડાં લઇ જાય છે, તે બહુ પકડું ને હુચ્ચું છે. તે સિંહ ને વાઘની પાછળ બહુ જાય છે, કેમકે તેમણે ખાઇને પડ્યો મુકેલો સિકાર તેમને ખાવા મળે છે.

૫૦ લોહીડીના શરીરનો ઘાટ કેવો છે ?

૬૦ એનો ઘાટ કુતરાને મળતો છે, તેના જન વરના જેવા અણીદાર છે, પગ ટુંકા છે, આંખમાં બિલાડીના જેવી ફાડ છે, માથું જરા જોળ છે ને પુંછડીએ વાળનો ગુચ્છો છે.

૫૦ લોહીડીમાં કયા ગુણ છે ?

૬૦ એ રાત્રે એકલું સિકારે નીકળે છે, ને મરધા; સમઘાં, ઉંદર વગેરેને ખાય છે, તે સિઆળના જેવું હુચ્ચું છે; તેને શેરડી બહુ ભાવે છે, માટે વાઢમાં બહુ નુકસાન કરે છે. વળી તેમને દ્રાક્ષના ફળ બહુ ભાવે છે, તેથી તે દ્રાક્ષના માંડવામાં ચાલીને જાય છે. ને બહુ નુકસાન કરે છે.

પાઠ ૧૬ મો. બિલાડી.

- પ્ર. બિલાડીની જાતનાં પ્રાણી કયાં છે ?
- ઉ. સિંહ, વાઘ અને દીપડો. ક્રમકે તેમના શરીરનો ઘાટ બિલાડીને મળતો છે, તથા તે જવાને નહોતર છે, ને તે હિંસક એટલે શિકારને પકડીને મારી ખાનારાં છે.
- પ્ર. બિલાડીના શરીરનો રંગ કેવો છે ?
- ઉ. તેનો રંગ કાળો જુરાસ પડતો છે, ને તેમાં કાળાં કાળાં ટપકાં છે, તેથી ને કાળચીત્રી કહેવાય છે. તેની રવાંટી ઝીણી ને મુંવાળી છે.
- પ્ર. બિલાડીના મોઢાનું વર્ણન કરો.
- ઉ. મોઢા ઉપર માથુસની મુઝના જેવા વાળછે, તે વાળથી સ્પર્શ-દ્રિયનું જ્ઞાન થાય છે, એટલે આપણી ચામડીથી જેવું જ્ઞાન થાય છે, તેવું જ્ઞાન તેની મુઝના વાળથી તેને થાય છે. જેમ આધ્યા માથુસને લાકડી ઉપયોગી છે તેવાજ ઉપયોગનું કામ એ વાળ કરે છે. તેના મોઢાની અંદર દાંત છે, તેમાં બે ઉપર ને બે નીચે એમ ચાર મોટી અણીવાળી રાક્ષીઓ છે. ને રાક્ષીની વચ્ચે ઉપર ને હેઠળ ઝીણા ઝીણા દાંત છે, તે રાક્ષી વડે પક્ષાઓ પકડીને ચીરે છે. વળી મોંમાં જીભ છે તે કાંટા કાંટા જેવી કરકરી છે, તે વડે તે ખોરાક ઊલો ઊલોને ખાય છે.
- પ્ર. બિલાડીના પગનું વર્ણન કરો.
- ઉ. પગ ચાર છે, તે નહોરવાળા છે; આગલે પગે પાંચ પાંચ ને પાછલા પગે ચાર ચાર નહોર છે, તે નહોર તેની મરજી પ્રમાણે

બહાર ઠાઠી રોકે છે. જેમ મ્યાનમાં તરવાર રહી શકે છે, તેમ તેના પંચામાં નહોતર રહી શકે છે. વગી નહોતર સંતાડવા પછી તે હોડે કે ચાલે તોપણ જરાએ અવાજ થતો નથી, કેમકે તેના પંચાનાં તળીઆં બહુ પોચાં છે.

પ્ર૦ ગિલાડીની આંખનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ આંખમાં પોતળી લીટી જેવી કાઠી હોય છે, તે રાત્રે હીરા જેવી ચળકે છે, ને થોડા અજવાળામાં પણ તે જોઈ શકે છે, તેથી રાત્રે અંધારામાં પણ તે હંદરને પકડી શકે છે. પણ એવા થોડા ધમ્મા અજવાળામાં હંદર તેમને જોઈ શકતા નથી.

પ્ર૦ ગિલાડીમાં કયા ગુણ હોય છે ?

ઉ૦ તે પોતાનાં બચ્ચાં ઉપર બહુ પ્રીતિ રાખે છે, કાંઈ તેનાં બચ્ચાંને કનડે તો તેને તે નહોતર બેસાડી દે છે, તેને ઘી નથા દુધ બહુ લાવે છે ને પોતાની અસલ જગ્યા ઉપર બહુ લાવ રાખે છે. અસલ દેકાણું ફેરવવા ગમે તેટલી મહેનત કરશે તોપણ તે પાછી ત્યાંનાં ત્યાં આવીને ઉભી રહે છે.

પ્ર૦ ગામમાં રહેનાર ગિલાડી અને જંગલી ગિલાડીઓમાં શું તફાવત છે ?

ઉ૦ ગામમાં રહેનાર ગિલાડી નાની હોય છે અને જંગલમાં રહેનાર ગિલાડાં મોટા હોય છે; જંગલી ગિલાડાં માંસનોજ આહાર કરીને જીવે છે, પણ ઘરમાં રહેનાર ગિલાડાં તો શેટલા, શેટલી વગેરે રંધિલું અનાજ તથા ઘી, દુધ, દહી અને હંદર વગેરે પ્રાણીઓને ખાય છે.

પાઠ ૧૭ મો. બિલાડીની જાતનાં પ્રાણી.

પ્ર૦ સિંહના શરીરનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ બિલાડી કરતાં સિંહ ધણે મોટો હોય છે તે તે ધણે વિજય જણાય છે. તેને બિલાડીના જેવા નહોતો પણ ચાર પગ છે, તેમાં ફક્ત ફેર એટલોજ કે બિલાડીના પગના નહોતો નાના અને સિંહના નહોતો મોટા હોય છે. આંખમાં બિલાડીના જેવી ફાટ હોય છે, તે આંખના ગોળા જેવી ચળકે છે, પ્રેક ઉપર શાંત વાળને ઝુલ્લો હોય છે તેને અચાળ કહે છે. તે ચોરાક ખાતો હોય અથવા જમણું ખાતો હોય પારે તેના ઘાંત, રાક્ષીઓ વગેરે ને ધું હોય તો તે બિલાડીના જેવુંજ જણાય છે.

પ્ર૦ સિંહમાં કયા ગુણ છે ?

ઉ૦ એ દિસક પ્રાણી છે. તે આપને ધણે સમજાવે જણાય છે. તેને જોઈનેજ ધણે ત્રાસ ઉપજે છે, તે જાનવચ્ચેના અને માણસને પણ શિખાર કરે છે. તે ધરાઈને મોટો હોય ત્યારે કિચરને ખાતો નથી. તેની ચીસ ધણી કારમી છે. એમાંસમાં વરસાદની ચર્ચના થાય ત્યારે તે બહુજ રડે પાડે છે. સખળાં કિંસક પ્રાણીઓમાં સિંહ ધણેજ જોરાવર પ્રાણી છે.

પ્ર૦ વાઘના શરીરનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ વાઘ સિંહ કરતાં ઓછો વધારે છે પણ તે નીચો અને રસીર જરા પાતળો છે, એના શરીર ઉપર બહુ શોભિતા ચાળ છે. તેમાં કાળા પટ્ટા હોય છે તેથી તે બહુ શોભાયમાન જણાય છે. બિલાડીના જેવા તેને નહોતવાળાં ચાર પગ છે પણ કે બિલાડીના કરતાં મોટા હોય છે તેની ધુંઝડી બિલાડીના જેવી હોય છે, તેના મોંમાં બહુ જખરી ચાર રાક્ષીઓ છે.

પ્ર૦ ત્રાપના મુલ્યનું વર્ણન કરો.

ઉ૦ તે શિકાર પકડવાને લ'ખાતો લ'ખાતો ચાલે છે, તે લોહીતે બહુ સવાદીઓ છે. એકવાર લોહી ચાખે તો તે પદાર્થ ખાવાને બહુ મહેનત કરે છે, તેની લાંબી તકરો શિકારને ઝડ પકડી લે છે, એને તુલિ થતી નથી. કારણ કે તે ખાઈને બેડો હોય તો પણ બે કામ શિકાર નજરે પડે તો તેને તે પકડવા તૈયાર થાય છે.

પ્ર૦ હીપકા વિશે બહુવા જોવું શું છે ?

ઉ૦ એ પણ વિંસક પ્રાણી છે. તે થઈ ચંચળ ને બળવાન છે. તેનો ધણેમરો ઘાટ બિલાડીના જેવોજ છે, તેના શરીર ઉપર નો રંગ ઢાંજો પીળો તથા તેમાં કુચના આકારનાં ગ્રાણ અને ઢાંજાં ચડાં હોય છે, તેઓ જંગલ અને કુચમાં રહે છે, ને ઘેર તથા માણસની આડે આવીને પકડે છે. શિકાર ઉપરજ તેમનું ઇવન છે.

પાઠ ૧૮ મો. હાડકાં અને માંસના લોચા,

પ્ર૦ ટેલાંક પ્રાણીનાં શરીર કહણ હોય છે ને ટેલાંકનાં પોચાં હોય છે તેનું કારણ શું ?

ઉ૦ માણસ, બળદ, કુતરા, ગિઝાડાં, સિંહ, વાપ વગેરે પ્રાણીઓના શરીરમાં હાડકાં હોય છે, તેથી તેમનાં શરીર કહણ હોય છે, તે બધાં કરોડવાળાં પ્રાણી મજબૂત છે. ગોઠળ ગાય, કરોળીઆ, પતંગીઆં, ધવળ વગેરેનાં શરીરમાં હાડકાં હોતાં નથી અને એકદમ માંસજ હોય છે, તેથી તેમનાં શરીર પોચાં હોય છે.

૫૦ આપણા શરીરમાં કેટલાં હાડકાં હોય છે તે સારાત મણુ સમજાવ.

ઉ૦ માણુમના શરીરમાં ૨૪૬ હાડકાં છે, મનુશના શરીરમાં પણ તેજ પ્રમાણે હોય છે, જ્યારે શરીરમાં માંસ કાઢી લેવામાં આવે ત્યારેજ હાડકાં મણી શકાય. માંસમાં બેદનનાં, હાથનાં, પગનાં, કરોડનાં, પાંસળીઓ, આંગળી કાંઠાનાં તે બીજાં મણુએ હાડકાં છે, તે બધાં નાના નાના લેકા સંઘાષ્ટને એક આપું શરીર બનેલું છે, તે શરીરને હાડપિંચર એટલે હાડકાં પાંજરે કહે છે.

૫૦ શરીર સાથી શોભિતું જણાય છે ?

ઉ૦ શરીરમાં માંસ તથા ચરબીનો ભાગ વધારે હોય તો શરીર ભરાઈ જાય છે; પણ જો તે ન હોય તો એકલો હાડકાંના માંસ હોવાથી શરીર કદરપું જણાય છે.

૫૦ શરીરમાં હાડકાંની શો ઉપયોગ છે ?

ઉ૦ હાડકાંની કીચે શરીરમાં કોવત હોય છે હાડકાંનું જોખું પેટી જેવું છે; જેમ કીમતી ચીજો સાચવવા માટે તેને આપણે પેટીમાં રાખીએ છીએ તેમ શરીરમાંના અમત્યના અવયવો જે હાડકાંના જોખામાં જોડાયેલા છે. જોપરી નીચે મગજ, આંખ, અને કાન છે; પાંસળાંની અંદર ફેરસાં અને હૃદય, તે ચાપાલી અંદર ડુબી હોય છે; જોખામાં આ બધાંનું પેટીમાંની વસ્તુનીવેટ સંરક્ષણ થાય છે.

૫૦ શરીરના સખળા સપા વાળીએ છીએ તેમ વળે છે ને હલે ચાલે છે તેનું શું કારણ ?

ઉં હાડકાં પર માંસ છે, તે માંસપેશી નામના પદાર્થનું બનેલું હોય છે. માંસપેશી રેસાની બનેલી છે, ને રખર જેવી છે, રખરની જેમ તે લોચ દુકાં થઈ શકે છે. હાથકાંચો ફગાવે ત્યારે માંસપેશી સંકોચાઈ ને ગોટલા બાહે છે. માંસ પેશીને માંસના લોચા પશુ કહે છે. જ્યાં પ્રાણીઓમાં એજ પ્રમાણે માંસના લોચા લગાડેલાં થાય છે.

પાઠ ૧૯ મો. ચામડી.

પ્ર૦ ફરતીનું કુદરતી હાંકણ કયું છે ?

ઉં કુદરતી હાંકણ ચામડી છે. ચામડીને લીધે હાડકાં, માંસ, માંસપેશી, તથા અંદરના બીજાં ભાગોનું રક્ષણ થાય છે, તથા શરીર સુંવાળું લાગે છે.

પ્ર૦ ચામડીના કેટલાં પડ હોય છે ?

ઉં બે. એક ઉપરનું અને બીજાં નીચાનું પડ.

પ્ર૦ ઉપરના પડ વિષે શું જાણો છો ?

ઉં કાઠવાથી ફોફલો હોં છે ત્યારે, તથા શરીરે લીમણું ને ફોમ્બા થાય છે અથવા ચોક નીકળે છે ત્યારે ઉપરનું પડ ઉપસી આવે છે અને ખેંચાય છે; એ પડમાં લોહી હોતું નથી, તેથી તેને ચીરીએ કે કાપીએ તો દુઃખ થતું નથી. ધીમે ધીમે ને ક્રમે ક્રમે એ ચામડી ખરી પડે છે, આ રજાતો જાય છે, ને નવી ચામડી આવે છે. નવી ચામડી શરીરે પી સાથે એવી મળી જાય છે કે દરદ ક્યાં હતું તેની નિશાની પણ રહેતી નથી.

પ્ર૦ ચામડીના નીચલા પડ વિષે શું જાણો છો ?

ઉં નીચલું પડ માથું જામળ છે. એમાં એણી બોધાય તો દરકાર થાય છે. ઉપલી ચામડી ઉતરી જાય કે કાતરી નાખીએ, ત્યારે નીચલા પડને અડકીએ તો ખમાતું નથી, એમાં પુષ્કળ લોહી હોવાથી લાલ જણાય છે. તે જામળ હોવાને ઉપલા પડના દાંકણની જરૂર છે.

પ્ર૦ ચામડીની રચના કાખલો લઈ સનખવો.

ઉં એસીકાનો કાખલો લેવાથી ચામડીની રચના બહુબર સમજાશે. એ સીકામાં ૩ છે તેમ શરીરમાં માંસ છે. ૩ને એકઠું કરી રાખનાર જોળીકે છે તેમ માંસનું રક્ષણ કરનાર ચામડીનું હોલું પડ છે, વળી જોળીકે મેલું ન ચાપ માટે ગમેદ્ર ચક્ષુથી છીએ, તેમ એ નીચલા પડને ઇજા ન ચાપ માટે ચામડીનું ઉપલું પડ છે.

પ્ર૦ શરીર ઉપર બધી ચામડી એક સરખી હશે ?

ઉં ના, હથેળીની તથા પગનાં તળીયાંની ચામડી બહુ જાડી હોય છે. શરીરનો જે ભાગ હવામાં ખુલ્લો રહે છે, તથા જેને વધારે મહેનત પડે છે, તે લઘુ અને સખત થાય છે. એજ કદ-જાથી મજ્જુરોના હાથપગ ચામડા જેવા સખત હોય છે.

પ્ર૦ ચામડીનો શો ઉપયોગ છે ?

ઉં ચામડી શરીરને શોષીતું કરે છે, તથા શરીરના અવયવોનું રક્ષણ કરે છે. શરીરમાંથી પરસેવો બહાર કાઢે છે, ચામડીમાંજે કાપા ને છિદ્રો હોય છે તેમાં થઇને શરીરનો મેલ પરસેવા રૂપે બહાર નીકળે છે, પરસેવાની સાથે તેલ નીકળે છે તે શરીરને સુવાળું બનાવે છે વળી ચામડીમાં વાળ ઉગે છે તે તેનું રક્ષણ કરે છે ને ગરમ રાખે છે.

પ્ર૦ પ્રાણીઓની ચામડી ભડી છે કે પાતળી તે શા ઉપરથી પા-
રખી શકાય ?

ઉ૦ જે પ્રાણીઓના ડીઘપર પુષ્કળ વાળ હોય છે તેની ચામડી
પાતળી હોય છે, અને જે પ્રાણીના ડીઘપર વાળ આજી હોય
છે તેમની ચામડી ભડી હોય છે. હાથીને થોડા વાળ હોય છે
ને જેમને નહિ જેવા હોય છે, તેથી હાથીના કરતાં જેમાંનું ચા-
મડું ઘણું ભડું હોય છે, દાદની ઝાતુમાં તેમને ટાઢ વાતી નથી.
બકરા પિટાને વાળ ઘણું હોય છે, તેમની ચામડી પાતળી હોય છે,

પાઠ ૨૦ મો. ચામડું.

પ્ર૦ બેડા શેના બનતા હશે ?

ઉ૦ ચામડાના.

પ્ર૦ કેવા ચામડાના બેડા બનતા હશે ?

ઉ૦ બેડાનું ચામડું કમાવેલું હોય છે. કમાચી વિનાનું ચામડું
બેજવાળું ને નરમ હોય છે, ચામડાને ન સુકવે તો ફોડી જાય,
અને ઘૂલું સુકવે તો ખરબચડું થાય છે. તરડે છે, ને ધડી વા-
ળીએ તો ટુટી જાય છે. કમાવેલું ચામડું સુવાળું ને નરમ થાય
છે ને ટુટતું નથી. વળી હલકું થાય છે ને ટકાઈ થાય છે તેમાં
પાણી ઉતરી શકતું નથી.

પ્ર૦ ચામડાને શી રીતે કમાવતા હશે ?

ઉ૦ જનવરો મરી જાય તેનું ચામડું ઉતારી લઈ ચુનાના પાણીમાં
ખારથી પંદર દહાડા સુધી પલાળા રાખે છે, તેથી ઉપલા વાળ

ખરી પડે છે; પછી એક વાસણમાં પાણી ભરી તેમાં બાવળની
ખલ ને દરડાં બેદનિયા જુકા નાંખી એ રસ કરી ચામડાં બોળી
રાખે છે, તેને દસ પંદર દહાડાં કે મંદાર કાઢે છે; તેના કાષણા,
કાષણાઓ સીવે છે. ફરી તેમાં ઉપલો મસાકે, ખરી સાત આઠ
દિવસ સુધી તેને રાંધી રાખે છે. ત્યાર પછી તેને ઘીમાં તેલ
ચોપડી મુકવે છે, મુકાવ્યા પછી તેને રાંધીથી સાર કરે છે, એટલે
ચામડું તૈયાર થાય છે.

પ્ર૦ ચામડાની શી શી વસ્તુઓ બનાવે છે ?

ઉ૦ ઘોડાનાં છત્ર, જોડાં, ચોપડીઓનાં પૂડાં, હાથનાં મોજાં, મોઢા,
પાણીની પખાલ વગેરે,

પ્ર૦ બધી વસ્તુઓનું ચામડું એકજ બતનું હશે ?

ઉ૦ ના. હાથનાં મોજાનું ચામડું કુમળું હોય છે, ને છત્ર, જોડાંનું
ચામડું સખત હોય છે.

પ્ર૦ કુમળું કે સખત ચામડું શી રીતે કરતા હશે ?

ઉ૦ જુકાં જુકાં કાણીનાં ચામડા કમાવ્યા પછી વંચારે ઓઝાં કુમળાં
થાય છે, કુકરની ચામડાનાં છત્ર થાય છે તે સખત હોય છે.
બકરાનાં ચામડાનાં પૂડાં બને છે; બકરીનાં બચ્ચાનાં ચામડાનાં
હાથનાં મોજાં થાય છે, જુકાં તથા જોડાં બગદનાં ચામડાનાં બને
છે. બેસ, પાકા ને ઉંટનાં ચામડાંની પાણીની મચકો થાય છે.

પાઠ ૨૧ મો. બિન.

પ્ર૦ બનને હમણી વચ્ચા સાપક શી રીતે બનાવે છે ?

ઉ૦ ઘેડાંના સરીર ઉપર જે વાળ હોય છે તેને કહે છે. ઘેડાંના સરીર ઉપરથી બરસમાં જે વાર બન જાતરી લે છે. કાતરેલું જૈન એકાદુ સરીરે ગાંધરીમાં બાંધી સાફ ચવાને મોકલે છે. તે કાંતવા જેવું સાફ ચવા પછી તેનું કાપક વચાવ છે. દરેક ઘેડા ઉપરથી ઘેડાની ખસેર સુધી બિન હોય છે, તેના મજા એકના રૂ. ૧૫) સુધી હોય છે.

પ્ર૦ બિનની કપી કપી જાતો છે ?

ઉ૦ કીજી ને જાડું, ઘેડાને રહેવાના જુદા જુદા રહેઠાણમાં પડતી હાલ અને તડકાથી બિનની જાતમાં ફેર પડે છે, તેમજ એકજ ઘેડાના જુદા જુદા ભાગ ઉપર થતા બિનમાં પણ ફેર પડે છે.

ઉ૦ બિનના સાધારણ ગુણો કયા છે ?

પ્ર૦ (૧) તેને દાખીએ તો દખાય છે ને પાછું હલું તેનું થઈ જાય છે માટે તે સ્થિતિસ્થાપક કહેવાય છે. (૨) રંગે ઘોળું તથા કાળું છે, ઘોળા ઘેડાનું ઘોળું ને કાળા ઘેડાનું કાળું હોય છે. પણ જે જુદા જુદા રંગનું બિન આવે છે તે તો રંગ મદાવેલું હોય છે. (૩) આપણા સરીરની યરમી બદાર જવા દેતું નથી, તેમ બદારની યરમી કે કાંડી સરીરમાં આવવા દેતું નથી, તેથી તે મંદચાલક છે. (૪) વાસ વચરનું. [૫] સંવાળું.

પ્ર૦ બિન મેળવવા માટે ઘેડાંની કેવી સંભાળ રાખવામાં આવે છે ?

ઉ૦ આપણા બરવાડ ઘેડાંની કાંઈ સંભાળ લેતા નથી. હજી જ્યારે

ઉન ઉનારવાનું કોય છે ત્યારે ઘેટાને નારાયણ તરફે ઉભા રાખી
ઘવરે છે; તેથી આપણા દેશનાં ઘેટાંનું ઉન જાડું ઉતરે છે, પણ
વિધાયતમાં તો ટાઢ તડઘાથી ઘેટાંનું રક્ષણ કરવા તેમને બાધી-
આર જગામાં પુરે છે. તથા તેમને વાસુદેવ સાથુ અને શરમ
પાણીથી નવરાવે છે તેથી તેમનું ઘડું ઉન જાડું રહે છે; તે ઉન
ઝીણું ને સુગાળું થાય છે, તેથી તેનાં ઉચી જાંનાં લુગડાં બને છે.

પ્ર. ઝીણું ઉન શા કારણથી થાય છે ?

ઉ. ઈશ્વાંડ કારિમર, અને હિમાલય જેવા ઠંડાં મુલકમાં જાડું ઝીણું
ઉન થાય છે, તે ઘેટાં ઉપર પરમેશ્વરની કૃપા જાણી. કારણ કે
જ્યાં ઉન કરતાં ઝીણું ઉન પોતાનામાં શરમી વધારે રાખી શકે
છે. તેથી એવા ઠંડાં મુલકમાં એવને ટાઢ વાતી નથી.

પ્ર. ઠંડાં મુલકમાં તથા ટાઢમાં ઉનનાં લુગડાં પહેરવાનું શું કારણ ?

ઉ. ઉનનાં લુગડાં પહેરવાથી ટાઢ વાતી નથી. ઉન જાડે શરમ નથી,
પણ તેમાં મંદગાહકનો ગુણ છે; એટલે લોકોનાં એક
સળાએ એક છેડેથી ઉનો કરીએ તો તેના બીજા છેડામાં પણ
શરમી પ્રમરી જાય છે, તેમ ઉનમાં બનતું નથી; પણ ઉનનું
લુગડું સરીરમાંની શરમી બહાર નીકળવા દેતું નથી તેમ બહારની
શરમી કે ઠંડો સરીરમાં લાખત્ર થવા દેતું નથી, તેથી તેનાં લુગડાં
પહેરવાથી ટાઢ વાતી નથી.

પ્ર. ઉનનાં કપી કપી જાતનાં લુગડાં બને છે ?

ઉ. આપણા દેશનું ઉન જાડું છે તેથી તેના કામગા, કામગા,
ધાજગા, ધાજગાઓ તથા બરવાડ લોકોને પહેરવાનાં લુગડાં તથા
ધોતીનાં બનાવે છે, ને ઈશ્વાંડ જેવા ઠંડાં મુલકમાં ઝીણું ઉન

ઉતરે છે, તેને કાંતીને ખનાત, રૂલાલીન, ચાલ, તથા રંગીન દોરા ખનાવે છે. તે કીચી ઉનાનાં લુગડાં દેખાવમાં ધણી ક્રમાશયારે હોય છે તેથી તેમાં કીમત પણ ધણી બેસે છે.

પ્ર૦ ઉનાનાં લુગડાંની જેવી રીતે સંભાળ રાખવી જોઈએ ?

ઉ૦ ઉનાનાં લુગડાંની જેવી સંભાળ રાખવી જોઈએ, તેને વખતો-વખત તડકાં ખરસાવવા તથા તેને ધડી વાળીને મુઠ્ઠાની વખતે તેમાં લીંબડાંની પાંદડાં મુઠ્ઠાં તેથી તેમાં જીવ ઉત્પન્ન થશે નહિ, તેમ જ ઠરણમાં આવે તો તેમાં ઉધણ તથા વાંતરી જેવા જીવ પડીને લુગડાં કાતરી ખાય છે.

પાઠ ૨૧ મો. ધર.

પ્ર૦ ધર બિધવાનું કારણ શું ?

ઉ૦ ધર એ માણસને વિશ્રાંતિનો આશ્રમ છે. તેથી નિશ્ચિંત થઈને રહેવાય છે. ઉધાગમાં રહેવાથી જીવનગુની, જંગમી પ્રાણીની, મોરલી, ટાક, તડકાં ને વરસાદની ધણી ખીક રહે છે, એ ખીકને દુર કરવા, ને સુખેથી પોતાનો ધંધો કરવા કોઈ પણ જાતના આશ્રમની જરૂર છે; તે આશ્રમ તેજ ધર. માટે ધર બિધવું જોઈએ.

પ્ર૦ ધર કયી કયી જાતનાં બિધવામાં આવે છે ?

ઉ૦ (૧) પત્થર ને સુના વડે બિધવાં, તથા તેમાં જોડતી સગવડ રાખેલી હોય તેવાં (૨) મટીથી બિધવાં; [૩] લાકડાંથી બિધવાં; (૪) પતરાનાં બિધવાં; [૫] ખણીલોકોના કુખા જેવાં; (૬) અજના કુંપડાં બિધવાં; [૭] બોંયરામાં રહેવું; (૮) ચીના લોકોની

પેટે વફાણુમાંજ ધર બાંધીને રહેવું તે (કે) ડેમણે ડેમણે દેરા-
તણુ બાંધી તેમાં વાસ કરીને રહેવું તે; વગેરે બધી જાતનાં ધર
બાંધે છે, પણ જેમાં બધી જાતની સગસગ રોગો વ્યાપ્ત આવે છે,
તે ધર સારા ગણાય છે.

પ્ર૦ કેવાં ધર સોંપવાળાં ગણાય ?

ઉ૦ મીઠા પાણીનો વગ પાસે હોય, બપોરે એવું બધિયું હોય કે
શરદી કે તાપ લાગે નહિ, ચોખ્ખી હવાની આરમ્ભ માટે પુરતાં
બારી બારણાંને જાળીઓ રાખેલી હોય, ધરનો એકાંત અને
મેલું પાણી જવા માટે ગટર બધિલી હોય, અગિયારમાં પુરતી
છુટ રાખેલી હોય, બારણાં આગળ નાનો બાગ જનાવેલો હોય,
કિતરાદા કે કિતમણા બારણાંનાં ધર બધિયાં હોય, જવાનું,
સુવાનો, બેસવા ઉઠવાનો, લખવા વાંચવાનો, વગેરે એકાંત છુટ
બધિલા હોય, રસોડામાં ઉપર ધુમાડીઉં તથા જાળીઉં રાખેલું
હોય અને અનુકુળતા પ્રમાણે દરેક માણે ચેકડી તથા બનબર
બધિલાં હોય.

પ્ર૦ ધર બધિવામાં કયી વાત ધ્યાનમાં રાખવી ?

ઉ૦ ધર જિંમી જમીન પર બધિવું, તેથી ચોમાસામાં બેજ થતાં
શરદી થાય નહિ; વ્યાસપાસ મંધાતાં પાણીનાં બાળેચીઆં તથા
બિઠરા અને ગીચ વસ્તી ન જોઇએ, તેથી હવા બગડવાની બીક
રહે છે; ધરની બિઠમણી સાધારણ જમીન કરતાં જિંમી રાખવી;
તેથી ચોમાસામાં બહારનું પાણી ધરમાં આવી શકે નહિ, બહારનું
પાણી આવવાથી ધરમાં બેજ થાય ને તેથી સજેખમ, શરદી,
લકવા વગેરે રોગ થાય ને વૈદનો પગ ધરમાંથી કાઢી દિવસ

નીકળે નહિ/ પુણી હવાની આવગ્ન મળી રહે માટે બારી બારણાં
ને જાળીઓ રાખવા; ધરની ગ્રાસપાસ ઝાઝાં ઝાઝ પશુ ન જોઈએ.

૫૦ ઉછરતી બાળના મન પર સારી જાપ પાડવા માટે ધરમાં શું
કરવું જોઈએ ?

ઉ૦ ધરમાં ચોખ્ખાઈ રાખવી; કચરો કે મંદવાક મવા દેવો નહિ;
ધરતી તમામ સામાન અને વસ્તુઓ વ્યવસ્થિત રીતે ગોઠવેલી
રાખવી; અનેક જાતનાં સારી અસર કરે તેવા ચિત્રો ભીંતો ઉપર
રાખવા અથવા તેવી છબીઓ ટાંગી રાખવી; અનેક જાતનાં પ્રદર્શન
રાખવા; અને સ્ત્રી પાલી ધોળાવી ધરની મરામત રાખવી.

પાઠ ૨૩ મો. વખત જાણવાની અસલી રીત.

૧૦ જુની વખતની વખત જાણવાની કવી રીતો છે ?

૧૦ ૧ વાડકાથી, ૨ જાયાચંત્રથી, ૩ કલાકની રેતીની શીક્ષાથી.

૫૦ વાડકાથી વખત શી રીતે જાણતા ?

ઉ૦ વાડકાને તળીએ ઝીણું કાણું પાડેલું હોય છે, તેને પાણી બરેલા
કુંડામાં કે તપેલામાં યુક્ત તથી કાણા વાટે પાણી વાડ-
કામાં બરાલું; વાડો પાણીથી બરાલને કુખી જળ એટલે એક
ધડી મળાતી; એવી સાક ધડીને એક દિવસ થતો.

૫૦ જાયા ચંત્ર શી રીતે જાનાવેલું હશે ?

ઉ૦ એક પતરામાં અથવા પાટીયા ઉપર અર્ધજોળ આકાર કાઢવામાં
આવે છે, તેના મધ્ય બિંદુમાં એક લાગી ખીલો રાખવામાં આવે
છે, અર્ધ જોળના પરિધના બાર ચરખા ભાગ કરી કાપી જાણુ

પાઠ ૨૪ એ. પાત્ર બધુવાની નવી રીત.

પ્ર૦ નવી રીતે પાત્ર બધુવાની બરીઆજ કપી કપી બતનાં છે !

ઉ૦ ૧ આખા કુટુંબમાં સહિષ્ણી સમય તેવાં ટાવરો. ૨ એકિસમાં ટાંગવાનાં કપી બરીઆજ; ૩ એકિસમાં ટાંગવાના વાગે નહિ તેવાં બરીઆજ; ૪ ખીસ્સામાં રાખવાનાં; ૫ હાથને કડિ બધુવાનાં; ૬ પીંડીમાં જડેલા; ૭ ટેબલ પર મુકવાના કબ્બા.

પ્ર૦ બરીઆજની નવી રીતે બનાવેલું હતું !

ઉ૦ એક પીંડીમાં ચક્રો જોડેલાં હોય છે, એક કમાન હોય છે. તે એક ખીલા સાથે જડેલી હોય છે, તેને બહારથી કુચી આપવાની હોય છે, કુચી ફેરવે એટલે કમાન ખીલાની આસપાસ પીંટાઈ જાય છે. તે જડેલી રહે ત્યાં સુધી બરીઆજ ચાલે છે. કેટલા વાગ્યા તે બતાવવા સાર પતરાનો જોળ ચંદો કરેલો હોય છે. તેના ઉપર જોળ લીટીઓ દોરેલી હોય છે, તેના બાર સરખા બામ કરી ૧ થી ૧૨ સુધી ઉમિછ બાધામાં આંકડા મારેલા હોય છે, તેમાં મચાળે બાર, પછી જમણી તરફ ૧-૨-૩ એમ બારની સામે ૭, પછી ડાબી તરફ ૭-૮-૯ એમ ૧૨ સુધી આંકડા મારેલા હોય છે. મધ્યમાં એક ખીલો હોય છે, તેના માથા ઉપર બે કાંટા જડેલા હોય છે. એક નાનો તે અંધર કાંટા અને બીજો મોટો તે મિનિટ કાંટો કહેવાય છે. ખીલું એક નાનું કુંડાળું હોય છે તેમાં સેંકડ કાંટા હોય છે.

પ્ર૦ કલાક, મિનિટ અને સેકન્ડ શી રીતે ગણાય ?

ઉ૦ કુંડાળામાં જે એકથી બાર આંક મારેલા છે, તેમાંના જે આંક ઉપર અંધર કાંટો આવે તેટલા કલાક ગણાય છે, અંધર કાંટો

એક અંકથી બીજા અંક ઉપર જાય છે, તેથી મિનિટ કાંટાને કુંડાળાના સાડા ભાગ દરવા પડે છે, તે દરેક ભાગ મિનિટ કહે છે, અવર કટિ એક અંક ઉપરથી બીજા અંક ઉપર જતા મિનિટ કટિ ને ભાગ ઉપર ગયા હોય તેટલો મિનિટ થયેલી ગણાય. મિનિટનો સાડાભો ભાગ સેકન્ડ છે. તેથી નાના કુંડાળાના પશુ સાડા ભાગ પડેલા છે. સેકન્ડ કટિ આખું કુંડાળું વળે ત્યારે એક મિનિટ ગણાય છે.

પ્ર૦ કલાક ને મિનિટ કાંટાનો વેગ કયા પ્રમાણમાં છે ?

ઉ૦ મોટા મિનિટ કટિ ત્યારે ૬૦ ભાગ દરી રહે; ત્યારે અવર કટિ ફક્ત પાંચ ભાગ દરી એક અંકના પરથી બીજા અંકના પર આવે છે. એથી મોટા મિનિટ કાંટાનો વેગ નાના અવર કાંટાથી બાર ગણો વધારે છે.

પ્ર૦ ધડીઆળોની કીંમત કેટલી હશે ?

ઉ૦ સવા અને હોદ રૂપીઆથી માંડીને ૧૦૦૦ રૂપીઆ સુધીના ધડીઆળો આવે છે. જેમ ધડીઆળો નાના, તે ચક્રકશે સારા તથા બહુજ ઝીણો સામાન હોય તેમ કીંમત વધારે ગણાય છે.

પ્ર૦ ધડીઆળ શા કામનું છે ને તેથી કામદો ?

ઉ૦ વખત પ્રમાણે કામ કરવાનું સુગમ પડે છે, વળી ને દાકમે ને કામ કરવું હોય તે બરાબર રીતે થઈ શકે છે, ને વખત નક્કો નથી; દાકમ પ્રમાણે ચાલતી ચાકીઓમાં, કારખાનામાં, કચેરીઓમાં, વગેરે જ્યાં જવું હોય ત્યાં બરાબર વખતસર જઈ શકાય છે.

પાઠ ૨૫ મો. ગ્રાજવું.

પ્ર૦ ગ્રાજવું શું માટે રાખતા હશે ?

ઉ૦ બાજારમાં વસ્તુઓની લેવડદેવડ કરે છે ત્યારે ગણતરી રાખીને ફોર્માર્જન કરે છે. તેણવાને માટે ગ્રાજવું કે કાંડા રાખે છે.

પ્ર૦ ગ્રાજવુંની બનાવટ કેવી છે ?

ઉ૦ એ લાકડાની એક દાંડી હોય છે, તેના મધ્ય ભાગમાં કાણું પછી નાથણું બાંધે છે તે બન્ને છેડે સરખે અંતરે કાણું પાડી તેમાં પાંચરા બાંધી નીચે લોદાનાં, પીતળનાં કે ચામડાનાં બાજમાં બિટકાવે છે, પછી એકમાં વસ્તુ ને બીજામાં નજન મુકી લેવાય છે.

પ્ર૦ સાચાં ગ્રાજવું ક્યારે ગણાય ?

ઉ૦ ગ્રાજવુંમાં દાંડી ખરી હોય તે ગ્રાજવું સાચું ગણાય છે દાંડીમાં ન્યાં નાથણું છે ત્યાંથી બને તરફના બાજો લંબાઇમાં તથા તેણમાં સરખા હોવા જોઈએ; દાંડીને છેડે ન્યાં પાંચરા બાંધવામાં આવે છે તે બાજમાં કાણું પછુ નાથણુંથી સરખે અંતરે હોવા જોઈએ. ઉપર પ્રમાણેની દાંડી સાચી દાંડી કહેવાય છે તે ગ્રાજવું પછુ સાચું કહેવાય છે.

પ્ર૦ ધડવાળા ગ્રાજવું ક્યારે કહેવાય ?

ઉ૦ કેટલાક ગ્રાજવુંમાં એક તરફના પહલા કરતાં બીજી તરફનું પહલું નીચું જાય છે તે નીચું પહલું સરખું કરવાને બીજા પહલામાં જેટલું વજન મુકવું પડે તેટલો ધડો કહેવામાં આવે છે.

એવો ધડો જેમાં હોય ને ધડામાં વજન મુખ્ય હોય તો દેનાર
લેનારને ઝોણું વધતું આવે છે. ધડાવાળા ત્રાજવામાં માલ ભરી
વેપારી ધરાકને આપે તો ધરાકને વધારે જન્ય ને ધડાવાળામાં
ઠાટમાં મુકી માલ આપે તો લેનાર ધરાકને ઝોણું આવે.

૫૦ દોઢ દંડીનું ત્રાજવું કેને કહેવું ?

ઉંઠ કેટલાક ત્રાજવામાં નાયણાની એક તરફની દંડી કરતાં બીજી
તરફની દંડી મોટી હોય છે; એવા ત્રાજવણે દોઢ દંડીનું એટલે
બોલું ત્રાજવું કહે છે. લુપ્ત વેપારીઓ એવા ત્રાજવાં રાખી
વિશ્વાસુ ધરાકને ઉતારે છે તેઓ પરમેશ્વરના ચોર થાય છે એવા
ત્રાજવામાં અરધો માલ એક તરફના ત્રાજવામાં ને બાકીનો
અરધો બીજા ત્રાજવામાં ભેળીને આપવામાં આવે તો આપ-
નાર લેનારને ઝોણું વધતું જન્ય નહિ.

૫૦ મોંઘી વસ્તુઓ શેનાથી તોળાય છે ?

ઉંઠ સોનું, રૂપું, કેસર, કસ્તૂરી, અગર, અત્તર વગેરે મહીજ મોંઘી
વસ્તુઓ તોળવાને નાના પીત્તળના કે લોહના કાંઠા હોય છે
તેમાં એક રજ નેટલો બાર ઝોછો વધતો હોય તો જણાવ
આવે છે. તો પણ અત્તાન લોઠિને તેમાં સમજ પડે નહિ અને
વહેમ પડે તો મોટાં શહેરોમાં ધર્મોદ્ધ કાંઠા હોય છે, ત્યાં કસ્તૂર
મુજન આપીને તોળાવવાથી જરા પણ કસર રહેતી નથી.

૫૦ કંસારા લોકો પોતાનાં ત્રાજવામાં શું ખુબી રાખે છે ?

ઉંઠ કંસારા લોકો ત્રાજવાની નીચે દોરાના માળા આવે તેમ કરી
પાંચરૂં ગાંધિ છે. પછી વાસણ તોળતી વખતે જેમાં વાસણ મુ-

કવાનાં છે તે ત્રાજવાની નીચેની દોરીના ગાળામાં કંઈક કાટકું
 મુકી દે છે, તેથી તે વાસણ મટલા જેટલું તોલમાં વધારે થત
 તેની વધારે કાંમત આપણી પાસેથી લે છે. ચાલાક માણસોએ
 એવા હુઆઓને પકડીને સિક્કા કરાવવી જોઈએ.

શ્રીમંત ગુણાનુવાદ.

નૃપ સયાજી શુભ ગુણવંતા (૨)

સુંદર તન અતિશય સુખકારી,
નિર્મળ કાન્તિ અધીક મનહારી;

મંદહાર્ય સુખ પદ વિલસતું,

શબ્દ સુધારસ ઝરતા.

નૃપ સયાજી ૧

ઉર વિશાળ કર દીર્ઘ દયાળા,

ભૂપ રૂપ ગુણવંતા ભાગ્યા;

જ્ઞાનવાન મતિમાન મહીપતિ,

દેશ દાઝ દિલ ધરતા.

નૃપ સયાજી ૨

કર કમલે કમલા છલકાતી,

સુખ કમલ સન્નીતિ ઉલસતી;

સન્નીતિ ઉર વસતી નિરંશ વાસ,

પર દુઃખ નિત્ય પરહરતા.

નૃપ સયાજી ૩

પ્રજા ગણી નિજ પ્રજા બરાબર,

પ્રતિદિન પ્રતિ પાલનમાં તત્પર;

જ્ઞાન દાન દર્ઠ સુમતિ સુઝાડે,

દીર્ઘ જીવો જશવંતા.

નૃપ સયાજી ૪

સુચના

અમારે ત્યાંથી આ સંસ્થાની તેજસ્વી ચિરંજીવ સંસ્થાની સાગરને
માર્ગેનાં મુજરાતી, ઉચ્છિન્ન વિશેષ તથા પુસ્તકો તથા રેકૉર્ડની સા
થે છે. જન્માર્થ લેનારને સાઈ કમીશન આપવામાં આવશે. બ
ચામના ઓર્ડર પર પુસ્તક ખાન આપવામાં આવશે.

અમારા તરફથી પ્રગટ થયેલા પુસ્તકો.

કિંમત. રૂ. આ.

૧. ઝ. બીજી ધોરણની નોટ. (આ સંસ્થાના નવા
ધોરણ પ્રમાણે તમામ વિષયો સાથે), ૦—.

૨. ઝ. ત્રીજી ધોરણની નોટ. ૦—૧

૩. ઝ. ચોથા ધોરણની નોટ. ૦—૧

૪. ઝ. પાંચમા ધોરણની નોટ. ૦—૧

૫. ઝ. જુદા ૦—૧

૬. હિન્દી પ્રાથમિક નવા શિક્ષણની બાજ ૧ લાના
અર્થ નરજુમા સહિત. ૦—૨-૧

૭. હિન્દી શિક્ષણની બાજ ૨ લાના અર્થ નરજુમા સહિત ૦—૪-૦

૮. પ્રાથમિકરૂપે સહિતના ધો. ૧ થી આરંભ ૨ થી ૦—૧-૧

૯. " " " ૨ થી " ૫ થી ૦—૧-૦

૧૦. " " " ૩ થી " " ૦—૨-૦

૧૧. " " " ૪ થી " ૪ થી ૦—

૧૨. " " " ૫ થી " ૪ થી ૦—

૧૩. " " " ૬ થી " ૩ થી ૦—

૧૪. " " " ૭ થી " ૧ થી ૦—

૧૫. પ્રાથમિકરૂપે વડોદરા સંસ્થાનો સરળ ઇતિહાસ. ૦—

૧૬. ભારતખંડનો પ્રાથમિકરૂપે સરળ ઇતિહાસ ધો. ૫ માટે ૦—

૧૭. " " " ૬ માટે ૦—

૧૮. પ્રાથમિકરૂપે નાગરિકના અર્થ તથા આરોગ્યવિદ્યા. ૦—

પરમ્પરકાર નામેના સિરનામે કરવો:—

મહાસાલ મુજરાતી ઉપાધ્યા

જુલોદર જેન્ડ પમ્લીશર.

સુ. પાસાડ-વધા અલ્લ:

